

TÜRKİYE ORTADOĞU
ÇALIŞMALARI DERGİSİ
Turkish Journal of Middle Eastern Studies

Cilt: 3, Sayı: 2, 2016

Vol: 3, No: 2, 2016

ORMER
Ortadoğu Enstitüsü
معهد الشرق الأوسط
Middle East Institute
پژوهشگاه خاورمیانه

Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi *Turkish Journal of Middle Eastern Studies*

ISSN:2147-7523

Yayın dili: Türkçe- İngilizce

Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi yılda iki kez yayınlanan hakemli bir dergidir. Gönderilen yazılar yayın kurulunda incelendikten sonra, konunun uzmanı iki hakemin, gerekli görüldüğü takdirde üçüncü bir hakemin değerlendirmesi ve yayın kurulunun nihai onayıyla yayınlanır. Yayın kurulu, araştırma makaleleri dışındaki yazılan (sempozyum, kongre haberleri, kitap tanıtımları vb.) bizzat inceleyip hakeme göndermeden doğrudan kabul ve red kararı verebilir.

Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi

Sakarya Üniversitesi Esentepe Kampüsü, Ortadoğu Enstitüsü, 54187, Serdivan, Sakarya

Tel: (+90) (264) 2953602 **Faks:** (+90) (264) 2180533

Erişim: ormer@sakarya.edu.tr

Dergide yayınlanan yazılarda fikirler yalnızca yazar(lar)ına aittir. Dergi sahibini, yayıncıyı ve editörleri bağlamaz.

Baskı, Cilt İMAK OFSET
www.imakofset.com.tr

Grafik - Tasarım PRESTİJ REKLAM
www.prestijreklam.com
Tasarım: Orhan SAKA

Turkish Journal of Middle Eastern Studies
Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi

ISSN:2147-7523

Publishing Language: Turkish- English

Turkish Journal of Middle Eastern Studies is a peer-reviewed journal which is published twice a year. The papers sent to the journal are reviewed by at least two referees (if necessary a third referee will also reviewed the articles) and after their approval, they will be sent to edit before being published. The editorial board may accept or reject submission these include symposium, congress, news, book introductions etc. without evaluation of an expert of the board.

Turkish Journal of Middle Eastern Studies

Sakarya Üniversitesi Esentepe Kampüsü 54187 Serdivan/SAKARYA

Tel: (+90) (264) 2953602 **Fax:** (+90) (264) 2180533

E-mail: ormer@sakarya.edu.tr

The views expressed in Turkish Journal of Middle Eastern Studies bind exclusively their authors.

Printing Center, Cilt İMAK OFSET
www.imakofset.com.tr

Graphic-Design PRESTİJ GRAFİK
www.prestijreklam.com
Designer: Orhan SAKA

Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi

Turkish Journal of Middle Eastern Studies

Derginin Sahibi Sakarya Üniversitesi Ortadoğu Enstitüsü adına Kemal İnat,
Owner of the Journal Kemal İnat on behalf of Middle East Institute of Sakarya University

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü / Managing Editor
Ali Balcı

Editörler / Editors
Kemal İnat, İsmail Numan Telci

Yardımcı Editör / Assistant Editors
Filiz Cicioğlu, Fatma Zehra Toçoğlu, Cüneyt Doğrusözlü, Haydar Oruç

Kitap Tanıtım Editörü / Book Review Editor
İsmail Ediz

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

Doç. Dr. Mehmet Şahin (Gazi Üniversitesi), Doç. Dr. Sadık Ünay (İstanbul Üniversitesi),
Doç. Dr. Ahmet Uysal (Marmara Üniversitesi), Doç. Dr. Ahmet Öztürk (İstanbul
Üniversitesi), Doç. Dr. Ferhat Pirinççi (Uludağ Üniversitesi), Doç. Dr. Şaban Kardaş (TOBB
Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Nebi Miş (Sakarya Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Enes Bayraklı
(Türk-Alman Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Ahmet Yeşil (Sakarya Üniversitesi)

Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi Columbia International Affairs Online (CIAO), Worldwide Political
Science Abstracts, ASOS Index, Erih Plus ve Index Islamicus, Index Copernicus tarafından taranmaktadır.

*Turkish Journal of Middle Eastern Studies indexed by Columbia International Affairs Online (CIAO),
Worldwide Political Science Abstracts, ASOS Index, Erih Plus ve Index Islamicus, Index Copernicus.*

Tüm hakları saklıdır. Önceden yazılı izin alınmaksızın hiçbir iletişim, kopyalama sistemi kullanılarak
yeniden basılamaz. Akademik ve haber amaçlı kısa alıntılar bu kuralın dışındadır.

*All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored or introduced into a retrieval
system or transmitted in any form, or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording, or
otherwise, without prior written consent of the editors.*

Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi *Turkish Journal of Middle Eastern Studies*

DANIŞMA KURULU / ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Berdal Aral (İstanbul Şehir Üniversitesi), Prof. Dr. Gencer Özcan (Bilgi Üniversitesi), Prof. Dr. Burhanettin Duran (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi), Prof. Dr. Aristotle Kallis (Lancaster Üniversitesi), Prof. Dr. Jurgen Bellers (Siegen Üniversitesi), Prof. Dr. Atilla Arkan (Sakarya Üniversitesi), Prof. Dr. Birol Akgün (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi), Prof. Dr. Tayyar Arı (Uludağ Üniversitesi), Prof. Dr. Muhittin Ataman (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi), Prof. Dr. Arif Bilgin (Sakarya Üniversitesi), Prof. Dr. Tim Jacoby (Manchester Üniversitesi), Doç. Dr. Mesut Özcan (T.C Dışişleri Bakanlığı), Doç. Dr. Tuncay Kardeş (Sakarya Üniversitesi), Doç. Dr. Abdulhamit Kırmızı (İstanbul Şehir Üniversitesi), Doç. Dr. Alev Erkilet (İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi), Doç. Dr. Mustafa Kemal Şan (Sakarya Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Erdem Özlük (Selçuk Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Mustafa Cüneyt Özşahin (Necmettin Erbakan Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Hasan Gümüoğlu (Yalova Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. İsmail Gündoğdu (Sakarya Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Mehmet Zeki Ak (Sakarya Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Ali Aslan (İstanbul Medeniyet Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Muhammed Mücahid Dündar (Sakarya Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. İbrahim Efe (Kilis 7 Aralık Üniversitesi), Dr. Mehmet Özkan (TiKA)

DERGİNİN HAKEMLERİ / REFEREE BOARD

Prof.Dr. Hacı Bayram Soy (Kırıkkale Üniversitesi), Doç.Dr. Hasan Basri Yalçın (İstanbul Ticaret Üniversitesi), Doç.Dr. Ekrem Karakoç (Binghamton Üniversitesi), Doç.Dr. Mehmet Dalar (Abant İzzet Baysal Üniversitesi), Doç.Dr. Othman Ali (Sakarya Üniversitesi), Doç.Dr. Resul Ay (Hacettepe Üniversitesi), Doç.Dr. Haldun Yalçinkaya (TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi), Doç.Dr. Ramazan Erdağ (Eskişehir Osmangazi Üniversitesi), Yrd. Doç.Dr. Talha Köse (İstanbul Şehir Üniversitesi), Yrd. Doç.Dr. Zafer Akbaş (Düzce Üniversitesi), Yrd. Doç.Dr. Philip O. Amour (Sakarya Üniversitesi), Yrd. Doç.Dr. Mehmet Ali Doğan (İstanbul Teknik Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Sedat Baran (Batman Üniversitesi), Yrd. Doç.Dr. Hüsrev Tabak (Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi), Yrd. Doç.Dr. Harun Öztürkler (Afyon Kocatepe Üniversitesi), Yrd. Doç.Dr. Yıldırım Turan (Sakarya Üniversitesi), Yrd. Doç.Dr. Abdulgani Bozkurt (Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi), Yrd. Doç.Dr. Mustafa Küçük (Ege Üniversitesi), Yrd. Doç.Dr. Merve Özdemirkıran (Marmara Üniversitesi), Yrd. Doç.Dr. Arif Behiç Özcan (Selçuk Üniversitesi), Yrd. Doç.Dr. Ahmet Gökçen Muş Alparslan Üniversitesi), Yrd. Doç.Dr. Shaimaa Magued (Kahire Üniversitesi), Yrd. Doç.Dr. Hasan Hüseyin Güneş (Bartın Üniversitesi), Dr. Ahmed A.Al Zandani (Sana' a Üniversitesi), Dr. Kenan Mermer (Sakarya Üniversitesi), Dr.Helin Sarı Ertem (Medeniyet Üniversitesi), Dr. Mustafa Kutlay (TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi), Dr. Özge Özkoç (Ankara Üniversitesi), Arş. Gör. Nuri Salık (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi), Arş. Gör. Tuğçe Ersoy (Marmara Üniversitesi)

İÇİNDEKİLER

Sunuş.....	VI
Ortadoğu’da Çatışma Çözümü: Mezhepsel Yakınlaşma <i>M. Cüneyt Yenigün</i>	13-27
İran Devrimi’nin Türkiye’de Yansımaları: “İrancılık” ve “İrancı” İslamcılık <i>Nail Elhan</i>	28-57
İnsan Hakları Rejimi, Batı ve Yeni-Sömürgecilik: Evrensel İnsan Hakları Ne İşe Yarar? <i>Ali Balcı</i>	58-75
Suriye İç Savaşı’nın Lübnan’a Etkileri (2011-2016) <i>Ayşe Selcan Özdemirci</i>	76-105
Ortadoğu’da Rejim Güvenliğinden İnsan Güvenliğine: Ürdün Örneği <i>Selahattin Ertürk Çiftçi</i>	106-137
Mülakat: Tunus Eski Dışişleri Bakanı Refik Abdüsselam <i>Tuncay Kardeş</i>	138-145
Kitap Tanıtımı	146-173

CONTENTS

Introduction.....	VI
Conflict Resolution for the Middle East: Sectarian Rapprochement <i>M. Cüneyt Yenigün</i>	13-27
The Reflections of Iran Revolution in Turkey: “Pro-Iran” and “Iran-Inspired Islamism <i>Nail Elhan</i>	28-57
Human Rights Regime, Western Powers and Neo-colonialism: What is Universal Human Rights Good for? <i>Ali Balcı</i>	58-75
The Effects of the Syrian Civil War on Lebanon (2011-2016) <i>Ayşe Selcan Özdemirci</i>	76-105
From Regime Security to Human Security in Middle East: Jordan Sample <i>Selahattin Ertürk Çiftçi</i>	106-137
Interview: Former Foreign Minister of Tunisia Rafiq Abdessalem <i>Tuncay Kardaş</i>	138-145
Book Review	146-173

EDİTÖRDEN

Türk dış politikasında son yıllarda en yoğun paya sahip olan Ortadoğu coğrafyası bilimsel ve akademik çalışmaların konusu olmayı sürdürüyor. Bu çerçevede artan çabalara bir yenisini eklemek şiarıyla ortaya çıkan Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi beşinci sayısıyla okuyucuyla buluşuyor. Daha çok Ortadoğu coğrafyasına dair Türkiye perspektifli analizlere yer veren Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi'nin öncelikli amaçları arasında Türkiye'nin bölgesel politikadaki aktivizmine ışık tutmak, bu aktivizmin anlaşılmasını sağlamak ve kritiğini yapmak yer almaktadır. Bununla birlikte dergimizde Ortadoğu'daki siyasi, toplumsal ve ekonomik gelişmeleri yeni perspektifler getirerek inceleyen orijinal araştırmalar da yayınlanmaktadır. Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler, tarih, ilahiyat, sosyoloji ve ekonomi gibi disiplinlerden Ortadoğu'ya dair analizleri kabul etmektedir.

Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi, Türk dış politikası, toplum ve din ilişkileri, Türkiye'nin Ortadoğu politikası gibi konu bazlı araştırma alanlarının yanında, İran, Irak, Mısır, Levant ve İsrail çalışmaları gibi ülke ve coğrafya merkezli çalışma masalarının bulunduğu, yerli ve yabancı 31 araştırmacıya ev sahipliği yapan Türkiye'nin bu alandaki en büyük kurumu olan Sakarya Üniversitesi Ortadoğu Enstitüsü tarafından yılda iki kez yayınlanmaktadır. Dergiye gönderilen makaleler önce editörler tarafından sonrasında ise en az iki hakem tarafından değerlendirilerek yayın sürecine girmektedir.

Altıncı sayıdaki ilk yazıda M. Cüneyt Yenigün, Ortadoğu'daki siyasi süreçlerde etkisi artan mezhep konusuna değinmektedir. "Ortadoğu'da Çatışma Çözümü: Mezhepsel Yakınlaşma" başlıklı makalesinde Yenigün, mezhebi farklılıkların Ortadoğu ülkelerini yakınlaştıran bir unsur olarak değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu sayıdaki ikinci çalışmada Nail Elhan, 1979'daki İran Devrimi'nin Türkiye'deki yansımalarına odaklanmaktadır. Ali Balcı'nın "İnsan Hakları Rejimi, Batı ve Yeni-Sömürgecilik: Evrensel İnsan Hakları Ne İşe Yarar?" başlıklı makalesi ise Batı'nın Ortadoğu politikalarına eleştirel bir yaklaşım getirmektedir.

Ayşe Selcan Özdemirci'nin çalışması son yılların en kanlı iç savaşına sahne olan Suriye'ye değinmektedir. Bu çerçevede Suriye iç savaşının Lübnan siyasetine etkilerini inceleyen Özdemirci, saha çalışmaları sırasında edindiği bilgilere analizinde yer vermektedir. Altıncı sayıdaki son makalede ise Selahattin

Ertürk Çiftçi “Ortadoğu’da Rejim Güvenliğinden İnsan Güvenliğine: Ürdün Örneği” başlıklı çalışmasında Ürdün siyasetine tarihsel bir bakış açısıyla incelemektedir. Dergimizin bu sayısında Tunus Eski Dışişleri Bakanı Refik Abdüsselam ile yapılan bir mülakat da yer almaktadır. Makalelerin dışında bu sayımızda kitap analizleri de yer almaktadır.

Ortadoğu’ya dair orijinal analizlere ihtiyacın iyice hissedildiği şu günlerde Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi yer verdiği araştırma metinleriyle literatüre katkı sunmayı hedeflemektedir. Bu ve benzeri çabalar hem Türk bilim dünyası hem de Türk dış politikasını yönlendirenler için önemli bir kazanım olacaktır. Bu amaç doğrultusunda Türkçe ve İngilizce araştırmalara yer veren Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi, sosyal bilimlerin ilgili alanlarında Ortadoğu’ya dair konuların Türkiye perspektifiyle farklı disiplinler aracılığıyla incelendiği tüm yazılara açıktır.

EDITOR'S NOTE

The Middle East maintains an important position in academic studies and it has a major share in Turkish Foreign Policy. Within this framework, the Turkish Journal of Middle Eastern Studies which was actualized with the principle of contributing to these incremental efforts is being issued once again. The primary objectives of Turkish Journal of Middle Eastern Studies are to present analyses about Middle Eastern affairs, from a Turkish perspective. This is being done through shedding light upon Turkey's activism in regional affairs and evaluating. Furthermore, the journal publishes scientific studies which analyze political, economic and social developments in the Middle East through the lens of emergent perspectives. Our Journal accepts studies on the Middle East which have been written from multi- discipline perspectives and from a number of fields: political science, international relations, and history, theology, sociology and economics.

Turkish Journal of Middle Eastern Studies is currently being issued biannually by Sakarya University Middle East Institute which is one of the biggest institutions in Turkey in the field of the Middle East studies. The Institute comprises of 31 researchers from home and abroad who teach and study Turkish foreign policy, community, and religious associations, and Turkey's Middle East policies. In addition, we have experts on individual country studies such as Iran, Iraq, Egypt, Levant, and Israel. Materials sent to the journal are being reviewed at least by two academic referees and then enter the process of publication.

In the first article of the 6th issue, M. Cüneyt Yenigün, touch upon the concept of sect which has been influential to political processes in the Middle East. In his article, "Conflict Resolution for the Middle East: Sectarian Rapprochement", he emphasizes that sects should be considered as a catalyst for the Middle Eastern States. In the second article, Nail Elhan, focuses on the echoes of Iranian Revolution in 1979 in Turkey. Ali Balcı's article "Human Rights Regime, West, and Neo-Colonialism: What are Universal Human Rights for?" introduces a critical approach to Middle East policies of the West.

Ayşe Selcan Özdemirci's article, "The Effects of The Syrian Civil War On Lebanon" focuses on, the land of the bloodiest war of the last decade, Syria. Incorporating her findings from a fieldwork, Özdemirci reflects on the consequences of Syrian Civil War on the Lebanese politics. In the last article of this issue, "From Regime Security to Human Security İn Middle East: Jordan Sample", Selahattin Ertürk Çiftçi analyzes the political conditions of Jordan from a historical perspective. This issue also includes a special interview with

the Former Foreign Minister of Tunisia Rafiq Abdessalem which provides valuable insight into the Arab Spring.

Turkish Journal of Middle Eastern Studies has the purpose of making a substantial contribution to the literature on the Middle East from Turkish perspective which is currently an urgent need. The Journal offers not an insignificant contribution to the Turkish and world academia, and it is valuable sources for the policy advisors on Turkish foreign policy. Hence, the Turkish Journal of Middle Eastern Studies, which publishes articles both in English and Turkish, welcomes scholars to submit high standards pieces in related social sciences.

Conflict Resolution for the Middle East: Sectarian Rapprochement

M. Cuneyt Yenigun*

Abstract

Among the others, sectarian issue is the main reason of the Middle East Conflicts. Religion is still the most effective factor on people's lives in the region. So, the most important actors in the region is clerics and religion scholars to (un)justify politics and In this picture clerics are the first responsible actors of the sectarian issues in the region; because their provocative interpretations yield states and paramilitary groups to flame and escalate the current conflicts. Hence, to solve the conflict, first step should start from the roots which are clerics. They should take positive action and give constructive fatwas for the other sect(s). Herewith, hatred among the sects will mislay justification point and slowly (maybe quickly in non-violent areas) brotherhood will resurrect and it will reflect to the governments as rapprochement demands from the bottom. In this study, Middle East conflict resolution is built up in seven de-escalation steps: Constructive interpretations (Fatwa), rapprochement in domestic level, yielding and reflecting demands from people to the state, positive response from state to intra-state level, deterrence in interstate level, tolerance in international public diplomacy and rapprochement among regional peoples. In this resolution process, Middle East Clerics Union is the first and most important step, Middle East Union is the last, long-term, and ideal one. As a last and long term prediction, the country which can lead this peace process and sectarian approach may become the natural regional leader of the Middle East

Keywords: Conflict Theory, Middle East Conflict, Sectarian Issues, Conflict Resolution, Middle East Union, Middle East Clerics Union.

* Assoc. Prof., College of Economics and Political Science, Sultan Qaboos University, cuneytyeni3@gmail.com

Ortadoğu'da Çatışma Çözümü: Mezhepsel Yakınlaşma

M. Cüneyt Yenigün*

Öz

Ortadoğu çatışmaları on altı on yedi başlık altında kategorize edilebilmekle birlikte özellikle son yirmi yıldaki tüm sorunların ana-kökü mezhepsel sorunlara bağlanmaktadır. Bölgedeki günlük yaşamda din, bölge halkları arasındaki hala en önemli faktör ve din adamları da bölgede uygulanan politikaları meşrulaştır(ma)mada konusunda en önemli aktörler olarak öne çıkmaktadır. İşte bu çerçevede özellikle marjinal alimler, bölgedeki mezhepsel sorunların ana sorumluları olmaktadır; çünkü onların, provokatif, rijit ve saldırgan fetvaları bölgede savaşı hükümet ve paramiliter grupların çatışmacı politikalarına izin vermekte ve/veya meşruiyet sağlamaktadır. Bu çalışmada bölgedeki sorunları çözmek için çatışma çözümü teorisinin pratiğe uygulanmasına çalışılmış ve en etkin yöntemlerden biri kullanılmıştır: Sorunun kökünü oluşturan özden yani rijit ulema fetvalarından başlayarak yedi adımlı bir yumuşama (de-escalation) önerilmiştir. İlk olarak Ortadoğu'daki Şii, Sünni (hatta İbadi) alimler biraya gelerek ortak yapıcı fetvalar vermelidir. Bu sırada kurulacak olan "Ortadoğu Alimler Birliği" orta vadeli dönemde Ortadoğu'nun barış ortamının sağlanması ve Ortadoğu'nun yeniden yükselmesinin en önemli katalizörü olacaktır. Diğer adımlar sırasıyla, bu fetvaların bölgedeki çatışan halklar arasında kısa ve orta vadede barış ve toleransın yayılması, ortak yaşamın gelişmesi, halklardan hükümetlere barış politikaları taleplerinin yansması, hükümetlerin barışçıl politika ve kanunlar ile dönüşümü, bu politikaların hem iç, hem de uluslararası ortama pozitif klasik ve kamu diplomasisi olarak yansması, devletler ve bölge halkları arasında (ve hatta STK'lar arasında) barışın yayılması ve devletler arası yapıcı projelerin geliştirilmesi şeklinde devam etmektedir. İlk olarak mezhep sorununu başarılı ve barışçıl bir şekilde çözen devlet, diğer bölge devletlerine önce örnek sonra da "Avrupa'nın Almanyası"nda olduğu gibi bölgenin doğal lideri olacaktır. Eğer bu projeler tutarsa uzun vadede kurulacak olan "Ortadoğu Birliği" bölgenin kaderini ekonomik, sosyal ve politik açıdan yeniden şekillendirecek olan yeni aktör olacaktır.

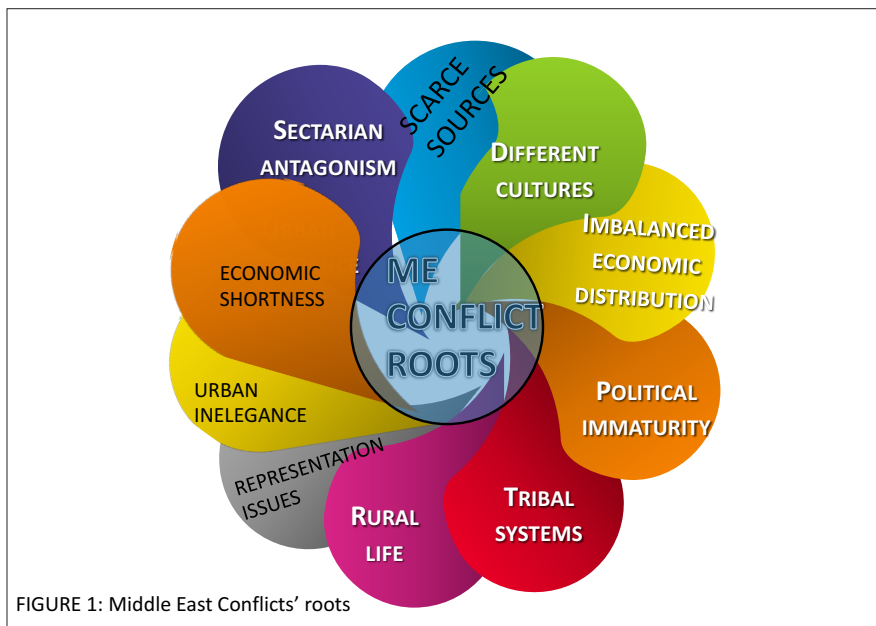
Anahtar Kelimeler: Çatışma Teorisi, Ortadoğu Sorunları, Mezhepsel Sorunlar, Çatışma Çözümü, Ortadoğu Birliği, Ortadoğu Alimler Birliği.

* Doç.Dr.,Sultan Kabus Üniversitesi, Siyaset Bilimi Bölümü, cuneytyeni3@gmail.com

1. Introduction

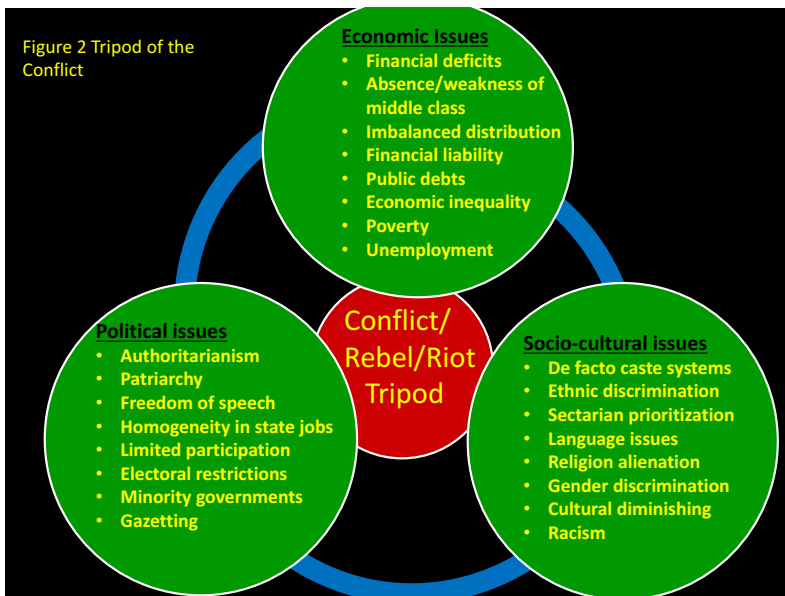
After the cold war, ethnic and sectarian conflicts replaced ideological conflicts in the world arena. In the first decade after the cold war micro-nationalism and ethnic conflicts were seen in the former communist regions and Africa. In the third decade of the new world order, today, conflicts have shifted to the Middle East by changing its mask from micro-nationalism to sectarianism. Although Middle East had faced domestic and inter-state conflicts during the Cold War, those could be synthesized as conflicts between ideology and power politics. Today almost all scholars agree upon that the Middle East is actually and potentially the most confliction area after the casualties reached two millions (especially in Iraq and Syria) in the region.

There are several reasons for the conflicts within the region: economic shortages, political immaturity, imbalanced economic distribution, religious and sectarian heterogeneity, different cultures, tribal system, rural life, scarce sources, urban inelegance, and so on. Thus, a closer look into the conflicted areas within intra-state and/or inter-state level, it could be said that the most crucial issue is the raising sectarian antagonism among the other factors.

2. Tripod of Conflicts

In today's modern life, domestic conflicts arise from three main factors; initially economic issues such as financial deficits, imbalanced distribution, absence/weakness of the middle class, financial liability, public debt, economic inequality, inequality in opportunity, poverty, and unemployment are the first factors. Socio-cultural issues such as de facto caste systems (segregating groups), ethnic discrimination, sectarian prioritizing, philistinism, language issues, religion alienation, gender discrimination, cultural diminishing, state pressure against people's culture, racism are the second factors. Lastly, political issues such as authoritarianism, patriarchy, participation, freedom of speech, gazetting, limited participation, electoral restrictions, minority governments, homogeneity in state jobs are the third factor.

If one of those (political, Economic or socio-cultural) categories occurs in the Euro-Atlantic zone countries, it will be enough reason to see strikes and riots in the streets. For example in Italy, Spain or Greece only economic issues triggered reasons for riots and internal conflicts on the streets. Even in developed countries less than one economic issue is enough reason to go to streets. For example raising US stamps by one cent became a reason for

street strikes in Florida in 1999 (From 32 cents to 33 cents). In the Muslim countries, specifically in the Middle East, at least two factors, sometimes three factors initiated strikes or riots. For example in Tunisia, for 24 years of Zine El Abidine Ben Ali (1987-2011), there were dramatic economic issues, deep socio-cultural issues, especially from pressure of alienation to religion (going to mosques until eighteen, wearing scarf and almost all practices of religion were forbidden) and political issues (prioritizing only pro-western people in all level of state, hierarchy, manipulated elections and minority governments), but people had high level of patience because of Islamic interpretation not to riot for a long time. Key process factor here is how governments reply to the people's demands. If governments reshape their policies according to people's demand, conflicts could de-escalate; otherwise they are prone to escalate dramatically like in Tunisia.

In Euro-Atlantic Zone: (1 reason; for example :) Economic issue → Chaos (If government does not respond) → Conflict

In the Middle East: (2 or 3 Reasons) Economic issue + Socio-Cultural issue (Sometimes) + Political Issue → Chaos (If government does not respond) → Conflict

2.1. Roots of the Middle East Conflict

When we take a look to the other parts of the Arab world (except Northern Africa) economic issues are relatively very low; political issues are very low or low; but socio-cultural issues in specific, lesser ethnic issues (Iraq, Lebanon) but especially sectarian issues have been continuing. For example Yemen, Iraq and Syria are in sectarian-civil wars. They look like intra-state wars but also some other countries are in the region indirectly (Indirect war) or by using tools (proxy war) in those countries such as Iran, Saudi Arabia, Turkey, Qatar, UAE, Lebanon US, UK, Egypt and so on. So those "civil wars" have already been internationalized. In addition to this, it is true or not, some countries' perceptions of threat are based on sectarianism which are counted potential inter-state conflicts such as Iran- Bahrain, Iran- Saudi Arabia, Iran-Qatar. As a third type potential sectarian wars in the Middle East are in the Pandora's Box, such as Lebanon, Iran and Azerbaijan. GCC

countries has labeled Hezbollah as “terrorist group” in March 2016¹. All these examples show that the first and the most important problem among the others in the Middle East is socio-cultural issues in general, sectarian issue in its core or root.

Unlike Euro-Atlantic countries, religion is still a justification point and the most effective factor in people’s life in the Middle East. Propriety, blot, honor and code of ethics are derived from religion in the Middle East. Even in Turkey as a unique successful secularist state among the other Muslim countries, religion is the first important justification point on labeling any act as “right” or “wrong”. Or in long-term coerced laicist countries like Algeria, Tunisia or Egypt, similar situations could be seen in standard lives. In the figure 3, it looks like state/government is higher authority than the religious leaders in the legal system, but in practical life, religion and clerics are the most effective factors and actors. It is a fact that tradition and custom are more effective than the written regulations and law in real life; and religion is the root of tradition and ethnicity in the Middle East.

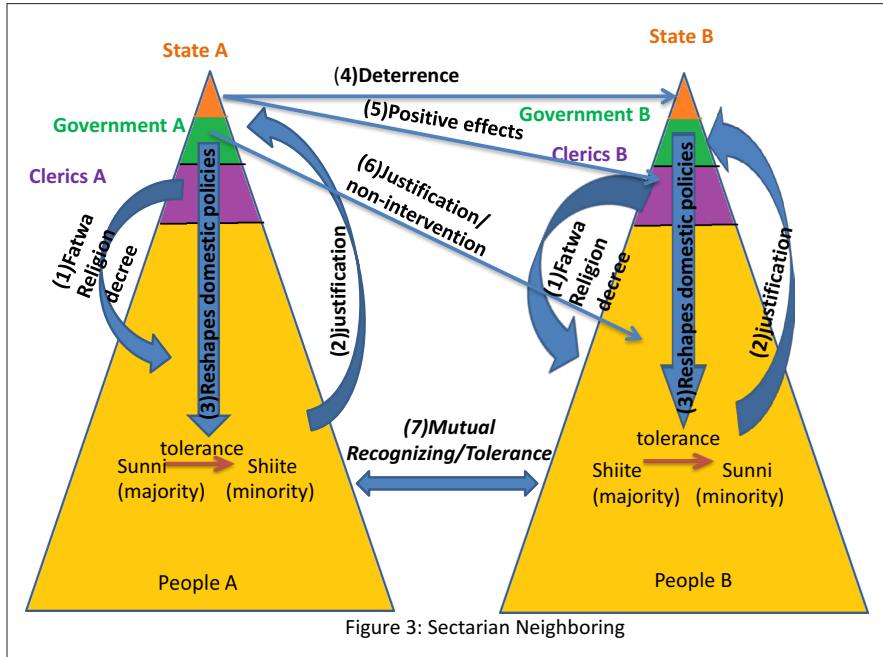
At this point, interpretation of the holy scripts and resources is taking the main role on the shoulders of the clerics who are hidden shapers of the social life and understanding of the other sects and religions. Because interpretations and their consequences in the practical life could be constructive or destructive. In general, within the all great world religions, interpretations and traditions can be co-opted to legitimate violence, but also deep resources for promoting non-violent conflict resolution and peace. Religious interpretations can be used to sharpen exclusive identities and lend conviction and passion to destructive social/political programs. But it also could be used as a source of mutual understanding for reconciliation and human fellowships in modern societies.² Unfortunately, in the last century, traditional practice of “ijtihad” which means the continuous and evolving interpretations of the Quran (and hadith) has declined and been replaced by narrow interpretations³ according to two main sectarian differences. One

¹ Asa Fitch and Dana Ballout, “Gulf Cooperation Council Labels Hezbollah a Terrorist Group” *The Wall Street Journal*, 2 March 2016.

² Oliver Ramsbotam, Tom Woodhouse, Hugh Miall, *Contemporary Conflict Resolution*, Third Ed., Polity Press, Cambridge, 2012, p. 341.

³ Abu Nimer Muhammed, *Non-violence and Peacebuilding in Islam*, University Press of Florida, Gainesville, 2003, p. 156.

side takes a lot of hadiths out, and the other side ignores very important verses (ayah) related to killing coreligionists is forbidden. Now is the time for the Muslim scholars and clerics to engage process of critical re-examination of their recent exegesis and to identify a rich tradition of non-violent conflict management ideas and practices from their rich history and scripts, because this is vital in the quest for appropriate responses to the political and confliction challenges in the region.

In the proposed figure, process starts from the core of issue in the actor level. It looks like states are on the top of the order, but justification points of the state /government policies and thinking style of the people come from religious interpretations in the Middle East. So, according to this fact, the first responsible actors of the Middle East issues are clerics and scholars. That's why solving point of the issue should start from the roots of understanding of Islam by the people. If scholars give constructive interpretations on behalf of other sect, people's tendency and justification points will be shaped accordingly (majority of the people in a short term and rigid far sides in the mid-term). It will cause majority and minority tolerance and mutual understanding in domestic level. Majority of the people's general demand will reflect to government and state, then governments will reshape

their domestic policies according to people's demand, because today any government including Middle Eastern governments cannot ignore people's pressure and demand anymore. This policy will lessen domestic sectarian diversification in legal and practical life. People A's pressure triggered by Clerics A, will also reflect State A's foreign affairs as deterrence in sectarian policies in the international level with State B, otherwise states will lose their legitimacy and justification in their foreign policies. In the longer term, State A will/should establish peaceful public diplomacy with People B. All those will lead People A and People B converging and rapprochement in today's borderless world.

3. Conflict Resolution in Sectarian Issue

Conflict resolution in the Middle East should start firstly from the root of the conflicts which is rigid sectarian antimonies and discrepancies. It could be shaped with six steps: Just/right interpretations (Fatwa), ceasefire, negotiation table, socio-cultural reconciliation projects, state-level agreements and unison in long-term. In the first step, Sunni and Shiite (and maybe Ibadi) scholars and clerics should give fatwa individually to stop the belligerence on the ground. To do this there are a lot of sources in Quran and hadith to base their fatwa such as "sedition is worse than committing murder"⁴, "If you do stretch thy hand against me, to slay me, it is not for me to stretch my hand against thee to slay thee: for I do fear Allah, the cherisher of the worlds."⁵ In Sahih Bukhari the Prophet Mohammad (pbuh) says "(religious) knowledge will be taken away (by the death of religious scholars) ignorance (in religion) and afflictions will appear; and Harj will increase." It was asked, "What is Harj, O Allah's Apostle?" He replied by beckoning with his hand indicating "killing."⁶ The Prophet said to me during Hajjat-al-Wida': Let the people keep quiet and listen. Then he said (addressing the people), "Do not (become infidels) revert to disbelief after me by striking the necks (cutting the throats) of one another (killing each other)."⁷ Not to use war for the sake of ruling or power-politics: Ibn 'Umar came to us and a man said (to him), "What do you think about 'Qit-alal-

⁴ Holy Quran, 2: 191; 2:217.

⁵ Holy Quran, 5:28.

⁶ Sahih- Bukhari, Volume 1, Book 3, Number 85.

⁷ Sahih- Bukhari, Volume 1, Book 3, Number 122.

Fitnah' (fighting caused by afflictions)." Ibn 'Umar said (to him), "And do you understand what an affliction is? Muhammad used to fight against the pagans, and his fighting with them was an affliction, (and his fighting was) not like your fighting which is carried on for the sake of ruling"⁸ Even there is no need to give additional fatwa to stop the blood, but it is enough to repeat or remind very explicit hadiths and verses to the average people. Those kind of fatwas and speeches should be announced first individually by the Sunni and Shiite scholars and specifically clerics. And as a second part of the first step and more importantly both denominations' clerics should gather and establish a Middle East Clerics Union (MECU) or World Muslim Clerics Union (WMCU) and announce common fatwas about "fighting is forbidden", "killing Muslims is a reason for going to hell". Maybe MECU is the biggest misery of the Muslim world and causes bloody conflicts in the region. Although International Union of Muslim Scholars (IUMS) was established in 2004 in Qatar and claims to bring together Sunni, Shiite and Ibadi Muslims and mediated in Kyrgyzstan between minorities, in practice it looks like far from representing all sects. Shiite scholars do not attend the meetings; UAE recognized it as "terrorist group" etc. If the Middle East peoples see unity and solidarity among the Sunni- Shiite clerics and hear common fatwas, sectarian conflicts will diminish greatly. Because warring parties, belligerents and paramilitary groups will lose legitimacy and justification among the people; money, logistic support and resources in men will be cut off critically. This will be second phase of the proposed conflict resolution. In this step, even if some states continue their proxy or indirect wars, this will not continue for a long time because state policies will lose legitimacy and justification too. Because as a reminder again, state law is still less effective than custom and tradition in majority of the world, especially in the Middle East. And in the core of the tradition is still shaped by religious rules in the Middle East. MECU will serve later, as mediator and also perhaps as arbitrator in negotiation table and advisor in socio-cultural reconciliation projects.

In the third step, if all means of support (money, logistic, intelligence etc.) cut off, there is not many other alternatives for warring parties except coming to the negotiation table. All (legal) sides should come to the negotiation table to find an appropriate solution for mutual acceptance.

⁸ Sahih- Bukhari, Volume 6, Book 60, Number 174.

MECU could serve as mediator (bringing solution alternatives to the table) or arbitrator (third party--ad hoc entrust dispute for binding solution). It would be seen as a dream to the regional states in today's turmoil, but third party religious mediations and arbitration succeeded great achievements in other parts of the world recently. Because in contrast with politicians, religious leaders carry moral and persuasive ability. Quakers, Brethren and other peace churches have carried good mediation samples. The World Council of Churches (WCC) mediated in Sudanese conflict.⁹ WCC spent years building up trust with the two combatants, eventually led to the Addis Ababa Agreement of March 1972 ending the conflict. Pope's noteworthy arbitration (binding decree) between Chile and Argentina on Beagle Channel was another successful story. The Papal mediation in the Beagle conflict followed the failure of negotiations between Chile and Argentina, when the Argentinian Junta started operation to invade disputed islands awarded to Chile by the Beagle Channel Arbitration. Argentina, in acceptance of the authority of the Pope John Paul II called off the military operation and accepted the arbitration. In 1979 Chile and Argentina signed the Act of Montevideo formally requesting mediation by the Vatican and renouncing the use of force. Arbitration and Pope's decision was accepted at the end of the fourth phase in 1984. Pope's arbitration is ascribed to his highly respected moral and religious authority. Catholic Lay Group, The Community of Sant'Egidio mediated successfully between warring parties in Mozambican Civil War and was able to bring parties to negotiation table in 1991 in that its relief activities gained the trust of all sides along with its informal and nonthreatening status.

One of the most important goals of the Middle East negotiation should be to establish a state structure by respecting socio-cultural, and sectarian differences in conflicted countries, in Yemen, Iraq and Syria. Representation from parliament to the municipalities should be ensured among all sectarian parties. Actually mediation and arbitration are mentioned in many verses in Quran such as "O David! We did indeed make thee a vicegerent on earth: so judge thou between men in truth (and justice): Nor follow thou the lusts (of thy heart), for they will mislead thee from the Path of Allah"¹⁰. As seen

⁹ Ho-Won Jeong, *Conflict Management and Conflict Resolution*, Routledge, New York, 2010, p. 186, 187.

¹⁰ Holy Quran, 38:26.

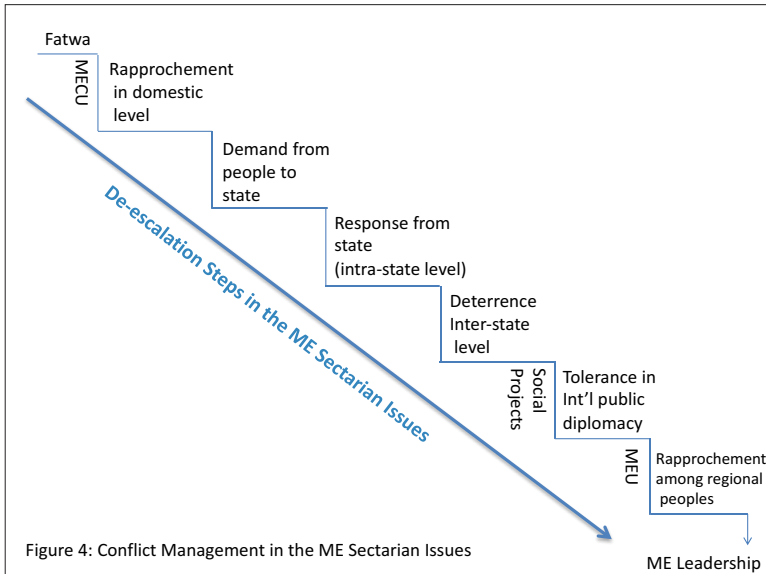
in this verse, (mediating and) arbitrating with just is obligatory order from Allah to the Sunni and Shiite clerics. In addition to this, both techniques have been used in the Middle East for a long time as regional tradition and strong custom which is called “hakam”. Even today hakam from regional religious leaders is used in and between the tribes (ashirat) before going to court in national levels and mostly all issues are solved on this level as arbitration tool.

Fourth step could be ensured post-conflict phases, socio-cultural reconciliation projects in those three warring countries firstly. In those type of conflicts like in the Middle East, in overcoming violence and building peaceful relations, fractured social bodies need to be reconstructed. The remnant of deep divisions among sectarian communities based on fear and anger creates serious challenges to putting a broken social fabric back together. Reconciliation activities need to be set in the context of overcoming marginalization, alienation and other social effects of violent conflict in such post-conflict processes. Especially in the old battlefield areas such as Yemen, Iraq and especially Syria, re-humanizing the enemy, preventing the cycle of historical enmity, empathy and ensuring social justice are the important factors in reconciliation. Implementable reconciliation should focus not only on substantive issues but also on the restoration of the relationships. Restoration of a broken relationship is made possible by acknowledging past misdeeds, exploring common purposes and respecting the other sides interests.¹¹ Among the other potential or indirect enmities in the region, such as between Iran, Saudi Arabia, Turkey, Qatar, UAE, Azerbaijan, Lebanon and the others, some practical templates could be used in socio-cultural reconciliation projects. Those could be student and faculty exchange programs, TV serials, Sunni-Shite friendship subjected movies, music and youth festivals. Mutual and joint trips, developing NGOs and civil society groups in public level will help to rapprochement Sunni- Shiite peoples in the region.

Further actions could be taken in inter-state level step by step with friendship agreements, coordination, cooperation in coping with the sectarian issues jointly and establishing Middle East Union (MEU) in the region in mid/long term. In the new world order today, almost all regions

¹¹ Jeong, *ibid*, 214-217.

have their own regional organizations; European Union (EU), Southern African Development Community (SADC), Common Market of South America (MERCOSUR), Central American Parliament, NATO, African Union (AU), Shanghai Cooperation Organization (SCO), Association of Southeast Asian Nations (ASEAN) and so on. Although Middle East has some regional organizations such as Arab League (AL) and Organization of Islamic Cooperation (OIC) unfortunately those are far from to take necessary actions to end current conflicts in the region because of short institutional constitution, non-effective decision making systems, heavy bureaucracy and some other structural reasons. First economic, socio-cultural and political cooperation should be improved to ameliorate regional issues, it should transform from cooperation to union level to work together in regional issues.

Which country could first achieve sectarian peace domestically, it means this country solved the main problem of the Middle East. For example Turkey has taken important steps in sectarian rapprochement in intra-state such as Allawi sheikhs were taken to Hajj performance by state expense, many Allawi civil society groups were newly established, state/government holds regular meetings with Allawi leaders and NGOs, Allawi foundations joint declarations were announced, there is no homogeneity in state jobs according to sectarian differences and Turkish Parliament has many Allawi

MPs, maybe more representative number than their portion in the country. Those could be samples and templates for the regional countries.

The country solves sectarian issues in domestic level, it will be main potential leader of the region like Germany in Europe. Germany's story could be a perfect sample to the Middle East. It is true that Germany has achieved economic miracle, established heavy industry, hard-working culture, high level of R/D, perfect governance, modern democracy, founding the EU (ECSC, 1951) and successful diplomacy. But maybe the most important success of the new German state was cultural achievement in domestic and regional level. Long lasting issues of Germany and Europe was based on sectarian issues embedded in ethnic diversities.¹² She established Christian Democrat Union for the first time in it's and Europe's history to remove sectarian issue in the domestic level in 1949. Until that day, German history was tied up with ethno-religionist issues, wars and conflicts for 300 years. This political invention accelerated national integrity and became natural sample to all Europe which was in trouble for a long time sometimes by sectarian violence, sometimes in silent mode. For the first time, Europe witnessed real peace between two main sects not by secularism or eliminating attempts unlike France, but accepting and respecting both undeniable cultural facts of Germany. This sectarian policy brought integrity, peace and mutual respect to German social-political life and this success was seen by the other European states by desire. They did not wait long, Germany carried same sectarian peace to the European Parliament. Although it was seen as Catholic Social Teaching in 19th century, it was transformed as unification point of two sects in Europe. All tangible development and powers of Germany are undeniable and necessary to be a leader of most developed region in the world, but without bringing a solution to the most important issue of Europe, it was not possible to be accepted and legitimized leader: Coining sectarian unification mentality and establishing Christian Democrats to solve Europe's long lasting issue. Today whoever solves the most destructive issue which is sectarian segregation may become the accepted leader of the Middle East.

¹² Cuneyt Yenigun, "Regional Power of the Middle East", in Reyyan Dogan, *Sects, Ethnicity and Conflict Resolution*, TASAM Publication, Istanbul, 2016, 426-427.

4. Conclusion

Sectarian issue is the most crucial problem and root of all types of Middle East Conflicts (direct wars, indirect wars, proxy wars and potential conflicts). Main core of this root (sectarian conflicts) is rigid interpretations and discriminative understandings of the religions' principles. At first appearance, states would be seen felons with their power politics as main international actors but this study alleges that the main responsible actors are clerics and spiritual scholars. Hence states are the highest authority in internal level and main actor in international arena, Middle East peoples' value of judgments like Latin Americans and Africans, shape in accordance with ecclesiastical rules, interpretations and ethical norms. In this picture clerics are the first responsible actors of the sectarian issues in the region; because their impulsive, sometimes provocative interpretations or silent positions yield states and peoples to escalate the current conflicts. Hence, to solve regional conflicts, first step of the conflict resolution should start from clerics. They have to take positive steps and give constructive fatwas for the other sect(s). Herewith, hatred among the sects will mislay justification point and slowly (maybe quickly in non-violent areas) brotherhood will resurrect and it will reflect to the governments as rapprochement demands from the bottom. Any type of government cannot be indifferent to the people's demand today. Then it will responded by states positively in intra-state (among the sects) and interstate (as deterrence and tolerance) level.

In this study, Middle East conflict resolution is built up in seven de-escalation steps: Constructive interpretations (Fatwa), rapprochement in domestic level, yielding and reflecting demands from people to the state, positive response from state to intra-state level, deterrence in interstate level, tolerance in international public diplomacy (State A- People B) and rapprochement among regional peoples. In this resolution process, Middle East Clerics Union is the first and most important step, Middle East Union as the last, long-term, and ideal highest stage are identified. As a last and long term prediction, the country which can lead this peace process and sectarian approach may become the natural regional leader of the Middle East.

Bibliography

Asa Fitch and Dana Ballout, “Gulf Cooperation Council Labels Hezbollah a Terrorist Group” *The Wall Street Journal*, 2 March 2016.

Cuneyt Yenigun, “Regional Power of the Middle East”, in Reyhan Dogan (ed), *Sects, Ethnicity and Conflict Resolution*, TASAM Publication, Istanbul, 2016.

Holy Quran, 2: 191; 2: 217; 5: 28; 38: 26.

Ho-Won Jeong, *Conflict Management and Conflict Resolution*, Routledge, New York, 2010.

Muhammed Abu Nimer, *Non-violence and Peacebuilding in Islam*, University Press of Florida, Gainesville, 2003.

Oliver Ramsbotam,, Tom Woodhouse, Hugh Miall, *Contemporary Conflict Resolution*, Third Ed., Polity Press, Cambridge, 2012.

Sahih- Bukhari, Volume 1, Book 3, Number 85; Volume 1, Book 3, Number 122; Volume 6, Book 60, Number 174.

Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi

ISSN:2147-7523

Cilt: 3, Sayı: 2, ss.28-57

Geliş Tarihi : 23.11.2016

Kabul Tarihi : 31.12.2016

İran Devrimi'nin Türkiye'de Yansımaları: “İrancılık” ve “İrancı” İslamcılık¹

Nail Elhan*

Öz

İran Devrimi dünyada olduğu gibi Türkiye’de de İslamcı hareketler üzerinde büyük bir etki yaratmıştır. Bu etkinin bu çalışmada ele alınan kısmı devrimden günümüze kadar Türkiye’de çeşitli düzeylerde etkili olan “İrancı” İslamcılık olacaktır. “İrancı” İslamcılık, din, toplum ve siyasetin Türkiye’de keşiştiği ve birbirini etkilediği önemli alanlardan birisidir. Çalışmada “İrancı” İslamcı siyasal akımların Türkiye’de ana akım İslamcılık ile olan farkları ve hareket içerisinde bulunan figürler ile yapılan görüşmelerden hareketle bu akımın ortaya çıkışı ve ortak temaları tartışılacaktır. Çalışma, Türkiye-İran ilişkilerine farklı bir boyut katması ve iki ülkenin karşılıklı birbirlerini etkilemeleri konusunda Türkiye-İran ilişkilerini çalışan literatür tarafından henüz değinilmemiş bir alanı ele alması hasebiyle literatüre önemli bir katkı sunma iddiasındadır.

Anahtar Sözcükler: Türkiye, İran, İran Devrimi, İslamcılık, İrancılık, İrancı İslamcılık, Türkiye-İran İlişkileri.

¹ Bu makale, tarafımca kaleme alınan ve Orta Doğu Teknik Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Bölümü’ne sunulan *The Influence of Iranian Revolution on Islamism in Turkey: Iran-Inspired Islamism* başlıklı Yüksek Lisans tezinin 3. ve 4. bölümlerine dayanılarak hazırlanmıştır.

* Araştırma Görevlisi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, nail.elhan@gmail.com

The Reflections of Iran Revolution in Turkey: “Pro-Iran” And “Iran-Inspired Islamism

Nail Elhan*

Abstract

The Iranian Revolution has had a great impact on the Islamist movements in Turkey as well as in the world. The influence of this effect that will be discussed in this study is “Iran-inspired” Islamism, which is effective at various levels from the revolution to the day in Turkey. “Iran-inspired Islamism” is one of the important areas where religion, society and politics intersect in Turkey and affect each other. In the study, the emergence of this “Iran-inspired” Islamic political trends and their common themes are discussed with reference to private interviews made with the mainstream “Iran-inspired” Islamists in Turkey. As it discusses an overlooked field, this study claims to contribute to literature on Turkey-Iran relations.

Keywords: Turkey, Iran, Iranian Revolution, Islamism, Iran-inspired Islamism, Turkey-Iran Relations.

* Res. Asst., Middle East Technical University, Department of International Relations, nail.elhan@gmail.com

1. Giriş

Bu makalede, İran Devrimi'nin Türkiye'deki İslamcılık hareketleri² ve kişiler üzerindeki etkileri ele alınacak olup devrimin Türkiye'deki siyasal İslamcı hareketler içerisinde bir yansıması olarak 1980'lerin ilk yarısından günümüze kadar çeşitli düzeylerde etkisini sürdüren “İrancı” İslamcı³ siyasal akım incelenecektir. Konu iki temel sorunsal etrafında işlenecektir. İlk olarak, “İrancı” İslamcılığı Türkiye'deki ana akım İslamcılık'tan⁴ ayıran temel noktalar tartışılacaktır. Bu amaçla sıklıkla vurgulanan temalar ve üretilen söylem incelenerek, “İrancı” İslamcılığın dönemin hangi toplumsal ihtiyaçlarına cevap verdiği ve ana akım İslamcılığı ne düzeyde etkilediği ortaya konulacaktır. Sözü geçen siyasi akımın her ne kadar İslamcılığın içerisinde çıksa da, başka siyasi akımlarla benzerlik taşıdığı iddia edilecektir. İkinci olarak söz konusu temaların incelenmesi ve hareketin içerisinde bulunan figürler⁵ ile yapılmış olan mülakatlar üzerinden hareketin İran ile ilişkiler, İslam birliği ve Şiiilik-Sünnilik ayrımı gibi konularda ileri sürdüğü görüşler tartışılacaktır. Bu kısımda, İran Devleti'nin iç ve dış politikasında oluşan dönüşümlerin hareketi ne düzeyde etkilediği sorgulanacaktır. Harekete etki eden “yerli” ve uluslararası unsurlar bu temalar etrafında tartışılacaktır.

² Günümüzde, dünyada olduğu gibi Türkiye'de de İslam'ın bütünü temsil yeteneği olan bir İslamcı hareketten söz etmek mümkün gözükmemektedir. Türkiye hem radikal hem de ılımlı olarak adlandırılabilir çok sayıda İslami cemaat, tarikat ve örgüte ev sahipliği yapmaktadır. Yücel Demirel bu çeşitliliği, Diyarbakır'da Kürtçü, Ankara'da laik ve Konya'da şeriatçı olan bir çok İslami hareketin varlığını vurgulayarak dile getirmektedir. Bkz. Yücel Demirel, *Türkiye İslamı'nı Anlamak*, Ankara: Öteki Yayınevi, 1998, s. 38.

³ İslamcılık meselesinde görülen yeknesak bir hareket olmama ve çeşitli olma hali “İrancı” İslamcılık için de geçerlidir. “İrancı” İslamcılık içerisinde de fikir ve yöntem ayrılıkları bulunmaktadır.

⁴ Ana akım İslamcılık konusu ileride tartışılacak olup Ana akım İslamcı hareketler olarak siyasi örgütler (Milli Görüş Hareketi, Adalet ve Kalkınma Partisi) ve tarikatlar ile cemaatler (Nakşibendiler, Nurcular) kastedilmektedir.

⁵ Burada adı geçen figürler Atasoy Müftüoğlu, Ali Bulaç, Ercümen Özkan, Kenan Çamurcu ve Nureddin Şirin'dir. İleride de görüleceği üzere bu isimler dönemsel ve ideolojik İrancı İslamcılar olmak üzere iki başlık altında incelenmiştir. İrancı dergi ve gazeteler de İrancı İslamcı hareketin önemli kurumlarındandır. İrancı dergi ve gazeteler hakkında daha fazla bilgi için bkz. Nail Elhan, *The Influence of Iranian Revolution on Islamism in Turkey: Iran-Inspired Islamism*, Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Orta Doğu Araştırmaları Bölümü, Ankara, 2015.

Bu çalışma, Türkiye siyasi düşünce tarihi ve Türkiye-İran ilişkileri literatürüne birden çok boyutta katkı sağlama iddiasındadır. İlk olarak, Türkiye-İran ilişkileri üzerine sıklıkla şöyle söylenir: Türkiye-İran sınırı bölgenin değişmeyen en eski sınırıdır. Bu vurgu şu anlama gelir: İran ve Türkiye birbirinin en eski komşularıdır ve tarih boyunca iyi komşuluk ilişkilerine sahip olmuşlardır. Ancak Türkiye-İran ilişkileri üzerine çalışanlar bilirler ki, iki ülke arasındaki ilişkiler söz edilen iyi komşuluk vurgusunun tüketemeyeceği kadar karışıktır. İran ve Türkiye bölgenin Arap olmayan, sömürgeleşmemiş ve devlet geleneği açısından bölgenin diğer ülkelerine göre fazlasıyla gelişmiş iki ülkesi olarak tarihsel bir rekabetin iki öznesi olmuşlardır. Hem siyasi, hem askeri, hem de kültürel boyutları olan bu rekabetin doğal sonucu İran-Türkiye ilişkilerinin bir çalışma alanı olarak aşırı politikleşmesidir. Bu aşırı politikleşme iki ülkenin iç içe geçmiş toplumsal yapıları tarafından da beslenmiştir. Türkiye'de yaşayan çok sayıda Caferi ve İran'da yaşayan çok sayıda Türk nüfus bulunması, iki ülkenin sınır aşan etnik azınlıklarını, en başta Kürtleri, birbirleri aleyhinde desteklemeleri gibi temalar çokça bu bağlamda tartışılmıştır.

Türkiye'de Türkiye-İran ilişkilerinin tartışıldığı zengin bir literatür bulunmaktadır ve bu literatür ağırlıklı din-devlet ilişkileri ve dış politika gibi konuların ele alındığı çalışmalarla oldukça zenginleşmiştir.⁶ Bu çalışma ile mevcut literatür tarafından henüz yeterince incelenmemiş bir boyut ele alınmaktadır. İran ve Türkiye sadece sistemik rekabet düzeyinde değil aynı zamanda ideolojik düzeyde de birbirlerini etkilemişlerdir. Bu ideolojik etkilenme, önce Osmanlı-Safevi ve Osmanlı-Kaçar devletleri arasında mezhepsel kimliklerin birbirleri ile ilişkili biçimde kurulmasına neden olmuş, 20. yüzyıl başlarında İran'ın Türkiye modernleşmesinden ilham alması ile devam etmiş ve nihayet İran'da 1979 yılındaki devrim sonrasında Türkiye'deki İslamcı hareketlerin İran Devrimi'nden etkilenmeleri ile son bulmuştur. Bu etkileşim sonrasında Türkiye'de İran Devrimi'nden ilham alan bir siyasal "İrancı" İslamcı akım ortaya çıkmıştır. Çalışma bu bağlamda, bu ideolojik etkilenmenin en az çalışılmış kısmı olan "İrancı" İslamcılığı konu edinerek literatüre katkıda bulunacaktır.

İkinci olarak, "İrancı" İslamcılığı anlamak Türkiye İslamcılığı'nın ana göv-

⁶ Bu konuda kapsamlı bir çalışma olarak bkz. Agah Hazır, "Comparing Iran and Turkey in Political Science and Historical Sociology: A Critical Review", *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 2:1, 2015, s. 1-30.

desini anlamak açısından da imkanlar sunmaktadır. Türkiye İslamcılığı bu toprakların özgün, milli ve yerli kimliği olma iddiasını taşımaktadır. “İrancı” İslamcılık, Türkiye için tarihsel rakip sayılabilecek bir ülkeden esinlenmesi hasebiyle bu iddiayı da sorgulamak için bir araç olarak görülebilir.

Üçüncü ve son olarak, “İrancı İslamcılık” sadece tarihsel bir olgu olarak kalmamış, aksine yaklaşık olarak son 35 yıldır Türkiye gündeminde şeriat-laiklik tartışmaları ekseninde yer bulmuştur. Türkiye’nin laik devlet yapısı ve İran’daki şeriat yönetimi sıkça karşı karşıya getirilmiştir. 1990’larda sıkça sorulan ‘Türkiye İran olacak mı?’, ‘Türkiye’ye şeriat mı gelecek?’ gibi sorular laik çevrelerin İran’a olan kuşkulu bakışını gösterse de, aynı zamanda İran’ın araçsallaştırılarak tüm İslamcı akımlara karşı duruşun da seküler bir cephesi olmuştur. Uğur Mumcu, Ahmet Taner Kışlalı ve Bahriye Üçok gibi laik aydınların hala aydınlatılmayan suikastleri ve bunların arkasında İran’ın olduğu iddiaları ve 28 Şubat süreci, Türkiye toplumundaki İran karşıtlığı ve laik-şeriatçı ikilemini güçlendirmiştir. 2000’li yıllara gelindiğinde ise “İrancılık”-“İrancı” İslamcılık tartışmaları laik-şeriatçı ekseninden İslamcılar arasındaki güç mücadelesinde bir araç olma haline evrilmiştir. Yaklaşık olarak son 10 yıldır, Gülen Cemaati-Hükümet çatışmasının ana temalarından biri “İrancılık” tartışmaları olmuştur. Böylelikle “İrancı” İslamcılık ve “İrancılık” kavramları bir iç siyaset malzemesi olarak ‘yeniden keşfedilmiştir’. Gülen Cemaati’nin siyasi iktidarı suçlamak için yaygınlıkla kullandığı İran ajanlığı ve siyasi “İrancılık” gündemleri bugün de tartışılmaktadır.⁷ Gülen Cemaati yargı üzerindeki etkisini devam ettirebilseydi, cemaatin İran devlet ajanlığını ana suçlama olarak getireceği ve büyük bir siyasi dava açma hesabı olduğu da çokça dillendirilmiştir.⁸

⁷ 15 Temmuz 2016 tarihindeki darbe girişimi de göstermiştir ki, Gülen Cemaati devlet yönetimini ele geçirebilmek amacı ile devlet içerisinde yapılanmış, kadrolaşmış ve bu amaçla çoğu girişimde bulunmuştur. Bu bağlamda, Gülen Cemaati’nin yaptığı “İrancılık” suçlamalarını ve yine Gülen Cemaati mensubu yargı üyelerinin yürüttüğü Selam-Tevhid gibi davaları, Cemaat’in devleti ele geçirebilmek için yaptığı girişimler olarak değerlendirmek yanlış değildir. Çalışmanın kapsamını aştığı için bu konulara burada değinilmeyecektir.

⁸ Cemaate yakın yayınevleri ve yazarlar tarafından İran Devleti’nin Türkiye’deki oyunlarını ifşa etme amacı güttüğü iddiasındaki bir çok kitap hazırlanmıştır. Bkz. Cevheri Güven, *Bal Tuzağı*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2014. Yine Gülen Cemaati’nin bir çok yayınında benzer temalar işlenmiştir. Bunların en çarpıcı örneklerinden bir tanesini, LGBT aktivisti kılığına giren İran ajanlarının Gezi Olayları’nı manipüle ettiğini iddia ettiği yazısı ile Abdullah Bozkurt vermiştir. Bkz. “Iran Plays Subversive Role in Turkey”, *Today’s Zaman*, 21 Temmuz 2013.

1990'lardan günümüze kadarki süreçte "İrancılık"ın kullanımındaki bu değişim İslamcı yazarların da dikkatinden kaçmamıştır. Örneğin Ayşe Böhürler, laiklik karşıtı 'aynı mahallenin çocuklarının' bir zamanlar gururla taşıdıkları "İrancılık" rozetini artık birbirlerini suçlamak için kullanmalarına duyduğu şaşkınlığı şu şekilde ifade etmektedir:

Bu günlerde sıklıkla birileri hakkında bu ithamı duyuyorum: "İrancı!"... Bu kavramı 12 Eylül sonrasında ve 90'larda, 28 Şubat'ı kurgulayan ortamın içinde çok sık duyardık. 1979'da yapılan İran Devrimi dünyaya Batı'nın yönetmediği bir formülün mümkün olabildiğini göstermişti. Birçoğumuzun İran'a olan ilgisi bu yerleşik ve dünyayı sömüren uluslararası sisteme karşı bir çıkışın mümkün olabildiğini göstermesi açısından önemliydi. İran Devrimi, bizim için Batı'ya bir başkaldırı ve yerel olanın kazanmasıydı, imaj ve içerik olarak. İran'ın dini hüviyeti ikinci planda kalıyordu... Aradan geçen zamanda Türkiye'de büyük değişimler yaşandı. Buna rağmen aynı mahallenin çocuklarının bugün birbirleri hakkında 'İrancı' suçlaması yapmaları, n'oldu? sorusu ile birlikte beni çok şaşırtıyor.⁹

Her ne kadar "İrancılık" ve "İrancı" İslamcılık kavramları bir dönemin gururlanma, diğerinin ise suçlama-suçlanma aracı olsalar da; bu, devrimden günümüze Türkiye'de İran Devrimi'nden etkilenmiş bir siyasi akımın varlığı gerçeğini değiştiremeyecektir. Bu bağlamda çalışma, birincil kaynaklar ve mülakatlar¹⁰ aracılığıyla bu gündeme akademik bir bakış açısıyla yaklaşmayı amaçlamaktadır. Bu anlamda konunun aşırı siyasallaşmış doğasını aşmak için de bir olanak sunmayı hedeflemektedir.¹¹

⁹ Ayşe Böhürler, "İrancı Olmak", *Yeni Şafak*, 12 Ocak 2013.

¹⁰ Yukarda adı geçen isimlerden Ali Bulaç (6 Mart 2015, İstanbul), Atasoy Müftüoğlu (16 Ocak 2015, Eskişehir) ve Nureddin Şirin (5 Mart 2015, İstanbul) ile röportajlar yapılmıştır. Ercüment Özkan'ın İran Devrimi'ne yaklaşımlarının ele alındığı görüşme ise Özkan'ın kurduğu *İktibas Dergisi*'nin yazı işleri müdürü Hüseyin Bülbül ile e-posta aracılığı ile gerçekleştirilmiştir (16 Ocak 2015, Ankara).

¹¹ Çalışmada, "İrancı İslamcı" olarak Türkiye Hizbullahı'na ve Türkiye'de yaşayan Caferi Cemaati'ne değinilmeyecektir. Hizbullah, radikal İslamcı bir örgüt olup İlim ve Menzil olmak üzere iki ana grup tarafından şekillendirilmiştir. İlim, silahlı mücadeleye öncelik veriyordu. Menzil ise daha çok İran'da Ayetullahlar tarafından temsil edilen ılımlı kanada yakın duruyordu ve silahlı mücadeleden önce kültürel yapılanmaya öncelik veriyordu. Bkz. Abdullah Manaz, *Siyasal İslamcılık: Türkiye'de Siyasal*

2. İran Devrimi ve Türkiye

Bu bölümde, İran Devrimi'nin Türkiye'de algılanışı devlet düzeyi ve toplumsal düzey olmak üzere iki kısımda ele alınacaktır. Devlet düzeyine bakıldığında, İran Devrimi olduğunda Türkiye'nin üzerinde durduğu üç endişesinin olduğu görülmektedir. Bunlardan ilki, İran Devrimi'nin etkisiyle İslamcı hareketlerin Türkiye'de güç kazanmaları ve rejimin laik kimliğini tehdit etmeleri ihtimalidir. İkincisi ise devrim sonrasında İran'da devletin çözülmesi ve toprakları üzerinde bağımsız bir Kürt Devleti kurulması endişesidir.¹² Üçüncü ve son olarak, devrimle birlikte ABD etkisinden çıkan İran'ın Sovyet etkisi altına gireceği düşüncesi o dönem sağ-sol çatışmalarına sıkça sahne olan Türkiye için önemli endişelerden birisi olmuştur. Türkiye, İran'da Sovyet etkisini önlemeye çalışmaktaydı. Hatta bazı yazarlar, 1980 askeri darbesinin zamanlamasına dikkat çekerek darbenin ordu tarafından Türkiye'de oluşan güvensizlik ortamını ortadan kaldırmak ve olası bir Sovyet etkisini önlemek amacıyla yapıldığını iddia etmektedirler.¹³ Kürt milliyetçiliği ve ayrılıkçılık, Sovyet çekincesi ve komünizm tehdidi, İslamcı akımlar ve şeriat olmak üzere bu üç endişe Türkiye açısından devletin güvenliğine ve toprak bütünlüğüne karşı en büyük tehditler olarak algılanmıştır. Bunların dışında, devrim sonrasında Türkiye-İran ilişkilerinin özellikle ekonomik alanda düzenli bir şekilde devam ettiği söylenebilir. Süha Bölükbaşı'nın da belirttiği üzere ekonomik ilişkilerin devam etmesi ve geliştirilmesi Türkiye için öncelikli politikalardan birisi olmuştur.¹⁴

İslamcılık, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2008, s. 359. İki grup arasındaki çatışmalar sonucunda Menzil pasifize olurken, İlim etkisini arttırdı. Abdullah Manaz iki grup arasındaki mücadelenin İran'da sertlik yanlıları ile ılımlılar arasındaki etkinlik mücadelesinin Türkiye'de görülen bir yansıması olduğunu iddia etmektedir. Hizbullah hakkında daha fazlası için bkz. Ruşen Çakır, *Derin Hizbullah*, İstanbul: Metis Yayınları, 2011 ve Mehmet Kurt, *Türkiye'de Hizbullah*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2015. Caferi Cemaati ise Oniki İmamcı Şii bir dini grup olup, İran ile zaten doğal bir dini ilişki içerisinde. Çalışmanın kapsamını aşacağı düşüncesiyle, Hizbullah ve Caferiler de bu çalışmada ele alınmamışlardır.

¹² Robert Olson, *Turkey-Iran Relations 1979-2004: Revolution, Ideology, War, Coups and Geopolitics*, California: Mazda Publishers, 2004, s. 1.

¹³ Süleyman Elik, *Iran-Turkey Relations, 1979-2011: Conceptualizing the Dynamics of Politics, Religion and the Security in the Middle-Power States*, (New York: Routledge), 2012, s. 181 ve Hakan Yavuz, *Secularism and Muslim Democracy in Turkey*, (New York: Cambridge University Press), 2009, s. 50.

¹⁴ Süha Bölükbaşı, Turkey Copes with Revolutionary Iran, *Journal of South Asian and Middle Eastern Studies*, Vol. XIII, No.1, Fall 1989, s. 95.

Toplumsal düzeye bakıldığında ise devrim algısının ideolojik ve dini çerçevede farklılaştığı görülebilir. Bir kısım basın organının sağcı, solcu ve İslamcı olarak kategorilendirilerek Türkiye basınının ve Türkiye'de İslamcı hareketlerin lokomotifleri olmaları hasebiyle bir kısım cemaat ve örgütlerin İran Devrimi'ne bakışlarını incelemenin çalışmanın kapsamını aşmadan toplumsal düzeyde devrimin algılanışı hususunda bir fikir vereceği kanaatindeyim. O dönemde Mehmed Kerim müstear adıyla yazılan *İran İslam Devrimi* kitabında basın solcu, sağcı ve 'bir gömlek daha Müslüman' basın olmak üzere üçe ayrılmaktadır.¹⁵ İlk olarak, solcu olarak nitelendirilebilecek *Aydınlık* ekibi, devrimi ilerici ve anti-emperyalist bir girişim olarak değerlendirmiştir.¹⁶ *Birikim* ise devrimi Şah'ın despotik yönetimine karşı bir başkaldırı olarak görmüş ancak ilerleyen süre içerisinde ne olacağına dair Humeyni'nin adımlarının beklenmesi gerektiğini belirterek temkinli davranmıştır.¹⁷ *Cumhuriyet* de *Birikim*'e benzer bir biçimde Şah'ın ülkeyi despotizmle yönettiğini, Şah'ı desteklemenin ölümleri ve yolsuzlukları desteklemek anlamına geleceğini vurgulamıştır.¹⁸ Görüldüğü üzere solcu olarak nitelendirilebilecek basın, devrimi baskıcı yönetime karşı anti-emperyalist bir duruş olarak ele almış ve genel olarak devrimin dini kimliğine vurguda bulunmamıştır.

¹⁵ Mehmed Kerim, Ali Bulaç'ın kullandığı bir müstear isim olarak bilinmektedir. Bunu çalışmam esnasında görüştüğüm İslamcı yazarlar da belirtmişlerdir. Ali Bulaç, yaptığımız görüşmede Mehmed Kerim'in gerçek kimliğine dair sorumu geçiştirmiş, ancak kitabın kendi yayın ekibi tarafından basıldığını kabul etmiştir. Bunu yapmasının sebebi olarak, ileride de tartışılacağı üzere, kendisinin Humeyni sonrası İran'ın politikalarına uzak kalmasına ve bugün o şekilde anılmak istememesine bağlıyorum. Söz konusu kitap ise tamamen İran propagandası üzerine kurulmuştur.

¹⁶ Reha Akbay, "Mazlumun Ahı Devirir Şahı", *Aydınlık*, (3 Nisan 1978), *Aydınlık*, "İran TUDEH İnkılabı Örgütü: Mücadelenin Hedefi Şah Rejimini, Hakim Sınıfları ve Emperyalist Nüfuzu Yok Etmektir", (8 Ekim 1978), *Aydınlık*, "Tatile Çıkıyorum Diyen Şah Kaçıyor", (4 Ocak 1979), *Aydınlık*, "Halk Tahran'a Akıyor", (1 Şubat 1979), *Aydınlık*, "Muhteşem Karşılama", (2 Şubat 1979), *Aydınlık*, "İç Savaş Başlatın", (2 Şubat 1979).

¹⁷ *Birikim*, Şah'ın Gelişi ve Türkiye-İran İlişkileri, Sayı: 9, (Kasım 1975), s. 48, *Birikim*, Uluslararası Olaylar ve Sorunlar: İran, Sayı: 46-47, (Aralık-Ocak 1978-1979), s. 13, *Birikim*, Uluslararası Olaylar ve Sorunlar: İran II, Sayı: 48, (Şubat 1979), s. 5, *Birikim*, Uluslararası Olaylar ve Sorunlar: İran'daki Gelişmeler Üzerine, Sayı: 50-51, (Nisan-Mayıs 1979), s. 13.

¹⁸ Selda Kılıç, "İran İslam Devrimi'nin Türk Kamuoyunda Yansımaları: 1978-1979", s. 13. https://www.academia.edu/9304053/İranda_Rejim_De%C4%9Fi%C5%9Fikli%C4%9Finin_T%C3%BCrk_Bas%C4%B1n%C4%B1nda_Yans%C4%B1malar%C4%B1_Eri%C5%9Fim_Tarihi:20.10.2016

İkinci olarak, sağcı basın bir kısmı, devrimi komünizme hizmet etmekle itham ederek devrimin Şii kimliğini ön plana çıkarma gayretinde olmuştur. ABD'nin Orta Doğu hakimiyetini kaybetme ihtimali olduğunu belirten *Tercüman* Gazetesi Türkiye'nin Sovyetler'le ilişkisinin İran'daki gelişmelerin alacağı istikamete bağlı olduğunu belirtmiştir.¹⁹ Gazete, ABD'nin İran'ı da Afrika, Afganistan ve Vietnam gibi gözden çıkardığı endişesini taşımaktadır.²⁰ Gazete yazarlarından Celal Yardımcı'ya göre İran olayları sadece anarşi ve kaos getirecektir ve olaylarda komünistlerin parmağı bulunmaktadır.²¹ Zafer Atay ise "Şah gitti şimdi ne olacak?" adlı yazısında Sovyetler'in İran'ın iç işlerine karışacağını yazmaktadır.²² Hatta gazete, Türkiye basınında Şah'ın eleştirilmesine de şu şekilde karşı çıkmıştır:

Şuursuz yayımların İran devlet ve hükümetine karşı yıkıcı, küfürbaz taşkınlıkları Şah'ı lanetleyici laflarla verilmiştir. Eğer Şah, tahtına yeniden dönecek olsa, Bahtiyar Hükümeti İran'da huzur ve sükuneti sağlasa, bu komşu devletin yüzüne bakacak halimiz kalmayacak.²³

Sabah ve *Yeni Asya* gazeteleri yayınlarında, Humeyni'nin 20.yüzyıl'ın İran'ını 7.yüzyıl Arabistanı'na çevirdiğini iddia etmişler ve İran'daki yeni rejimin Sovyet etkisine açık olduğunu altını çizmişlerdir.²⁴

Üçüncü olarak, 'bir gömlek daha Müslüman' basın, devrimin dini boyuttan hareketle Şiilik-Sünnilik karşılaştırmaları yapmaya başlamıştır. Özet olarak, Türkiye'de basın İran Devrimi'ni ideolojik ve dini açıdan ele almıştır. Solcular devrimin anti-empyrialist yönüne dikkat çekerken dini boyuttunun üzerinde durmamışlardır. Sağcı ve İslamcı basının bir kısmı ise Batı karşıtlığında bir Sovyet etkisi olduğu düşüncesinden hareketle devrimin Türkiye'de olumlu karşılanmaması çabası ile devrimin Şii yönüne vurgu

¹⁹ Selda Kılıç, "İran İslam Devrimi'nin Türk Kamuoyunda Yansımaları: 1978-1979", *Tercüman Gazetesi*, 6 Ocak 1979.

²⁰ Selda Kılıç, "İran İslam Devrimi'nin Türk Kamuoyunda Yansımaları: 1978-1979", *Tercüman Gazetesi* 12 Ocak 1979.

²¹ Selda Kılıç, "İran İslam Devrimi'nin Türk Kamuoyunda Yansımaları: 1978-1979", *Tercüman Gazetesi*, 21 Ocak 1979.

²² Selda Kılıç, "İran İslam Devrimi'nin Türk Kamuoyunda Yansımaları: 1978-1979", *Tercüman Gazetesi*, 22 Ocak 1979.

²³ Selda Kılıç, "İran İslam Devrimi'nin Türk Kamuoyunda Yansımaları: 1978-1979", *Tercüman Gazetesi*, 19 Ocak 1979.

²⁴ Mehmed Kerim, *İran İslam Devrimi*, (İstanbul: Düşünce Yayınları), 1980, s. 307-308.

yapmışlardır.²⁵

Dönemin aktif cemaat ve örgütlerinden bazıları ise devrimin İslami olup olmadığından hareketle bir tartışma yürütmekteydiler. Türkiye'de cemaatlerin çoğunun 'devletçi' olmaları hasebiyle devrimi koşulsuz kabul etmeleri beklenmemelidir. Burada vurgulanması gereken, devrimi İslam içerisinde bir hareket olarak görmeyenlerin Şiilik mevzusunu ön plana çıkarma çabalarıdır. Örneğin Nureddin Şirin'e göre, Türkiye'de İslamcı camianın bir kesimi devrimi coşku ile karşılarken bir kısmı da karşı çıktı:

Muhafazakar ve sağcı olarak nitelediğim statükocu hareketler ise buna zaten karşı çıkıyorlardı. İslamcılar içerisinde devrime karşı bir tepki üretildi. Bu tepki üretilirken de mezhep öne çıkarıldı. Bu sadece tarihsel bir mezhep kavgasıyla oluşan bir tepki değildi. Bu bir projeydi. İran Devrimi'ni İran'da hapsederek, Sünni ve Arap Dünya'ya yayılmasını önlemek için bir önlem projesiydi.²⁶

Örneğin İslami Büyük Doğu Akıncıları Cephesi (İBDA-C) İran Devrimi'ni reddediyordu. Sünni İslam'ın sert bir yorumunu benimseyen bu örgüte göre Şia'nın ve İran'ın savunulacak bir tarafı yoktu:

Bugün İran'da kılıklar baştan başa değişmesine rağmen İranlı'nın ruhunda lanse edilmeye çalışılan o inkılap gerçekleşmemiştir. Şah Dönemi'nin İranlısıyla bugünün İranlısı, ruh itibariyle köklü ve inkılap demeyi hakedecek bir değişim yaşamamış; aksine kimi sahalarda geriye sayma başlamıştır.²⁷

Şiiler'e ve dolayısıyla İran'a karşı sert ve sekter olan bu bakışın tipik bir örneğini de 1980'lerde Mustafa Talip Güngörge²⁸ tarafından yazılan *Humeyni ve İslam* adlı kitapta görmekteyiz. Güngörge bu kitapta, Şiilik'in İslam olmadığını sıkça dile getirmektedir. Hatta kitabın konu başlıklarından (Şiiler'in Hz. Ebubekir'e Küfretmeleri, Şiiler'in Muta Nikahı ile Kadınları Kullanmaları vb.) meselenin eleştirinin de ötesinde bir düzeyde olduğu sonucuna ulaşabiliriz.²⁹

²⁵ Mehmed Kerim, *İran İslam Devrimi*, s. 308-310.

²⁶ Nureddin Şirin, *Özel Görüşme*.

²⁷ Çakır, *Ayet ve Slogan*, s. 174.

²⁸ Mustafa Talip Güngörge 1980'lerde İran karşıtı kitapları ile tanınan bir müstear isimdir. Mustafa İslamoğlu, http://www.mustafaislamoglu.com/iran-mi-imtihan-mi-_H4813.html kaynağında bu ismi kullanan kişinin 'horozdan da tavuktan da kurban olur' diyen medyatik bir isim olduğunu belirtir. Bu tariften anlıyoruz ki o kişi Zekeriya Beyaz'dır.

²⁹ Mustafa Talip Güngörge, *Humeyni ve İslam*, (İstanbul: Araştırma Yayınları), 1985.

Bu kadar keskin olmamakla birlikte, İslamcı cenahın büyük bir kısmı devrime şüphe ile yaklaşmıştır. Örneğin İskenderpaşa Dergahı devrimi tümünden reddetme yoluna gitmemiştir. Devrimin bir halk hareketi sonucu ve güçlü bir imam liderliğinde olması ve devrim sonrasında devletin ve kurumlarının İslamileştirilme çabaları desteklenmiştir. Ancak mesele devrimin ihracı konusuna geldiğinde şüpheler artmaya başlamıştır. İhraç edilmeye çalışılanın İslami bir devrim mi yoksa Şiilik mi olduğu hususu sıkça tartışılan bir konu olmuştur.³⁰

Nurcu cemaatlere bakıldığında şüpheli yaklaşımın sürdüğü görülür. Yeni Asyacılar'a göre İran Devrimi tamamıyla Şiilik'ten beslenen ve Sünni dünyada hiçbir başarı şansı olmayan bir devrimdir. Humeyni'ye göre Kuran yalnızca bir 'siyaset kitabıdır' ve Humeyni, İslam'ı bir 'cihad ve mübareze dini' olarak görmektedir.³¹ Gülenciler'in yaklaşımı da farklı değildir. Girişteki "İrancılık" bahsinden de anlaşılacağı üzere Gülen Hareketi İran'a ve devrime karşı bir duruşa sahip olmuştur. Gülen'e göre İslam, İran için bir araç olarak kullanılmaktadır ve Şiilik, İslam'dan ayrı bir din olarak sunulmaktadır.³²

Bunların dışında Şii kimlik üzerine olumsuz herhangi bir görüşü olmayan, devrimi ve Humeyni'yi benimseyen bir başka İslamcı hareket daha vardı ki onlar bu çalışmanın temel aktörleridir.

3. Kökü İçeriden Fikri Dışarıdan bir İslamcılık: "İrancı" İslamcılık

"İrancı" İslamcılık nedir bunun anlaşılabilmesi için öncelikle Türkiye'de ana akım İslamcılığın kabaca bir haritasına bakmak uygun olacaktır. Türkiye'de İslamcı hareketler bazı yazarlarca³³ reformcu devletin karşısındaki 'gerici' unsurlar olarak konumlandırılırsalar da bu hareketleri demokratik ve çoğulcu bir toplumun inşasındaki temel aktörlerden birisi olarak ele almak

³⁰ Çakır, *Ayet ve Slogan*, s. 31-32.

³¹ Çakır, *Ayet ve Slogan*, s. 96.

³² Burak Özçetin, *Making of New Islamism in Turkey: Transformation of the Islamist Discourse from Opposition to Compliance*, Doktora Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Ankara, 2011, s. 69.

³³ Örnek olarak bkz. Niyazi Berkes, *The Development of Secularism in Turkey*, New York: Routledge, 1998 ve Tarık Zafer Tunaya, *İslamcılık Akımı*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003.

uygun olacaktır.³⁴ Bu bağlamda, Türkiye'de ana akım İslamcı hareketlerin belirli özelliklerini vurgulamak faydalı olacaktır. İlk olarak, ana akım İslamcı hareketler partileşerek sistem içine dahil olmuşlardır. Sistem dışına itilmiş ve sistemin merkezine gelmek isteyen bu hareketler özellikle 1990'lı yıllarda hem yerel hem de genel seçimlerde kazanılan başarılar ile merkeze doğru geri döndürülemez bir yürüyüş başlatmışlardır. 1980'lerde Milli Görüş Hareketi'nin etkisiyle siyasal süreçlere katılımları hızlanan İslamcılar, İslamcı gelenekten gelen ve içerisinde çok sayıda İslamcı gelenekten ismi barındıran Adalet ve Kalkınma Partisi'nin iktidara gelişi ile sistemin merkezine yerleşmişlerdir. Bu yüzden, Hakan Yavuz'un da altını çizdiği üzere, Türkiye'de ana akım İslamcı hareketler genel olarak sistem karşıtı hareketler olmamışlardır denilebilir.³⁵ Ek olarak, komünizme karşı devletle gelişen konjonktürel beraberlik, ABD-Sovyetler Birliği çatışmasında nesnel olarak Batı ittifakı içerisinde yer almalarına neden olmuştur.

İkinci olarak, tarikatlar ve cemaatler Türkiye'de ana akım İslamcılığın geleneksel kurumları olmuşlardır. Bu kurumlar, toplumda önemli ekonomik, kültürel ve sosyal roller üstlenmişlerdir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra din ve dini kurumlar üzerindeki devlet kontrolü, tarikat ve cemaatler ile devlet arasında zorunlu bir yakınlaşma başlatmıştır. Buna ek olarak, devletin siyasal ve sosyal hayat üzerindeki kontrolü cemaatleri neredeyse devlete bağımlı duruma getirmiştir.³⁶

Son olarak, her ne kadar ümmet ve tevhid vurgusu olsa da ana akım İslamcılık, İslam'ın geleneksel ayırım ve tartışmalarını benimsemiştir. Şii-lik-Sünnilik ayırımı konusundaki hâkim görüş bunu desteklemektedir. Şii İslam inancına ait çoğu uygulama İslam dışı olarak görülmekte ve eleştirilmektedir.

"İrancı" İslamcılık bu koşullar içerisinde İran Devrimi'nden etkilenecek dönemin ihtiyaçlarından neşet etmiş ve adında "İrancılık" olmasına rağmen büyük oranda yerli bir siyasal İslamcı akımdır. İlk olarak belirtilmesi ge-

³⁴ Hakan Yavuz, *Islamic Political Identity in Turkey*, New York: Oxford University Press, 2003, s. 4 ve Nilüfer Narlı, "The Rise of the Islamist Movement in Turkey", *Middle East Review of International Affairs*, 3:3, 1999.

³⁵ Hakan Yavuz, *Islamic Political Identity in Turkey*, s. 91. Sistem karşıtı İslamcı hareketler de bulunmakta olup bunların etkilerinin sınırlı olduğu söylenebilir. Hizbullah ve İBDA-C bunlara örnek verilebilir.

³⁶ Hakan Yavuz, *Is There a Turkish Islam? The Emergence of Convergence and Consensus*, *Journal of Muslim Minority Affairs*, 24:2, 2004, s. 220-221.

reken, dönemin devrimci retoriğinden etkilenen ve ana akım İslamcılık'tan ayrılan İslamcılarının, kendilerinin de devrimci bir niyet sahibi olmaları hasebiyle ortaya çıkmış olmasıdır.³⁷ Bu noktada İran Devrimi'ne bakışın temel olduğunun ve mezhepsel bir ayrımın yapılmadığının altını çizmek yerinde olacaktır. Bunu "İrancı" İslamcılar'ın ifadelerinde de görmek mümkündür. Örneğin Ali Bulaç, devrim öncesinde İran'ı ve Şiilik'i yeterince bilmediklerini belirttiği ifadesinde İslami devrim dışında herhangi bir mezhepsel kaygıları olmadığını ifade etmektedir:

...Şii kimliğinden rahatsız olmadım. Dünya'da o tarihlerde dini bir uyanış vardı. Türkiye'de de 1960'lardan beri devam eden bir İslami hareket vardı. İslam Devrimi, İslamcı tezi teyid etmiş oldu. Yani bir İslami Devrim mümkündü.³⁸

Benzer bir şekilde Atasoy Müftüoğlu da öncelikle etkilendikleri konunun devrim olduğunu ifade etmektedir:

Bendeniz bir Müslüman olarak, Müslümanların dikkatlerini İslam'ın bütün parçaları üzerinde yoğunlaşturmaları kanaatindeyim. Şiilik de bu bütünün bir parçasıdır... Bu parçanın nasıl oluştuğu, nasıl bugünlere kadar geldiği, hangi doğrultuda geliştiği çok daha farklı bir konudur. Şiilik, benim için herhangi bir problem değildir... Ben tabi ki öncelikle devrimden etkilenen birisiyim. Devrimin hala çok önemli olduğunu ve bu önemin gereği kadar idrak edilmediğini, anlaşılmadığını düşünenlerdenim.³⁹

Nureddin Şirin de benzer bir açıdan meseleyi ele almaktadır:

Türkiye Müslümanları olarak Şiilik konusunda o zamanlarda pek fazla bilgimiz yoktu. İlk etapta bizi etkileyen de Şiilik değil de devrim fikri oldu. Sonrasında temel değerler bazında irdelendiği zaman, Kerbela ve Hz. Hüseyin'e de dayandığı için bir aidi-

³⁷ Türkiye'de İran Devrimi'nden sonra genel Sünni görüşün aksine fikirleri savunan, yani ana akım İslamcılık'ın dışına taşan fikirleri olan, İslamcılar'ın da "İrancı" olarak tanımlandığını belirtmekte fayda vardır. Buna İran'ın da eklenmesinin sebebinin Türkiye ve İran'ın tarihsel ve ideolojik olarak rakip görülmesidir. Başka bir ifade ile ana akım İslamcı hareket kendileri gibi düşünmeyenleri "İrancı" diyerek ötekileştirmeye çalışmıştır.

³⁸ Ali Bulaç, Özel Görüşme.

³⁹ Atasoy Müftüoğlu, Özel Görüşme.

yet hissedilebiliyor.⁴⁰

İkinci olarak, "İrancı" İslamcılık anti-emperyalist ve üçüncü dünyacı bir dünya görüşüne sahiptir. Bunda Celal el-Ahmed'in, Ali Şeriatî'nin ve Humeyni'nin etkisi yüksektir. İran Devrimi'nin ideoloğu olarak görülen Şeriatî⁴¹ Marksizm'in etkisi ile Şii İslam'ı yeniden yorumlamıştır. Marx'ın tarih okuması olan sınıflar arasındaki mücadeleyi Habil ve Kabil arasındaki mücadeleye uyarlayarak Şiilik ile sosyalizmi sentezleme gayretinde olmuştur. Humeyni de benzer bir şekilde toplumu mustazaflar (ezilenler) ve baskıcılar, zenginler ve fakirler arasında bir mücadeleden teşekkül etmekle nitelendirmiştir.⁴² Humeyni'ye göre bu mücadeleyi ezilenler kazanacaklardır. Celal el-Ahmed, İran'daki kültürel yozlaşmanın sebebi olarak 'batılılaşma hastalığını' işaret etmiştir ve Batı karşıtı bir duruş sergilemiştir.⁴³ El-Ahmed'in ve Şeriatî'nin sıklıkla kullandığı geleneksel ve modern insan dikotomileri Atasoy Müftüoğlu tarafından da çok benzer bir çerçevede kullanılmıştır.⁴⁴ Buna ek olarak, o dönemlerde Ali Şeriatî kitaplarının Türkçe'ye tercümesini yapanların sıklıkla "İrancı" İslamcılar olduğu görülmektedir.⁴⁵ Bunun yanı sıra, Ali Şeriatî'nin makaleleri de "İrancı" İslamcı dergilerde sıklıkla yayımlanmıştır.⁴⁶ "İrancı" İslamcılık, adında İslamcılık olmasına rağmen sol ile büyük oranda benzer bir terminoloji kullanmaktadır.⁴⁷ İran Devrimi'nin başlarında, İslamcılar ile solun Şah'a karşı birlikte hareket etmesi, İran'da gelişen emperyalizm ve ABD karşıtı sert politikalar, Türkiye'de-

⁴⁰ Nureddin Şirin, Özel Görüşme.

⁴¹ Ervand Abrahamian, "Ali Shariati: Ideologue of the Iranian Revolution", *MERIP Reports*, No: 102, January 1982, s. 24.

⁴² Ervand Abrahamian, *Khomeinism*, London: University of California Press, 1993, s. 26.

⁴³ Celal el-Ahmed, *Occidentosis: A Plague from the West*, (Berkeley: Mizan Press), 1983.

⁴⁴ Atasoy Müftüoğlu, *Düşsel Ufuklardan Gerçek Ufuklara*, (Ankara: Hece Yayınları), 2014, s. 13.

⁴⁵ Kenan Çamurcu o dönemde ve halen günümüzde İran'daki İslamcılarının kitap ve makalelerinin çevirilerini yapmaktadır. Ali Şeriatî'nin *İktisat Sosyolojisi, İran ve İslam, ve Dünya Görüşü ve İdeoloji* gibi kitaplarını Türkçe'ye çevirmiştir. Yaptığı çeviriler arasında Humeyni'nin *Sırru Salat* adlı kitabı da bulunmaktadır.

⁴⁶ *Düşünce*, "Haber-Yorum", Dönem: 4, Sayı:3, (Ağustos 1979), s. 9.

⁴⁷ Nureddin Şirin o dönemde solcularla yakınlaşmalarını şu ifadelerle açıklıyor: "Devrimden önce devrimci İslam demiyorduk. Hatta o dönemde devrim kelimesi Marksistleri çağrıştırdığı için sıcak baktığımız bir kelime de değildi. O dönemde Marksistler 'Tek Yol Devrim' derlerken, bizler 'Devrim Yok, Diriliş Var, İslam'a Yöneliş Var' diyorduk. Halbuki istediğimiz bir devrimdi. Devrimci kelimesi İslam Devrimi'nden sonra dilimize girdi. Hatta, İslam Devrimi olunca en çok devrim diyenler bizler olmuştuk."

ki devrimci İslamcılar'ı da etkilemiştir.⁴⁸ Hatta bu dönemde çoğu “İrancı” İslamcı ‘yeşil komünist’⁴⁹ olarak adlandırılmışlar ve faşist olarak gördükleri sağcı gruplar ile mücadele içerisinde olmuşlardır. Ümit Aktaş’a göre devrimden sonra İslam coğrafyasını aşan bir emperyalizme karşı mücadele söylemi sol söylemler ile harmanlanarak sağcılaşmış İslami söyleme yeni ve merkezi bir söylem kazandırılmıştır.⁵⁰ Bu açıdan, “devrim”, “özgürleşme” ve “anti-emperyalizm” gibi kavramlar, ancak devrimden sonra İslami literatürde olumlu anlamda bir yer bulabilmişlerdir. Bu açıdan, sol hareket ile “İrancı” İslamcılık’ın terminolojik bir benzerlik taşıdığı iddia edilebilir.

Üçüncü olarak, ümmet ve tevhid vurgusu, ana akım İslamcılık içerisinde de olduğu gibi fazladır. Ancak bunun teorik temelleri bir tarafa pratik bir anlamı ve kullanımı vardır. Tevhid, tüm Müslümanların İslam birliğinin birer parçası olduğunu ifade etmektedir. Mezhepsel kimliklerine ve etnik kökenlerine bakılmaksızın tüm Müslümanlar bu birliğin parçası olarak görülmektedirler. Ümmet ise etnik, milli ve mezhepsel özelliklerine bakılmaksızın tüm müslümanların eşit olduğu, peygamberin tebliğ ettiği dine inanan herkesin oluşturduğu İslam toplumu anlamına gelmektedir. Bu iki kavram da milliyetçiliğe, mezhepçiliğe ve ulus-devletlere karşı çıkmayı gerektirmektedir. İran Devrimi’ne ve Humeyni’ye karşı destekleyici yaklaşımları ve Şiilik konusundaki ana akım İslamcılık’tan ayrılan görüşleri güncel siyasi meselelerle⁵¹ de birleşince “İrancı” İslamcılar’ın İslami cenahtan dışlanmalarına ve izole olmalarına neden olmuştur. Bu sebeple, “İrancı” İslamcılar bu iki kavramı bir savunma aracı olarak kullanmışlardır. ‘Bizler sizlerden farklı değiliz’ mesajı verme gayretinde olmuşlardır ve böylelikle izole durumlarını aşmayı ve fikirlerini dışlanmadan anlatmayı hedeflemişlerdir. Ayrıca, bu iki kavramın İran Devrimi ve devrim sonrası kazanımlarına da vurgu yapmak amacıyla kullanıldığı söylenilebilir. Diğer bir deyişle, bu iki kavramı da kullanarak “İrancı” İslamcılar, İran’ı mezhepsel ve etnik farklılıklardan ‘arınmış’ bir ‘cazibe merkezi’ olarak sunmak istemişlerdir.

Dördüncü olarak, İran’ın politikalarının desteklenmesi ve savunulması

⁴⁸ Çakır, *Ayet ve Slogan*, s. 155.

⁴⁹ Nureddin Şirin, *Özel Görüşme*.

⁵⁰ Ümit Aktaş, “Başlarken”, *Özgün Düşünce*, Yıl: 1, Sayı: 2, Nisan-Mayıs-Haziran 2009.

⁵¹ Bu güncel siyasi meseleler arasında sayılabilecek en önemli olay Suriye Meselesi’dir. Suriye’de yaşanan iç savaş süresince “İrancı” İslamcılar’ın İran yanlısı söylemler üretmeleri ve Türkiye Devleti’nin dış politikası söyleminin dışında durmaları nedeniyle sıkça eleştirilmelerine neden olmuştur.

"İrancı" İslamcılar' için öncelikli amaç olmuştur. Hatta bu politikaların savunusu İran'ın resmi söylemi üzerinden yapılmıştır ve meşruiyeti yine resmi söylem ile sağlanmaya çalışılmıştır. İsrail karşıtlığı ve Suudiler'e duyulan öfke bunun en önemli örnekleridir. Kudüs'ün kurtuluşu ve İsrail'in haritadan silinmesi gibi söylemler İran'ın resmi söyleminden beslenmektedir. İran Anayasası'nın 154. Maddesi "İran İslam Cumhuriyeti beşeri toplumların tümünde insan saadetini, kendi gayesi bilir ve bağımsızlık, hürriyet, hak ve adalet yönetimini dünya insanların tümünün hakkı olarak tanıır. Bununla beraber, diğer milletlerin içişlerine her tür müdahaleden tam olarak çekinmekle beraber, mazlumların zalimlere karşı haklı mücadelelerini dünyanın neresinde olursa olsun himaye eder" demektedir.⁵² Bu madde ile İran, dünyanın neresinde olursa olsun *mustazafinin müstakberine* karşı olan mücadelesinde kendini yetkili kılmaktadır. Nitekim Nureddin Şirin'e göre İran bunu mezhep farkı gözetmeksizin yapmaktadır:

İslam Devrimi'nin temellerinde bazı kriterler vardır: Emperyalizm ve Siyonizm⁴le mücadele ve dünyadaki tüm mazlum müslümanların desteklenmesi, ki bu anayasal bir maddedir. Dolayısıyla İran, dünyadaki müslümanlara mezhepçi bir açıdan bakmıyor. Anti-emperyalist ve anti-Siyonist hareketleri destekliyor. Hatta desteklenen bu hareketler içinde solcu hareketler de vardır. İran Sünni dünya ile ilgilenirken, ne Şii'liği kaldırayım ne Sünniliği indireyim temelinden ya da tam tersi bir temelden bakmıyor. Emperyalizme ve Siyonizme karşı olan duruşu yükseltmek istiyor. Bu amaçla da nerede Şii, nerede Sünni var ona bakmıyor. Bugün İran'ın Nikaragua, Venezuela ve Küba'ya olan ilgisini buna bağlayabiliriz. Bu ilgi İran'a maddi bir katkı yapmıyor, aksine eksiltiyor. Ama İran, küresel anlamda emperyalizme karşı o ülkelerle birlikte duruşunun önemli olduğundan hareketle böyle davranıyor. Bu İmam Humeyni zamanında da böyleydi, ondan sonra da böyle oldu ve hiç değişmedi.⁵³

İran'ın, her ne koşulda olursa olsun, savunulmasıyla alakalı diğer bir mesele ise Hama Katliamı'dır. 1982 yılında Hafız Esad rejiminin politikalarına ve uygulamalarına karşı çoğu Sünni Müslüman İslami devrim tezlerinden

⁵² <http://imam-khomeini.com/web1/turkish/showitem.aspx?cid=1736&h=22&f=23&pid=2048> Erişim Tarihi: 4 Kasım 2016

⁵³ Nureddin Şirin, Özel Görüşme.

de etkilenecek ayaklanmıştır. Rejim ayaklanmayı zor kullanarak bastırmıştır ve olayların çok sayıda insanın ölümüyle sonuçlanmıştır. Ancak İran, kendi devriminden de cesaret alan bu ayaklanmayı desteklemek yerine Hafız Esad Rejimi'nin yanında durmuştur. "İrancı" İslamcılar bu konuda İran'ı haklı bulmakta ve desteklemektedirler. Örneğin Nureddin Şirin, olayı uluslararası ilişkiler açısından değerlendirmektedir. Şirin'e göre İran o tarihlerde hem Irak'la savaş durumunda olduğu için hem de İsrail'in saldırılarına karşı Filistin'i desteklediği için zor durumdadır ve Hama'daki Müslümanlar'ı destekleyememiştir.⁵⁴ Ali Bulaç ise olayı Humeyni'nin fikirleri üzerinden ele almaktadır. Bulaç'a göre İslami bir devrim yapmak amacı ile ayaklanmak Humeyni'nin yöntemlerinden değildir.⁵⁵ Bunların yanısıra 2011'de başlayan Suriye iç savaşında gösterilen İran yanlısı tutum da bu iddiayı desteklemektedir.⁵⁶ İran, 'İslami Uyanış' olarak addettiği Arap Baharı'nı desteklerken Suriye söz konusu olunca statükonun sürdürülmesinden yana tavır almıştır. Bu tavır kimi çevreler tarafından mezhepçilik olarak tanımlanırken, İran bunu İsrail ve ABD'ye karşı duran 'direniş cephesi'nin savunulması olarak savunmuştur. İran'ın resmi söyleminde olduğu gibi "İrancı" İslamcılar da Suriye'deki sivil savaşın emperyalist güçlerin bir oyunu olarak İsrail karşıtı cephenin çökertilmesi için planlandığını dile getirmektedirler. Örneğin Atasoy Müftüoğlu kendisine sorulan "İran'ın Suriye meselesindeki duruşunu nasıl değerlendiriyorsunuz, bu duruşu mezhep fanatıklığı ile Orta Doğu'nun siyasi bütünlüğü idealinden ayıran saik nedir?" sorusuna şu şekilde cevap vermektedir:

Suriye'deki muhalefet icat edilmiştir ve emperyal bir projenin ürünüdür. İran bu projeye alet olmamıştır.⁵⁷

⁵⁴ Nureddin Şirin, Özel Görüşme.

⁵⁵ Ali Bulaç, Özel Görüşme. Bulaç'ın bu ifadesi, İran'da da Şah'a karşı ayaklanarak İslami bir devrim yapılmış olması nedeniyle çelişkilidir.

⁵⁶ Burada şunun not edilmesi gerekiyor ki, Suriye iç savaşında bazı İrancılar'ın İran'ı sert bir şekilde eleştirdikleri de olmuştur. Hatta Ruşen Çakır'a göre, 'geçmişlerindeki İran hayranlığını bir tür nefrete dönüştüren bazı İslamcılar' mevcuttur. Daha fazla bilgi için bkz. Ruşen Çakır, "Yine İran ve Kaybolan İrancılık Üzerine", 19.04.2013, <http://rusencakir.com/Yine-Iran-ve-kaybolan-Irancilik-uzerine/1996> Erişim Tarihi: 25.01.2017, Ruşen Çakır, "İran ve Şiilik Düşmanlarının Nafile Gayretleri", 21.04.2013, <http://www.rusencakir.com/Iran-ve-Siilik-dusmanlarinin-nafile-gayretleri/1998>, Erişim Tarihi: 25.01.2017, Ruşen Çakır, "Türkiye'de İran Karşıtlığının Nedenleri ve Geleceği", 16.12.2016, <http://medyascope.tv/2016/12/16/turkiyede-iran-karsitliginin-nedenleri-ve-gelecegi/>, Erişim Tarihi: 25.01.2017

⁵⁷ <http://ukbadergisi.com/2015/04/atasoy-muftuoglu-roportaji/> Erişim Tarihi: 3 Kasım 2016.

"İrancı" İslamcılık 1980'li yılların başından 1990'ların başına kadarki yaklaşık 10 yıllık süre içerisinde yükselen bir ivmeye sahip olmuştur. Ancak 1989'da Humeyni'nin ölümü ile İran'ın politikalarında iddia edilen değişimler ve Sovyetler'in yıkılması ile son bulan Soğuk Savaş Dönemi, "İrancı" İslamcı siyasal akım içerisinde de kopmalara yol açmıştır. Bunlara ek olarak, 1990'larda ana akım İslamcı hareketlerin Türkiye siyasi hayatında yükselmeleri ve iktidar ortağı olmaları da bazı "İrancı" İslamcı figürlerin 'ana akımlaşmalarına' neden olmuştur. Bu makalede bu kopuş, iki döneme ayrılarak incelenecektir. Bunlar, devrimin olduğu 1979 yılı ile Humeyni'nin öldüğü ve Soğuk Savaş'ın sona erdiği 1989 yılı arasındaki dönemi kapsayan Dönemsel "İrancı" İslamcılık Dönemi ve 1989'dan günümüze kadar ki dönemi ele alan İdeolojik "İrancı" İslamcılık Dönemi'dir.

4. Dönemsel "İrancı" İslamcılık

Humeyni Dönemi'nde devrimin ve kurumlarının İran içinde kurumsallaştırılması ve yayılması, Irak ile 8 yıl süren savaş ve Batı ile yaşanan gerilimler ana temalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde dış politika çoğunlukla Humeyni'nin yönlendirmeleri ile belirleniyordu. Humeyni'nin ölümü ile İran'ın bölge politikalarında bir paradigma değişimi yaşanmıştır. Onun ölümünü takiben yeni Rehber olarak Ali Hamaney seçilmiştir. Yapılan anayasal değişiklikler ile devlet organlarının kurumsallaşması sağlanırken, Rehberlik ve Cumhurbaşkanlığı olmak üzere iki başlı bir yürütme mekanizması ortaya konulmuştur. Haşimi Rafsanjani de yeni cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir. Böylelikle İran'ın uluslararası sisteme yeniden entegrasyonu süreci başlatılmıştır. Yeni dönemde İran, Humeyni Dönemi'nin aksine, ideolojiden çok ulusal çıkarı temel alan pragmatik bir politika izlemeye başlamıştır.⁵⁸ Bu dönemde İran dış politikası, Irak ile savaştan kaynaklı sıkıntıları aşmak, Batı karşıtı söylemler neticesinde yaşanan izolasyon sürecini geride bırakmak ve dış dünya ile diplomatik ilişkileri geliştirebilmek amacı ile reformist bir yaklaşım benimsemiştir. Ticaretin artırılması yolu ile diplomatik ilişkiler geliştirilmeye ve ekonomik ve politik sıkışmışlık aşılmaya çalışılmıştır. Bu dönem, devrimci idealizmden uzaklaşarak, devrimci siyaset sınıfının korunması adına her türlü pragmatizme veya ilkesel çelişki-

⁵⁸ Gökhan Çetinsaya, "Rafsanjani'den Hatemi'ye İran Dış Politikası'na Bakışlar", s. 301, içinde: *Türkiye'nin Komşuları*, Derleyenler: Mustafa Türkes, İlhan Uzgel, İmge Kitabevi, Ankara, 2002.

ye rahatlıkla savrulunabileceğinin de çarpıcı bir örneğini oluşturmuştur.⁵⁹

Humeyni'nin ölümü ve Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte İran'da yaşanan söylemsel ve pratiksel değişim, Türkiye'de "İrancı" İslamcılar arasında da kopuşların yaşanmasına neden olmuştur. Humeyni Dönemi'nin bitişi ile idealler üzerine kurulu, tevhid ve ümmeti esas alan bir dönemin de sona erdiğini iddia eden bazı "İrancı" İslamcılar İran'daki yeni rejimin İslam'ı araçsallaştırdığını ve pragmatik bir yol belirlediğini öne sürerek İran ile aralarına mesafe koymuşlardır.⁶⁰ Bunda Soğuk Savaş'ın bitişi ile yerel ve kültürel anlatılar ile kimliklerin de ön plana çıkışının etkili olduğunu da iddia edebiliriz. Humeyni sonrasında Şii kimliğin çok daha sert bir biçimde vurgulanmaya başlandığı düşüncesi ve Soğuk Savaş'ın son bulmasının etkisiyle yerel kimliklere yönelim daha sık olmuştur. Ek olarak, Refah Partisi'nin Türkiye siyasi ve sosyal hayatındaki yükselişi İslamcılar'ın iktidar olma ideallerini güçlendirmiştir. Bunların sonucunda da söz konusu dönemsel "İrancı" İslamcılar, Türkiye içindeki Sünni cemaat ve tarikatlara yönelmişler veya devletle yakınlaşarak 'yumuşamışlardır'.

Çalışmanın bu kısmında, dönemsel "İrancı" İslamcılar olarak ele alınacak figürler Ali Bulaç ve Ercümen Özkan'dır. Bu isimler, devrim fikrinden etkilenmişler, devrimin Şii yönü üzerinde eleştirel bir yaklaşım takınmamışlardır. Bu isimler, Humeyni Dönemi ve sonrası olmak üzere devrim sonrası İran'ı iki döneme ayırmaktadırlar.⁶¹ Böylelikle, Humeyni Dönemi'ni yüceltmektedirler.⁶² Onlara göre, Humeyni Dönemi'nde İran politikaları idealler üzerine kurulmuş olup, takip edilen ana tez 'İslam için İran' olmuştur. Ancak, Humeyni'nin ölümünden sonra bu anlayış değişikliğe uğramış ve İran, pragmatist politikalar takip etmeye başlamıştır. Böylelikle, 'İslam için İran' fikri, 'İran için İslam' fikrine dönüşmüş ve din, İran'ın izlediği politikalarda bir araç haline gelmiştir. Ali Bulaç, Humeyni sonrası dönemi İran Milliyetçiliği'nin ve Şii mezhepçiliğinin arttığı bir dönem olarak vur-

⁵⁹ Yüksel Taşkın, "Devrim Sonrası İran'da Siyaset: Aktörler, Stratejiler ve Gelecek", *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, No:39, 2008, s. 27.

⁶⁰ Ali Bulaç ve Hüseyin Bülbül, Özel Görüşme.

⁶¹ Hüseyin Bülbül, Atasoy Müftüoğlu, Ali Bulaç, Özel Görüşme.

⁶² Ali Bulaç görüşmemizde şöyle söylemiştir: "İmam Humeyni bambaşka birisiydi. Hem alimdi, hem müctehidti. Çok zengin bir manevi hayata sahipti...1989'dan sonra İran'ın dış politikası değişti... İmam Humeyni devrim yaptı ancak cihad ilan etmedi. Eğer cihad ilan etseydi İran'da taş üstünde taş kalmazdı. Askerlere kurşun değil, çiçek atın derdi." Ali Bulaç, Özel Görüşme.

gulamaktadır.⁶³ Ona göre, Humeyni Dönemi'nde idealler üzerinde şekillendirilmiş bir politika varken sonraki dönemlerde bu pragmatik ve realist bir politikaya dönüşmüştür. Bu da 'İslam için İran' tezinin 'İran için İslam' tezine dönüşümünü göstermektedir:

Humeyni zamanında 'İslam için mi İran?' yoksa 'İran için mi İslam?' yönünde bir tartışma vardı. Beni Sadr ve Mehdi Bazergan gibi isimler 'İran için İslam' diyorlardı. İran büyük bir devletti, 2500 yıllık bir geçmişi vardı. Onlara göre İslam ile güçlenir, büyür ve Ortadoğu'nun lideri olurdu. İmam Humeyni ise bu haramdır diyordu. Ona göre, İran İslam'a feda olmalıydı. Aslanan İslam'ın yükselmesi, Müslümanlar'ın güçlenmesi ve bölgesel bir entegrasyon kurulmasıydı. Onun için İslam araçsallaştırılmazdı. Eğer bir şey araçsallaştırılacaksa, Humeyni'ye göre bu İran olmalıydı. Bu iki görüş de temelden birbirlerine aykırıydı.⁶⁴

Ercümen Özkan da diğer dönemsel "İrancı" İslamcılar gibi Şiilik'ten ziyade öncelikle devrim fikrinden etkilenmiştir. Ancak Şiilik, aynı zamanda bir gerçeklik olarak da kabul görmüş ve karşı çıkılmamıştır. Ancak Humeyni'nin ölümü ile "İrancı" İslamcılar arasında yaşanan kopuş ve ayrışma Özkan'da da gözlemlenmektedir. Özkan'a göre İran Devrimi, bir takım çarpıklıklarına rağmen, Müslümanların devrimidir ve sahiplenilmesi gerekir.⁶⁵ Humeyni hayatta iken, devrimin ihracı konusunda mezhebi engeli aşarak sadece dinin öne çıkması için gerekli gayreti göstermiştir. Ancak Humeyni'nin ölümünün ardında İran ümmetçi ve tevhidi politikalarını bir kenara bırakarak ulus-devlet refleksi göstermeye başlamış ve mezhep ayrılığı körüklenerek devrim İran'a hapsolmuştur.

Sonuç olarak Dönemsel "İrancı" İslamcılık, Humeyni Dönemi İslamcılığı olarak da adlandırılabilir. Çünkü Humeyni'nin idealleri ile örtüşen siyasal ve dini iddialar taşımaktadır ve Humeyni'nin ölümü ile değişim yaşamıştır. Bu dönem "İrancı" İslamcılarının ortak özelliği devrimi Şiilik'ten bağımsız olarak ele almalarıdır. İran bu dönemde daha çok mezhepsiz kriterlerle değerlendirilmiştir. Humeyni'nin ve İran'ın mezhebi bir tarafı olmadığı iddia edilmiş ve bu dönem adeta bir 'mezheplerüstü yönetim' olarak sunulmuştur. Humeyni sonrası dönem ise İslam'ın İran için bir araç haline

⁶³ Ali Bulaç, "İslamcılık ve Baskı Rejimi", *Zaman*, 20 Nisan 2015.

⁶⁴ Ali Bulaç, Özel Görüşme.

⁶⁵ Hüseyin Bülbül, Özel Görüşme.

getirildiği, Şiiliğe vurgunun aşırı arttığı ve siyasallaştığı, idealizmin pragmatizme evrildiği bir süreç olarak nitelendirilmiştir. Bu dönemin “İrancı” İslamcılar’ndan Ali Bulaç tarikatlarına dönmüş ve Gülen Cemaati ile yakın ilişkiler geliştirmiştir.⁶⁶ERCÜMEND ÖZKAN, 1995 yılında geçirdiği kalp krizi sonucu yaşamını yitirmiştir. Kendisinin İran’a ve devrime dair fikirleri Humeyni’nin ölümüyle değişikliğe uğramıştır. Bugün, onun çizgisini takip eden *İktibas Dergisi* ve kadrosu için de aynı şeyi söylemek mümkündür.

5. İdeolojik “İrancı” İslamcılık

Dönemsel “İrancı” İslamcılar’dan farklı olarak, İdeolojik “İrancı” İslamcılar İran’ın politikalarındaki değişiklik olduğu fikrine ve idealizmden pragmatizme yöneliş olduğu iddiasına karşı çıkmaktadırlar. Bu başlık altında incelenecek olan Kenan Çamurcu, Nureddin Şirin ve Atasoy Müftüoğlu’na göre, devrim sürekli olarak gelişmiş ve bir devamlılık halinde süregitmıştır.

Nureddin Şirin, 28 Şubat Dönemi’nden kamuoyunun yakından tanıdığı bir İslamcı’dır. 1997 yılında Ankara Sincan’da yapılan Kudüs Günü Etkinlikleri’nde İran ve Hizbullah propagandası yapmaktan⁶⁷ 8 yıl hapis cezasına çarptırılmıştır. Şirin, *İstiklal*, *Tevhid* ve *Şehadet* dergilerinde ve *Selam* gazetesinde yöneticilik yapmıştır. Kendisi İsrail karşıtı yayınlar yapan Kudüs TV’nin de genel yayın yönetmenliğini yapmaktadır. Mehmet Metiner kitabında Nureddin Şirin’den “kendini İran Devrimi’ne adanmış ve İran’dan çok İrancı” bir şahsiyet olarak söz etmektedir.⁶⁸ Şirin’e göre İran Devrimi ve kazanımları, Humeyni’nin ölümü ile birlikte yerine gelen kadrolar tarafından daha da ileriye taşınmıştır. Bu bağlamda Şirin, Humeyni sonrası dönemde rejimin ulus-devlet haline geldiği, mezhepçi politikalar benimsediği ve ümmetçi politikalardan uzaklaşıp devlet çıkarlarına uygun politikalar ürettiği iddialarına karşı çıkmaktadır. Ona göre tüm bunların aksine İran mezhepçi politikalar izlememektedir:

Bugün İmam Humeyni’den sonraki Rehber’e baktığımız zaman, onun İmam Humeyni’nin bu noktadaki söylemlerini beşe katla-

⁶⁶ Bu makaleninin kaleme alındığı süre içerisinde Fethullah Gülen Hareketi (sonradan FETÖ terör örgütüne dönüşmüştür) ile ilişkileri nedeniyle Ali Bulaç tutuklanmış bulunmaktadır.

⁶⁷ Abdullah Yıldız, *28 Şubat: Belgeler*, İstanbul: Pınar Yayınları, 2000, s. 244-246.

⁶⁸ Mehmet Metiner, *Yemyeşil Şeriat Bembeyaz Demokrasi*, İstanbul: Doğan Kitap, 2004, s. 102-103.

dığını görürüz. Ben bunu İmam Hamaney'i yakından tanıyan, içerden tanıyan birisi olarak söylüyorum. Hamaney'in ümmetle olan bağı o kadar derin ki; İran, İmam Humeyni Dönemi'ne göre Şii dünyadan ziyade Sünni dünyayı öncüleyen bir noktaya geldi. Yani İslam Devleti, tüm imkânlarını Şii dünyaya ayırmak yerine Sünni dünyaya ayırmaya başladı.⁶⁹

Şirin, bu iddiasını İran'ın Bosna Savaşı esnasında Bosna'ya asker göndermesi ile desteklemektedir. Şirin'e göre emperyalizm ve Siyonizm ile mücadele ve dünyadaki tüm mazlum Müslümanlar'ın desteklenmesi, İran'ın dış politika önceliklerindedir. Bu aynı zamanda İran Anayasası'nın İran'a tanıdığı anayasal bir haktır.⁷⁰ Dolayısıyla İran, dünyadaki Müslümanlar'a mezhepçi bir açıdan bakmamakta ve Müslüman olup olmadığına bakılmaksızın anti-emperyalist ve anti-Siyonist hareketleri desteklemektedir. Venezuela ve Küba gibi Latin Amerika ülkeleri ile ilişkiler geliştirmesi ve Sünni bir örgüt olan Hamas'ın İsrail'e karşı desteklenmesi Şirin'in bu iddialarını doğrulamaktadır.

Kenan Çamurcu, iyi derecede Farsça bilmekte olup tercüme faaliyetleri ile uğraşmaktadır. Tercümesini yaptığı kitaplar arasında Humeyni'nin, Ali Şeriatî'nin, İranlı ayetullahlar Ayetullah Mutahhari ve Ayetullah Talakani'nin ve son dönem İranlı aydınlardan Abdülkerim Suruş ve Yahya Yesribi'nin eserleri bulunmaktadır. Çamurcu, devrim sonrası İran'ı üç bölümde ele almaktadır: Bunlar, devrim sonrasında devlet kurumlarının kurumsallaştırılmasını amaçlayan ve bir yandan da toprak bütünlüğünü korumaya çalışan Savaş Dönemi, Irak ile savaştan Humeyni'nin ölümüne kadarki kısa sürecin incelendiği Savaş Sonrası Dönem ve Humeyni'nin ölümünden sonra iktidara gelen yeni yönetimin gelişme ve endüstrileşme politikalarının ele alındığı Gelişim Dönemi'dir. Burada ilginç olan Çamurcu'nun Gelişim Dönemi'nin başlangıcını Humeyni'nin ölümü ile eş zamanlı olarak ele almasıdır. Bu, ideolojik "İrancı" İslamcılar'ın Humeyni sonrası döneme bakışlarını örneklemesi açısından bir ipucu vermektedir. Çamurcu, Gelişim Dönemi'nde

⁶⁹ Nureddin Şirin, Özel Görüşme.

⁷⁰ İran İslam Cumhuriyeti Anayasası'nın 154. Maddesi şöyle demektedir: "İran İslam Cumhuriyeti, beşeri toplumların tümünde insan saadetini, kendi gayesi bilir ve bağımsızlık, hürriyet, hak ve adalet yönetimini dünya insanların tümünün hakkı olarak tanır. Bununla beraber, diğer milletlerin içişlerine her tür müdahaleden tam olarak çekinmekle beraber, mazlumların zalimlere karşı haklı mücadelelerini dünyanın neresinde olursa olsun himaye eder."

İran'ın bölgede izlediği aktif politikalarla bölgesel bir güç olmaya başladığını, dünya ekonomisiyle yakın ilişkiler kurarak ekonomisini geliştirdiğini ve ABD'ye alternatif bir politik sistem yarattığını iddia etmektedir.⁷¹ Çamurcu'ya göre Humeyni'nin ölümü İran'a herhangi bir kayıp yaşatmamıştır. Çünkü devrim kişilere bağlı kalmayacaktır.⁷² Humeyni Dönemi'nde insanlar enerjilerini slogan üretmek için harcamışlardır ve devrimin ateşi ölmek üzeredir.⁷³ Bu bağlamda, Humeyni sonrası döneme geçişi 'sloganlar hükümeti'nden 'icraat hükümeti'ne geçiş olarak yorumlamaktadır.⁷⁴ Diğer taraftan İran, Rafsancani ile modern bir ulus-devlet haline gelmiştir.⁷⁵ Humeyni sonrasında İran'ın bölgedeki rolü daha da pekişmiştir ve etkisi artmıştır.⁷⁶ Daha önce de belirtildiği üzere güncel meselelerde "İrancı" İslamcılar İran'ın resmi söylemiyle ve politikalarıyla hareket etmektedirler. Çamurcu'nun Humeyni sonrası döneme atfettiği önem de göz önünde tutulduğunda Suriye'de 2011 yılında başlayan ve halen devam etmekte olan iç savaşa da İran'ın gözünden bakıyor olması şaşırtıcı olmayacaktır. İran'ın dini lideri Ali Hamaney Arap Baharı'nı 'İslami Uyanış' olarak tanımlamıştır. Hamaney'e göre bu 'İslami Uyanış' anti-emperyalist ve anti-siyonist bir harekettir ve Fransa'nın o tarihlerde Osmanlı toprağı olan Mısır'ı işgal etmesi ile başlamıştır. İran Devrimi bu uyanışın zirvesidir. Hamaney, Arap Baharı'nı da bu uyanışın bir devamı olarak görmekte ve İran Devrimi'nden ilham aldığını iddia etmektedir.⁷⁷ Suriye'deki iç savaş ise İran'a göre halkın bir isteğı değildir ve emperyalist güçler tarafından kışkırtılmaktadır. Amaç ise İsrail ve ABD karşıtı direniş ekseninin kırılmasıdır. Çamurcu da konuyu aynı şekilde ele almaktadır:

⁷¹ Kenan Çamurcu, *Firuze Köprüde Üçüncü Cumhuriyet*, İstanbul: Şehir Yayınları, 2000, s. 49.

⁷² Çamurcu, *Firuze Köprüde Üçüncü Cumhuriyet*, s. 51.

⁷³ Çamurcu, *Firuze Köprüde Üçüncü Cumhuriyet*, s. 49-50.

⁷⁴ Çamurcu'ya göre 1979'da devrimden sonra kurulan ve Humeyni'nin ölümü ile Rafsancani'nin cumhurbaşkanı seçilmesine kadar devam eden 10 yıllık dönem Birinci Cumhuriyet Dönemi'dir. İkinci Cumhuriyet, Rafsancani ile başlamıştır ve 1997 seçimlerinde Muhammed Hatemi'nin seçilmesine kadar sürmüştür. Hatemi'nin seçilmesi ile ise Üçüncü Cumhuriyet başlamıştır. Çamurcu Birinci Cumhuriyet'i idealler cumhuriyeti, İkinci Cumhuriyet'i gelişim cumhuriyeti ve Üçüncü Cumhuriyet'i de demokrasi cumhuriyeti olarak ele almaktadır.

⁷⁵ Çamurcu, *Firuze Köprüde Üçüncü Cumhuriyet*, s. 60.

⁷⁶ Çamurcu, *Orta Dünya Jeopolitiğinde İslami Uyanış*, s. 79.

⁷⁷ Tareq Ismael and Glenn Perry (Ed.), *The International Relations of the Contemporary Middle East: Subordination and After*, London and New York: Routledge, 2014, s. 165.

Suriye'ye başka hiçbir ülkeye gösterilmeyen özel ilginin sebebi, bu ülkenin Filistin ve Lübnan'la oluşturduğu gövdenin (Hamas ve Hizbullah'ı kastediyor-n.e) İran santralinden beslenen enerjiyle İsrail için ürettiği risk ve ABD'nin yeni orta doğu projesine çıkardığı engeldir.⁷⁸

Nureddin Şirin ve Kenan Çamurcu'nun aksine Atasoy Müftüoğlu ise İran'ın Humeyni sonrası dönemde ulus-devletleştiği iddiasını reddetmemektedir. Ona göre İran'ın ulus-devlet refleksi göstermesi anlaşılabilir birşeydir:

Ulus-devlet refleksi gösteriyor olmasını üzüntüyle karşılıyorum ancak bunun neden böyle olduğunu da devrim sonrası meydana gelen olaylara bağlıyorum. Devrim sonrasındaki olayları iyi anlayabilseydik bunu sorun haline getirmeyebilirdik. Ben bunun bir teamül, bir gelenek haline gelmemesini diliyorum. Ancak İran'a dayatılan çok yönlü kuşatma, İran'ı zaman zaman reel politik yapmaya mecbur bırakmıştır. Bir İslam Devleti de reel politik yapabilir ancak bunu ilke haline getirmemelidir.⁷⁹

Ancak Müftüoğlu da Şirin ve Çamurcu gibi İran'ın mezhepçilik yaptığı iddialarını reddetmektedir. İran'ın mezhepçilik yaptığını iddia etmek ona göre emperyalist bir projedir ve İran'ı mezhepçilik kaskacına alarak devrim fikrini İran'a sıkıştırmak amacı gütmektedir:

İran çok büyük bir kültür ve uygarlığa sahiptir. Bugün, İran'ın Şiiliğe sıkıştırılmasını anlamak mümkün değildir. Burada bir kötü niyet var. Bu İran'ı mahkûm etmeye yönelik bir şey. O büyük medeniyeti mahkûm edemezsin çünkü İran şu an her anda içerik üretiyor. Şiiliğin öne çıkarılması devrimin inkârına yönelik bir şeydir. Devrimin geçici olduğuna dair bir izlenim yaratma amacına yöneliktir. Şiiliğin öne çıkarılması bir emperyal projenin eseridir.⁸⁰

Sonuç olarak İdeolojik "İrancı" İslamcılık, Dönemsel "İrancı" İslamcılık aksine Humeyni sonrasında İran'ın politikalarına verilen koşulsuz destekten ileri gelmektedir. Yapılan mezhepçilik ve İslam'ın araçsallaştırılması gibi iddiaları reddetmektedir. Bu sebeple ideolojik "İrancı" İslamcılık, 1989'dan günümüze kadar İran'ın resmi söylemi ile birebir örtüşen söy-

⁷⁸ Çamurcu, *Orta Dünya Jeopolitiğinde İslami Uyanış*, s. 83.

⁷⁹ Atasoy Müftüoğlu, *Özel Görüşme*.

⁸⁰ Atasoy Müftüoğlu, *Özel Görüşme*.

lemi ve dili sebebi ile Türkiye’de İslamcı cenah içerisinde izole olmuş ve marjinalleşmiştir.⁸¹

6. Sonuç

1979’da İran İslam Cumhuriyeti’nin kurulması ile Türkiye-İran ilişkilerine başka bir boyut eklenmiştir. Bu boyut İran İslam Cumhuriyeti’nin, Türkiye Cumhuriyeti’nin en siyasallaşmış ilkesi olan laikliğe dair bir tehdit olarak ortaya çıkmasıdır. Bunun en berrak örneği “Türkiye İran olacak mı?” sorusunun etrafında oluşan siyasal gündemdir. İlk olarak İran Devrimi’nden sonra gündeme gelen bu soru, 28 Şubat 1997 Milli Güvenlik Kurulu kararları sonrasında oluşan siyasal ortam ile zirve noktasını bulmuş, sonrasında tartışılma düzeyi yavaşlasada var olmaya devam etmiştir. Öte yandan, İran Devrimi’nin Türkiye siyasal yaşamına yegâne etkisi bu soru üzerinden anlaşılabilir. Devrim, bütün İslam dünyasında olduğu gibi Türkiye İslamcıları arasında da heyecan oluşturmuş ve çeşitli düzeylerde tartışmalar üretmiştir. “İrancı” İslamcılık işte bu tartışmalar arasında Türkiye’nin siyasal ve sosyal meselelerinden de etkilenecek şekilde neşet etmiştir. Devrimin etkisiyle 1980’lerde belirli İslamcı çevrelerde popüler olmuştur. İslami devrim tezlerinin gerçekleşebileceğini düşünen Türkiyeli İslamcılar, İran Devrimi’nden ilham almışlardır. Ancak 1980’lerin sonu itibarıyla önce “İrancı” İslamcılar içerisinde bir kopma yaşanmış, daha sonra İran tartışmalarında laiklik-şeriat

⁸¹ Nureddin Şirin’in Kudüs TV’si, 668 sayılı OHAL kapsamında alınması gereken tedbirler ile bazı kurum ve kuruluşlara dair düzenleme yapılması hakkında Kanun Hükmünde Kararname’nin 2’inci maddesi 4’üncü fıkrasındaki hüküm gereği RTÜK tarafından terör örgütü propagandası yaptığı iddiası ile 1 Kasım 2016 tarihinde kapatılmıştır. Konuya ilişkin Nureddin Şirin’in açıklamaları için bkz. <http://www.yeniakit.com.tr/haber/kudus-tvden-basin-aciklamasi-230790.html> Erişim Tarihi: 10.11.2016. Gereğede gösterilen terör örgütü propagandasının ise kanalın Şii milis gücü Haşdi Şaabi ile ilgili övücü yayınları ile ilgili olduğu iddia edilmiştir. Bkz. <http://www.islahhaber.net/kudus-tv-de-terorist-hasdi-sabi-nin-reklamı--87716.html> Erişim Tarihi: 10.11.2016. Kanal daha sonra tekrar açılmıştır. Kenan Çamurcu, Farsça çeviriler yapmaya devam etmekte ve günlük olarak İran gazetelerinin haberlerini Türkiye kamuoyu ile paylaşmaktadır. Atasoy Müftüoğlu, savunduğu görüşleri sebebi ile İslami camia içerisinde yalnızlaşmış ve marjinalleşmiştir. Üstelik, Suriye iç savaşı konusunda İran’a yakın politik söylemleri ile İslami camiada yalnız kalmıştır. Kendisi, Eskişehir’de bulunan ofisini bile desteklediği İran yanlısı politikalar sebebiyle kesilen bağışlardan dolayı kapatılmak zorunda kalmıştır. Bkz. “Atasoy Müftüoğlu Eskişehir’deki Bürosunu Kapatı”, 31 Mart 2015, <http://islamianaliz.com/haber/atasoy-muftuoglu-eskisehirdeki-burosunu-kapatma-ustad-dan-%E2%80%98kapatma-nedeniyle-ilgili-mesaj-var-ozel-haber-14974> Erişim Tarihi: 02.04.2015.

tartışmalarının aşırı etkisi ile birlikte "İrancılık" marjinalleşmiştir. Günümüzde ise "İrancılık" tartışmaları devlet bürokrasisinde yaşanan güç mücadelesinin bir aracı olmuştur. İran ile yaşanan tarihsel ve ideolojik rekabetin de etkisiyle birbirlerine rakip İslamcı gruplar arasında 'yerli ve milli' bir ideoloji olmadığı iddiasıyla bir suçlanma-suçlanma aracına dönüşmüştür. Suriye'de yaşanan iç savaş neticesinde yükselen Türkiye-İran rekabetinin ve mezhepsel karşıtlıkların da etkisiyle zaten güçsüz durumdaki "İrancı" İslamcı ideolojinin etkisi yüksek oranda düşmüş ve "İrancı" İslamcılar da Türkiye'deki İslamcı hareketler içerisinde yalnızlaşmışlardır. Gelecekleri de Türkiye-İran ilişkilerinin seyrine göre bir hal alacağına benzemektedir.

Kaynakça

Kitap ve Makaleler

Abdullah Bozkurt, "Iran Plays Subversive Role in Turkey", *Today's Zaman*, 21 Temmuz 2013.

Abdullah Manaz, *Siyasal İslamcılık: Türkiye'de Siyasal İslamcılık*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2008.

Abdullah Yıldız, 28 Şubat: Belgeler, İstanbul: Pınar Yayınları, 2000.

Agah Hazır, "Comparing Iran and Turkey in Political Science and Historical Sociology: A Critical Review", *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 2:1, 2015, s. 1-30.

Ali Bulaç, "İslamcılık ve Baskı Rejimi", *Zaman*, 20 Nisan 2015.

Atasoy Müftüoğlu, *Düşsel Ufuklardan Gerçek Ufuklara*, Ankara: Hece Yayınları, 2014.

Ayşe Böhürler, "İrancı Olmak", *Yeni Şafak*, 12 Ocak 2013.

Burak Özçetin, *Making of New Islamism in Turkey: Transformation of the Islamist Discourse from Opposition to Compliance*, Doktora Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Ankara, 2011.

Celal el- Ahmed, *Occidentosis: A Plague from the West*, Berkeley: Mizan Press, 1983.

Cevheri Güven, *Bal Tuzağı*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2014.

Düşünce, “Haber-Yorum”, Dönem: 4, Sayı:3, Ağustos 1979.

Ervand Abrahamian, “*Ali Shariati: Ideologue of the Iranian Revolution*”, *MERIP Reports*, No: 102, January 1982.

Ervand Abrahamian, *Khomeinism*, London: University of California Press, 1993.

Gökhan Çetinsaya,, “Rafsanjani’den Hatemi’ye İran Dış Politikası’na Bakışlar”, 301, içinde: *Türkiye’nin Komşuları*, Derleyenler: Mustafa Türkeş, İlhan Uzgel, İmge Kitabevi, Ankara, 2002.

Hakan Yavuz, “Is There a Turkish Islam? The Emergence of Covergence and Consensus”, *Journal of Muslim Minority Affairs*, 24:2, 2004.

Hakan Yavuz, *Islamic Political Identity in Turkey*, New York: Oxford University Press, 2003.

Hakan Yavuz, *Secularism and Muslim Democracy in Turkey*, New York: Cambridge University Press, 2009.

“Halk Tahran’a Akıyor”, *Aydınlık*, 1 Şubat 1979.

“İç Savaş Başlatın”, *Aydınlık*, 2 Şubat 1979.

“İran TUDEH İnkılabi Örgütü: Mücadelenin Hedefi Şah Rejimini, Hakim Sınıfları ve Emperyalist Nüfuzu Yok Etmektir”, *Aydınlık*, 8 Ekim 1978.

Kenan Çamurcu, *Firuze Köprüde Üçüncü Cumhuriyet*, İstanbul: Şehir Yayınları, 2000.

Kenan Çamurcu,, *Orta Dünya Jeopolitiğinde İslami Uyanış*, İstanbul: Feta Yayınları, 2013.

Mehmed Kerim, *İran İslam Devrimi*, İstanbul: Düşünce Yayınları, 1980.

Mehmet Kurt, *Türkiye’de Hizbullah*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.

Mehmet Metiner, *Yemyeşil Şeriat Bembeyaz Demokrasi*, İstanbul: Doğan Kitap, 2004.

“Muhteşem Karşılama”, *Aydınlık*, 2 Şubat 1979.

Mustafa Talip Güngörge, *Humeyni ve İslam*, İstanbul: Araştırma Yayınları, 1985.

Nail Elhan, *The Influence of Iranian Revolution on Islamism in Turkey*:

Iran-Inspired Islamism, Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Orta Doğu Araştırmaları Bölümü, Ankara, 2015.

Nilüfer Narlı, "The Rise of the Islamist Movement in Turkey", *Middle East Review of International Affairs*, 3:3, 1999.

Niyazi Berkes, *The Development of Secularism in Turkey*, New York: Routledge, 1998

Reha Akbay, "Mazlumun Ahı Devirir Şahı", *Aydınlık*, 3 Nisan 1978.

Robert Olson, *Turkey-Iran Relations 1979-2004: Revolution, Ideology, War, Coups and Geopolitics*, California: Mazda Publishers, 2004.

Ruşen Çakır, *Ayet ve Slogan*, İstanbul: Metis Yayınları, 1990.

Ruşen Çakır, *Derin Hizbullah*, İstanbul: Metis Yayınları, 2011.

Süha Bölükbaşı, Turkey Copes with Revolutionary Iran, *Journal of South Asian and Middle Eastern Studies*, Vol. XIII, No.1, Güz 1989.

Süleyman Elik, *Iran-Turkey Relations, 1979-2011: Conceptualizing the Dynamics of Politics, Religion and the Security in the Middle-Power States*, New York: Routledge, 2012.

"Şah'ın Gelişi ve Türkiye-İran İlişkileri", *Birikim*, Sayı: 9, Kasım 1975.

Tareq Ismael and Perry, Glenn. (Ed.), *The International Relations of the Contemporary Middle East: Subordination and After*, London and New York: Routledge, 2014.

Tarık Zafer Tunaya, *İslamcılık Akımı*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003.

"Tatile Çıkıyorum Diyen Şah Kaçıyor", *Aydınlık*, 4 Ocak 1979.

"Uluslararası Olaylar ve Sorunlar: İran II", *Birikim*, Sayı: 48, Şubat 1979.

"Uluslararası Olaylar ve Sorunlar: İran'daki Gelişmeler Üzerine", *Birikim*, Sayı: 50-51, Nisan-Mayıs 1979.

"Uluslararası Olaylar ve Sorunlar: İran", *Birikim*, Sayı: 46-47, Aralık-Ocak 1978-1979.

Ümit Aktaş, “Başlarken”, *Özgün Düşünce*, Yıl: 1, Sayı: 2, Nisan-Mayıs-Haziran 2009.

Yüksel Taşkın, “Devrim Sonrası İran’da Siyaset: Aktörler, Stratejiler ve Gelecek”, *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, No:39, 2008.

Yücel Demirer, *Türkiye İslamı’nı Anlamak*, Ankara: Öteki Yayınevi, 1998.

İnternet Kaynakları

“Atasoy Müftüoğlu Eskişehirde’ki Bürosunu Kapatı”, 31 Mart 2015, <http://islamianaliz.com/haber/atasoy-muftuoglu-eskisehirdeki-burosunu-kapat-ti-ustaddan-%E2%80%98kapatma-nedeniyle-ilgili-mesaj-var-ozel-haber-14974> Erişim Tarihi: 02.04.2015

“Atasoy Müftüoğlu Röportajı”, <http://ukbadergisi.com/2015/04/atasoy-muftuoglu-roportaji/> Erişim Tarihi: 3 Kasım 2016.

“İran İslam Cumhuriyeti Anayasası”, <http://imam-khomeini.com/web1/turkish/showitem.aspx?cid=1736&h=22&f=23&pid=2048> Erişim Tarihi: 4 Kasım 2016

“Kudüs TV’den Basın Açıklaması”, <http://www.yeniakit.com.tr/haber/kudus-tvden-basin-aciklamasi-230790.html> Erişim Tarihi: 10.11.2016

“Kudüs TV’de Terörist Haşdi Şabi’nin Reklamı!” <http://www.islahhaber.net/kudus-tv-de-terorist-hasdi-sabi-nin-reklamı--87716.html> Erişim Tarihi: 10.11.2016

Selda Kılıç, “İran İslam Devrimi’nin Türk Kamuoyunda Yansımaları: 1978-1979”, 13. https://www.academia.edu/9304053/Iranda_Rejim_De%C4%9Fi%C5%9Fikli%C4%9Finin_T%C3%BCrk_Bas%C4%B1n%C4%B1nda_Yans%C4%B1malar%C4%B1 Erişim Tarihi: 20.10.2016

Ruşen Çakır, “Yine İran ve Kaybolan İrancılık Üzerine”, 19.04.2013, <http://rusencakir.com/Yine-Iran-ve-kaybolan-Irancilik-uzerine/1996> Erişim Tarihi: 25.01.2017

Ruşen Çakır, “İran ve Şiilik Düşmanlarının Nafile Gayretleri”, 21.04.2013, <http://www.rusencakir.com/Iran-ve-Siilik-dusmanlarinin-nafile-gayretleri/1998>, Erişim Tarihi: 25.01.2017

Ruşen Çakır, “Türkiye’de İran Karşıtlığının Nedenleri ve Geleceği”,

16.12.2016, <http://medyascope.tv/2016/12/16/turkiyede-iran-karsitliginin-nedenleri-ve-gelecegi/>, Erişim Tarihi: 25.01.2017

Özel Görüşmeler

Ali Bulaç, İstanbul, 6 Mart 2015.

Atasoy Müftüoğlu, Eskişehir, 16 Ocak 2015.

Hüseyin Bülbül, Ankara, 16 Ocak 2015 (e-posta yolu ile).

Nureddin Şirin, İstanbul, 5 Mart 2015.

Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi
ISSN:2147-7523
Cilt: 3, Sayı: 2, ss.58-75
Geliş Tarihi : 15.12.2016
Kabul Tarihi : 31.12.2016

İnsan Hakları Rejimi, Batı ve Yeni-Sömürgecilik: Evrensel İnsan Hakları Ne İşe Yarar?

Ali Balcı*

Öz

Bu çalışma insan hakları rejiminin yeni sömürgeci düzenin işleyişinde nasıl bir rol üstlendiğini göstermeye çalışmaktadır. Bu bağlamda, insan haklarının evrensellik iddiası ve bu iddianın nasıl üçüncü dünyayı Batı standartları üzerinden disipline ettiği çalışmanın temel konusudur. Söz konusu argümanı somutlaştırmak doğrultusunda ise ABD'nin Afganistan işgalinde genelde insan hakları özelde ise kadın hakları söyleminin nasıl devreye sokulduğuna yakından bakılacaktır.

Anahtar Kelimeler: İnsan Hakları Rejimi, Yeni Sömürgecilik, İnsan Haklarının Evrenselliği, Kadın Hakları

* Doç.Dr., Sakarya Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, alibalci@gmail.com

Turkish Journal of Middle Eastern Studies
ISSN:2147-7523
Vol: 3, No: 2, 2016, pp.58-75
Received: 15.12.2016
Accepted: 31.12.2016

Human Rights Regime, Western Powers and Neo-colonialism: What is Universal Human Rights Good for?

Ali Balcı*

Abstract

This study attempts to show how the human rights regime plays a role in the establishment and continuation of the new colonial order. In this context, the study primarily deals with the universal claim of human rights regime and how this claim disciplines the third world through Western standards. In order to clarify theoretical arguments, the study will take a close look at how human rights in general and women's rights in particular are put into effect during and after the US occupation of Afghanistan.

Keywords: Human Rights Regime, New Colonialism, Universalism of Human Rights, Women's Rights

*Assoc. Prof., Sakarya University, Department of International Relations, alibalci@gmail.com

1. Giriş

ABD’de yayımlanan haftalık *The Nation* dergisi 2 Ekim 2016 tarihinde “Kolombiya barış anlaşmasını İnsan Hakları İzleme örgütü mü sabote etti?” başlıklı bir yorum yazısı yayımladı. Yazı İnsan Hakları İzleme örgütünün Kolombiya’daki savaşı sona erdirmekten daha çok insan hakları ihlalinde bulunanları hapse tıkmakta ısrar eden siyasetinin barışı engelleyen bir dinamik olarak devreye girdiğini savunuyordu. Buna göre, uzun süre devam eden iç savaşın ardından yapılan barış görüşmelerinde bu örgütün takındığı söz konusu tavır barış antlaşması için yapılan oylamada negatif bir rol oynamış ve anlaşmanın yapılan referandumda reddedilmesine yol açmıştı. Buna göre, İnsan Hakları İzleme örgütünün Amerika biriminin başkanı José Miguel Vivanco Kolombiya medyasında anlaşma metnini gerek FARC gerekse ordu içindeki insan hakları ihlalinde bulunan kişileri koruduğu gerekçesiyle sert bir şekilde eleştirdi ve anlaşmaya temelden karşı çıktı. Yine İnsan Hakları Örgütünün baş direktörü Kenneth Roth barış anlaşmasının halkoyuna sunulduğu tarihte (2 Ekim 2016) yaptığı sosyal medya paylaşımında Vivanco’nun temel söylemini tekrarladı: “Kolombiya halkı FARC ve ordunun savaş suçlarına etkin bir dokunulmazlık öngören ‘barışı’ onaylamaya pek istekli gözüküyorlar”. Vivanco’nun Kolombiya medyasında önemli bir karşılık bulan argümanı, barış anlaşmasının çok küçük farkla reddedildiği göz önünde bulundurulursa (%49,7’ye karşı %50,2), epey bir etki doğurmuşa benziyor.

Yukarıdaki çarpıcı örnekten hareketle şöyle bir hipotez ileri sürülebilir: İnsan hakları örgütleri ilan edilen ve varsayılan amaçlarının tam tersi sonuçlar üretiyor, barış süreçlerinin sekteye uğratılması, sorunların daha da karmaşıklaşması, geri adım ve taviz gibi mekanizmaların işletilememesi, ayrılıkçı gurupların şiddetini normalleştirme gibi problemlerin temel sorumlularından biri bu kurumlardır. Fakat bu sorunlara rağmen, söz konusu kurumlar insan haklarına ilişkin neyin söylenip neyin söylenemeyeceğini belirleyen ve bunları geri kalana empoze eden güçlü bir meşruiyeti ellerinde tutmaya devam ediyorlar. İnsan haklarına ilişkin yayımladıkları raporlar temel gerçeklik zeminimizi oluşturduğu gibi, vardıkları sonuçlara yönelik en küçük itiraz dahi hızla marjinalleştirme mekanizması ile muhatap olabiliyor. Peki temel hipotezde belirtildiği gibi söz konusu örgütler problemlerimize çare bulmak yerine Kolombiya örneğinin açık ettiği üzere sorunları karmaşıklaştırarak çözüm önünde bir engel olarak ortaya çıkmalarına rağmen, nasıl

oluyor da insan hakları konusunda hakim dil üretimini tekellerinde tutabiliyorlar? Bu soru bir başkasını da tetikliyor, bu örgütleri belli bir durumun hem sorun olarak tanımlanmasında hem de bunun yönetilmesinde yetke sahibi konuma taşıyan bir dinamikten bahsetmek mümkün müdür? Dolayısıyla, Kolombiya örneğinde olduğu gibi insan haklarına ilişkin temel sorunları çözme noktasındaki başarısızlığına (hatta çözümünü engelleyici rolüne) rağmen, başka hangi işlevselliği insan hakları rejimini muteber kılıyor ve küresel siyasetin merkezine yerleştiriyor?

İnsan hakları örgütlerini hem imkanı kılan hem de kurumsal olarak işlevsel bir konuma taşıyan belirli bir tarihsel dönemden bahsedilebilir. Bu dönem özellikle 20inci yüzyılın son çeyreği ile birlikte başlayan ve Batı dünyasının Batı dışı ülkelere yönelik söylem ve pratiklerine temel formunu veren insan hakları söylemine tanıklık eden bir dönemdir. İnsan hakları örgütleri bir taraftan Batı ve Batı dışı arasındaki asimetric iktidar ilişkisinde Batı lehine devreye giren ve diğer taraftan da bu iktidar ilişkisini insan hakları söyleminden geçirerek normalleştiren kritik bir işlev üstlenmektedir. Bu tespit, söz konusu örgütlerin Batı hegemonyasının doğrudan aygıtları oldukları ve bu örgütlerin söz konusu hegemonya ile bir çıkar ilişkisi temelinde işledikleri anlamına gelmez. Temel hipotezin ifade etmeye çalıştığı şey insan hakları örgütleri söz konusu asimetric iktidar ilişkisi içinde üretilen insan hakları söyleminin imkanı kıldığı kurumlardır ve dolayısıyla onları imkanı kılan bu söylem doğrultusunda ve sınırları içinde hareket ederler. Diğer bir ifadeyle, insan hakları örgütü olarak kurumsallaşan yapılar bir taraftan içine doğdukları insan hakları rejiminin sınırları içinde hareket ederler, diğer taraftan da söylem ve pratikleri ile bu rejimi imkanı ve sürdürülebilir kılarlar.

Yukarıdaki temel hipotezi, yani bugün işlediği haliyle insan hakları rejiminin temelde Batı'nın Batı dışı dünya üzerindeki bir disiplin mekanizması olduğu varsayımını, test etme doğrultusunda sırasıyla şu üç önemli noktaya yakından bakılacaktır. Birincisi, insan hakları örgütleri "vahşiler-kurbanlar-kurtarıcılar" (savages-victims-saviors)¹ olarak bilinen temel metaforu nasıl kuruyorlar ve bu metafor nasıl oluyor da itiraz edilemez bir "gerçeklik" şeklinde gündelik hayatımız içinde varlığını sürdürüyor? İkincisi, bu metafor içinde Batı ve Batı-dışı gibi iki kategori nasıl imkanı hale geliyor

¹ Makau W Mutua, "Savages, Victims, and Saviors: the Metaphor of Human Rights", *Harvard International Law Journal*, Vol. 42, No. 1, 2001, ss. 201-245

ve birbirleri karşısında hiyerarşik bir şekilde nasıl konumlanıyorlar? Diğer bir ifadeyle, başka bir ülkenin değil de Batı'nın kurtarıcı olma hali hangi dinamiğin sonucunda elde kalan temel vakia oluyor? Son olarak da Batı'nın kurtarıcı rolünü üstlenmesi sayesinde Batı dışı dünya üzerindeki disipline edici pratikleri (yaptırım, müdahale vs.) nasıl gerçekleşiyor? Yazının geri kalanı bu üç kategorideki soruların cevaplandırılmaya çalışıldığı bölümler halinde kurgulanmıştır.

2. Normalleşmiş Bir “Metafor”

Kabaca ifade etmek gerekirse belirli kriterlere göre denetlenen muhatapları bu kriterlere ne kadar uyup uymadıkları üzerinden yargılamak mantığıyla çalışan insan hakları örgütleri söz konusu olduğunda sorulacak soru çok basittir: bu kriterlere kim, nasıl karar veriyor? İkinci basit soru, bu kriterlere uyulmadığı durumlarda bir yaptırımda bulunma yetkisi kimde? Bu kriterlere kimin karar verdiği konusu en çarpıcı cevabını 1993'de dönemin ABD Dışişleri Bakanı Warren Christopher'ın ifadelerinde bulur. İnsan Hakları Viyana Dünya Konferansı'nda konuşan Christopher konuşmasını şu cümlelerle açar: “Bayanlar ve baylar, size ‘özgürlükte tasarlanmış’ [*conceived in liberty*] bir ulusun temsilcisi olarak konuşuyorum... İki yüzyılın ardından Amerikalılar demokratik değerleri ve insan haklarını geliştirmenin pratik çıkarlarımızın yanı sıra en derin değerlerimize de hizmet ettiğini öğrendiler”.² Konuşmasının ilerleyen kısımlarında Christopher, bu değerlere uymayanlara yönelik nasıl bir tavır alınacağını da net bir şekilde dile getirdi: “Her ülkeyi farklı kılan dini, sosyal, kültürel karakterlere saygı duyuyoruz. Ama kültürel göreliliğin baskının son sığınağı olmasına izin veremeyiz”.³ Christopher'ın bu konuşması üç kategoriyi üretmesi/içermesi noktasında “insan hakları” söyleminin nasıl işlediğini net bir şekilde ortaya koyuyor. Buna göre, insan haklarını ihlal eden devletler/rejimler kendi vatandaşlarını kurban konumuna getirdiklerinde insan hakları konusunda iki yüzyıllık deneyimi olan ABD bu kurbanların yardımına bir kurtarıcı olarak koşacaktır.

Fakat bu açık soruna, yani insan hakları rejiminin hem yetkeyi elinden bulduran gücün kendisinden kaynaklanan bir norm olması hem de bu güç sayesinde uygulanabilirliği gerçeğine rağmen, insan hakları apolitik bir

² Warren Christopher, *In the Stream of History: Shaping Foreign Policy for a New Era*, Stanford: Stanford University Press, 1998, s. 65

³ Christopher, s. 68

olgu olarak gündelik pratiklerimizi ve düşünme biçimlerimizi şekillendiriyor. Afrika perspektifinden insan hakları literatürüne önemli bir katkı sunan Makau Mutua'nın ifadeleriyle, insan hakları kurum ve yasalarının apolitik görüntüsü onun pratikteki gerçek karakterini (yetkeyi elinde bulunduran gücün kontrolünde oluşunu) ve evrenselleştirmeye çalıştığı normların kültürel karakterini (temel ilkelerinin yetkeyi elinde bulunduran güç tarafından belirlendiği gerçeğini) gizliyor.⁴ Bu gizleme hali yine Mutua'nın yerinde tespitinde olduğu gibi insan hakları rejiminin temel çelişkisi ile hesaplaşma girişimlerini de sekteye uğratıyor. Bu sekteye uğrama hali Batı dışında iki şekilde karşımıza çıkıyor. İlki, çeşitlilik ve farkı güçlendirme niyetiyle ortaya çıkan insan hakları örgütlerinin bu faaliyeti Batılı politik demokrasinin kuralları içinde gerçekleştiriyor olmasıdır. Bu durum basit bir ifadeyle şu şekilde formüle edilebilir: çeşitliliğin savunulması ve sürdürülmesi ancak Batılı liberal paradigma içinde hayata geçirildiği sürece iyidir.⁵ Bu insan hakları rejiminin işleyişinin bir ayağı. Diğer tarafta ise yani ikincisi, buna yönelik itirazların Batı dışı dünyada insan haklarına yönelik sadakatin olmadığı, bu kültürlerin insan hakları konusunda belli standartları üretmediği ya da en hafifıyla bu ülkelerdeki rejimlerin kültürel farkı insan hakları ihlallerini meşrulaştırmak amacıyla dillendirdiği gibi gerekçelerle susturulması vardır.⁶ Buradan hareketle, insan hakları rejimi bir taraftan belli bir kültürün evrensel kılınma çabası diğer taraftan da farklı kültürlerin itirazlarının susturulması üzerinden işleyen söylemsel bir oluşum şeklinde tanımlanabilir.

İnsan hakları rejiminin Batı dışı söz konusu olduğunda eklemlemeye müsaade eden ama öte yandan itiraz çabalarını suskunluğa iten yani marjinalleştiren şey nedir? Kestirmeden cevap vermek gerekirse insan haklarının Batılı bir şey olduğu ama aynı zamanda dünyanın geri kalanını medenileştirme adına evrenselleşmesi gerektiği varsayımı Batı dışından gelen itirazların içini boşaltan ve onları marjinal alana iten temel dinamiktir. Bu konuda, temel motivasyonun ifade edilmesi noktasında daha açık olan 19uncu Yüzyıl'dan bir örnek vermek gerekirse dönemin ünlü uluslararası hukukçusunun, Lassa Oppenheim'in, şu ifadeleri bize bir başlangıç noktası sunabilir: uluslararası hukuk "temelde Hıristiyan medeniyetinin bir ürünüdür"

⁴ Makau Mutua, *Human Rights: A Political and Cultural Critique*, Philedelphia: University of Pennsylvania Press, 2002, s. 1 ve 3

⁵ Mutua, 2002, ss. 3-4

⁶ Mutua, 2002, s. 6

ve özünde “devletleri, temelde Hristiyan olanlarını” uluslararası topluma bağlamayı amaçlar. Hristiyan olmayan devletler ise “ne hükümetleri ne de halkları şu anki durumda Uluslar Hukuku’nu tam olarak anlayamayacakları ve buna uygun bir davranış geliştiremeyecekleri” nedeniyle ayrı bir kategoridedir.⁷ Oppenheim’in bu kategorik ayrımı ve bu ayrım içinde Batı’yı ayrıcalıklı kılan hiyerarşisi sömürge çağında fazlasıyla yaygındı. Sömürge sonrası dönemde ise bu akıl yürütme kendisini açık ama dolaylı bir şekilde Batı’nın insan hakları rejiminin dünyanın geri kalanına da uyarlanır halde evrensel kılma çabasında görülmektedir. Buna göre, insan hakları noktasında yeterli bilinç seviyesine ulaşmayan Doğulu devletler kendi vatandaşlarını zalim iktidarının kurbanlarına dönüştürdükleri için, bu konuda hem kurucu olan hem de önemli aşama kaydeden Batı’nın rolü kurbanları vahşi devletlerinin elinden kurtarmak ya da vahşi devleti ehlileştirmektir. Tam da bu nedenle Batı dışı dünyada insan hakları rejiminin “emperyalizmin modern bir formu” olarak muamele görmesi bir tesadüf değildir.⁸

Bu problemine rağmen, insan hakları rejiminin temelde yapmaya çalıştığı şey siyaset ve ideolojinin ötesinde bir hak tanımından bahsederek ve bunun adına eylemde bulunarak siyasi olmayan bir normatif hal (*non-political normativity*) üretmektir.⁹ “Haksız” yere hapsedilmiş birinin hapisten çıkarılmasını talep eden bir insan hakları raporuna neden ve hangi temelle itiraz edilebilir ki? Ya da bir siyasal iktidarın siyasi sebeplerle bazı kişileri suçlu ilan edip ölüm cezasına çarptırması fikir özgürlüğü temelinde yadır-ganıyor ise buna ne gerekçeyle karşı çıkılabilir? Bu soruların cevapsız kalması önemli ölçüde “insan haklarının siyaset dışı norma dönüşmesi” olarak tanımlanabilecek normatif durumla yakından ilgilidir. Yoksa dünyanın her yeri için geçerli olan değişmeyen bazı doğrulara sahip olduğumuz için değil. Bu elbette bizi insan haklarına yönelik yapılan felsefesi tartışmalara götürür. Örneğin Ernesto Laclau ve Richard Rorty gibi düşünürler insan haklarının politik ve ideolojik olandan bağımsız olamayacağını ve bu nedenle evrensel kılınmalarının imkansız olduğunu savunur.¹⁰ Yine Alasdair

⁷ Lassa Oppenheim, *International Law: A Treatise*, Volume: 1, Edited By: Ronald F. Roxburgh, New Jersey: The Lawbook Exchange, 2005, s. 2 ve 180

⁸ H. Patrick Glenn, *Legal Traditions of the World: Sustainable Diversity in Law*, Oxford: Oxford University Press, 2014, s. 280

⁹ Martti Koskeniemi, “Human Rights, Politics and Love”, *Mennesker og Rettigheter* vol. 19, no. 4, 2001, ss. 33

¹⁰ Ernesto Laclau, *New Reflections on the Revolution our Time*, London: Verso 1990; Richard Rorty, “Human Rights, Rationality, and Sentimentality”, İçinde: *On Human*

MacIntyre insan haklarının evrensel bir şey olduğuna yönelik akıl yürütmenin geçersizliğini aynı akıl yürütmenin cadılar ve tek boynuzlu atların ispatı noktasında da kullanılabileceğini belirterek böyle bir hak anlayışının imkansızlığına değinir.¹¹ İnsan haklarının evrensel hale getirilmesinin imkansız olup olmadığına yönelik felsefi tartışmalar bu yazının konusu değil ama buradan temel bir soru üretmek mümkün: Şayet evrensel bir hak kataloğundan bahsetmek mümkün değilse, insan haklarının siyasi olmayan bir norm olduğu “illüzyonu” üzerinden, insan hakları rejimi olarak adlandırılan dinamiği evrensel kılama çabasıdan ne anlamamız gerekir ya da bunu içinde yaşadığımız dünyada nasıl ve nereye konumlandırmalıyız?

3. Batı'nın Ayrıcalıklı Dünyası

Mutua bugün kendimizi içinde bulduğumuz insan hakları rejiminin en temel probleminin “tarihsel süreklilik” (historical continuum) olarak adlandırdığı şeyden kaynaklandığını belirtir. Bu tarihsel süreklilik Batı'nın kendi medeniyetini “iyi” olarak tanımladığı ve bu doğrultuda dünyanın geri kalanını sömürgecilik kurumu altında medenileştirdiği bir tarihsel deneyimin bugünün dünyasındaki kalıntısıdır.¹² İnsan hakları rejiminin “tedavi edilemez virüsü” yani Batı merkezli norm ve değerleri sürekli bir şekilde evrenselleştirme çabasına karşılık Avrupalı olmayanları inkar etmek, şeytanlaştırmak ve ötekileştirmek temelinde işleyen stratejisi Mutua'ya göre en önemli sorundur.¹³ Bu da bizi insan hakları söyleminin Avrupa ile dünyanın geri kalanı arasındaki iktidar ilişkilerinden bağımsız bir şey olmadığına ve bu iktidar ilişkisini göz ardı eden akademik çalışmalar ve insan hakları pratiklerinin ciddi bir sorunla malul olduğu noktasına götürmektedir. Dolayısıyla Batı'nın insan hakları düzeni içindeki ayrıcalıklı yeri ve bunun nasıl işlediği en önemli sorunsal olarak önümüzde durmaktadır. Bunun göz ardı edilmesi durumunda elimizde kalacak olan vakıa bir hayli nettir: Batı dışı dünyada otoriter rejimler insan hakları ihlallerinde bulunuyor ve Batı'daki ve bu ülkelerdeki insan hakları kuruluşları söz konusu ihlalleri kayıt altına alıyorlar. Dolayısıyla ortada bir “sorun” varmış gibi gözüküyor. Diğer bir

Rights, Stephen Shute, Susan L. Hurley (Editörler), London: Basic Books, 1993, ss. 114-119

¹¹ Alasdair MacIntyre, *After Virtue: A Study in Moral Theory*, London: Bloomsbury, 2011, s. 84

¹² Mutua, 2002, s. 11-2

¹³ Mutua, 2002, s. 15

ifadeyle Batı'nın Batı dışı dünyaya insan hakları üzerinden müdahale etme imkanını aradan çıkardığımızda elimizde kalan fotoğrafta fazla bir sorun yoktur.

Bir insan hakları rejiminden bahsediyorsak bunun işleyişini anlamamanın yolu iki temel ayrıntıya odaklanmaktan geçer: Birincisi, insan hakları söylemi bir bütün olarak Batı ve Batı dışı dünya arasında hiyerarşik farkın kurulmasında bir rol üstleniyor mu? İkincisi, böylesi bir farkın inşası Batı'nın geri kalan üzerindeki ekonomik, askeri, ve politik üstünlüğünün kurulması ve sürdürülmesinde nasıl bir işlevi yerine getiriyor? Bu nedenle Batı dışı bir ülkede insan hakları ihlalinin olup olmadığı değil, bu ihlallere yönelik temsillerin Batı'nın gücü elinde bulundurması ve sürdürmesinde nasıl bir işlev üstlendiğini anlamak temel meseledir. Örneğin ABD'nin Irak işgali süresince sorumlu olduğu insan hakları ihlalleri yine bu insan hakları rejiminin aktörleri tarafından belgelenip kamuoyuna duyuruldu. İnsan hakları raporlarında kendisine yer bulmayan Batı kaynaklı ihlaller ise “tali hasar” (*collateral damage*) kategorisine dahil edilip hasıraltı edildiler.¹⁴ Fakat insan hakkı ihlali olarak kayıt altına alınanlar noktasında kritik olan ayrıntı, bu açık ve orantısız ihlale rağmen ABD'nin dışarıdan bir güç tarafından cezalandırılmasının imkanı olmadığı gibi, insan hakları raporlarındaki ABD temsilleri (insan hakkı ihlalinde bulunan) hiyerarşik fark ilişkisini tersine çevirecek ya da en azından bozacak bir sonuç doğurmadılar. O halde önemli olan insan hakları ihlallerinin olup olmadığını tartışmaya açmak değil (buna zaten bir itirazımız yok), bu ihlallere yönelik temsillerin mevcut iktidar ilişkisi içinde nasıl bir işlev üstlendiğini anlamaktır. İnsan hakları raporlarını Batı dışı dünyada yapılan insan hakları ihlallerinin bir envanteri ya da bu ülkelerin demokratikleşmeye ihtiyacı olduğunun somut delilleri olarak okumak (ki bunun doğruluğunu inkar etmiyorum) yerine, bu raporların “politik sonuçlarını” anlamaya çalışmak ve bu doğrultuda okuma yapmak iktidarın işleyişini anlama noktasında kritik bir öneme sahiptir.¹⁵

Mutua hükümet dışı insan hakları kuruluşlarının (buna hükümetlerin insan hakları raporları hazırlayan resmi kuruluşları da dahil edilebilir) üç aşamalı bir çalışma yürüttüklerini söyler.¹⁶ İlk aşamada bu kuruluşlar bir grup

¹⁴ Talal Asad, *Formations of the secular: Christianity, Islam, Modernity*, Stanford: Stanford University Press, 2003, s. 127-9

¹⁵ Arturo Escobar, *Encountering Development: The Making and Unmaking of the Third World*, Princeton: Princeton University Press, 2012, s. 213

¹⁶ Mutua, 2002, s. 25-6

uzmanı belli bir süre için hedefteki ülkeye gönderir ve bu ülkedeki insan hakları ihlallerine yönelik yerel kaynaklardan veri toplarlar. Bu veriler ilgili ülkedeki Batı elçilikleri, Batılı gazeteciler ve Batılı çıkar gurupları gibi daha “objektif” kaynaklarca da doğrulanıp (örneğin ABD’deki insan hakları ihlalleri ile ilgili hazırlanan bir raporda Washington’daki Bangladeş büyükelçiliği yetkililerine sorulan sorulara denk gelmeyiz) ikinci aşamada bir rapor hazırlanır. Bu rapor temelde hedefteki ülkenin liberal demokratik değerlerden ne kadar uzak olduğunu ortaya koyan ihlallerin bir kataloğu şeklindedir. Bu noktada üçüncü aşama devreye girer ve ilgili kuruluş raporda Batılı devletlere bu ülkeye karşı ihlalleri önlemek adına neler yapmaları gerektiği noktasında tavsiyelerde bulunur. Yardımların kesilmesi, ekonomik ve askeri yaptırım uygulama ve kamuoyu önünde bu ülkenin kınanması gibi tavsiyeler Batılı ülkelerin harekete geçmesinin temel gerekçesine dönüşür. Dolayısıyla bütün bu süreci imkanı kılan şey, uluslararası düzende Batılı ülkeler lehine olan askeri ve ekonomik güçteki dengesizliktir. Tam da bu nedenle Batılı bir ülke söz konusu olduğunda aynı üç aşamalı süreçten bahsetmek imkanı değildir. Eğer ikincisinin değil ilkinin imkanı olduğu bir uygulama ile karşı karşıyaysak ve bunu da Batı’nın askeri ve ekonomik gücü belirliyorsa, bu durumda bir ülkede insan hakları ihlallerinin olup olmadığından çok söz konusu insan hakları raporlarının bu asimetrik ilişkide nasıl bir işlev üstlendiğini anlamaya odaklanmak gerekiyor.

Bu hususa ek olarak, daha kapsamlı başka bir çalışmanın konusu olması gerektiğini düşündüğüm, bir ayrıntının altını çizmek gerekiyor. Mutua “kurtarıcı” rolünü üstlenen temel aktörün Batı olmasından hareketle söz konusu insan hakları “raporlarının muhatabı Batı’dır” derken önemli bir noktayı eksik bırakıyor.¹⁷ Bu raporların bir diğer muhatabı raporun incelemeye aldığı ülkenin vatandaşlarıdır. Rapor bir taraftan devlet ve vatandaş arasındaki ilişkiyi hedef alırken, diğer taraftan insan hakları ihlalinin muhatabı olduğu söylenen etnik yada dini gurubun normalleşmesine de hizmet eder. İlk durumda devletin Batılı liberal demokratik normlar doğrultusunda dönüşmesi için vatandaşların iktidara baskı kurması sağlanır. İkinci durumda ise, bu raporlar bir insan grubunun etnik ya da dini bir kategori olarak, içinde yaşadığı devlet karşısında konumlanmasını ve bu konumunu sürdürmesini imkanı kılan bir araç rolünü üstlenirler. Dolayısıyla insan hakları raporları Batı ve Batı dışı dünya arasındaki hiyerarşik ilişki içinde bir dil

¹⁷ Mutua, 2002, s. 26

ürettiklerinden Batı'nın Batı dışı dünyaya müdahalesini normalleştiren bir işlev üstlendikleri gibi, Batı dışı toplumların Batı'da üretilmiş norm ve değerler doğrultusunda dönüştürülmesi noktasında bu ülkelerdeki rızanın üretimine de katkı sağladılar. Bu nedenle insan hakları kurumları sadece Batılı devletlerin müdahalesi üzerinden sağlanan zor yoluyla değil, aynı zamanda Batı dışı ülkelerin vatandaşlarını da dahil ettikleri rıza mekanizması üzerinden insan hakları rejimini imkansız kılarlar.

Mutua'nın üçlemesine geri dönersek üçüncü aşamanın yani raporlardaki tavsiyenin bu yazının ele aldığı temel konu olduğunu belirtmem gerekir. Chandler'e göre bu üçüncü aşamanın yani ihlalin olduğunu tespit etmekle kalmayıp bu ihlal karşısında politik bir tavırla eşzamanlı giden müdahale fikrinin doğuşu 1960ların sonlarına tekabül eder. 1968'de Nijerya'daki Biafra krizi sırasında insani yardım örgütleri ilk kez insan hakkı temelli pratiklerini ihlalden sorumlu olduklarını düşündükleri devletleri eleştirme ve bu devletlere müdahale etme fikirleri ile birleştirdiler. Bu yeni durum 1970ler ile birlikte ve özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde hızla yaygınlaşınca "ihtiyaçların insan haklarının stratejik amaçlarına ve baskıcı Üçüncü dünya hükümetlerine karşı mücadeleye ikincil kılındığı" bir dinamik dünya siyasetinde kendine yer buldu.¹⁸ Siyasi "çözüm" konusunda yaşanan bu kırılma geriye dönük olarak kurbanın (yani insan hakları ihlaline muhatap olanın) yeniden tanımlanmasını beraberinde getirdi. Artık insan hakları örgütleri için kurban, doğrudan yardım edilecek bir birey olmaktan çıktı, hedefteki (Batı-dışı) devlete yönelik müdahaleyi, bu devleti disipline etme pratiklerini meşrulaştıran ve (Batılı devletin gerçekleştirdiği) müdahalenin kendisini ahlaki forma büründüren bir araca dönüştü. Bu dönüşüm Matau'nun ve başka bir çok eleştirmenin formüle ettiği "kurban, suçlu ve kurtarıcı" (*victim, villain, savior*) üçlüsünü imkansız kılan temel dinamik olarak devreye girdi.¹⁹ Buradan hareketle insan hakları rejimini Batı'nın Batı-dışına yönelik siyasetini normalleştiren hatta dış politikasına ahlaki bir form kazandıran temel söylem olarak tanımlamak mümkündür.

Tam da bu noktada kritik bir sorunun cevaplanması gerekir: Batı'yı insan hakları rejiminin yaptırımında bulunabileceği bir muhatap olmaktan çıkararak

¹⁸ David G Chandler, "The Road to Military Humanitarianism: How the Human Rights NGOs Shaped a New Humanitarian Agenda", *Human Rights Quarterly*, vol. 23, no. 3, 2001, s. 685

¹⁹ Chandler, s. 690

nedir? Uluslararası hukuk alanının önde gelen isimlerinden biri olan Louis Henkin 1990'daki "Haklar Çağı" başlıklı kitabında şöyle bir tespitte bulunur: "Başından beri uluslararası insan hakları hareketi ABD tarafından ABD dışındaki insan hakları koşullarını iyileştirmek için dizayn edilen bir şey olarak algılandı. ABD'nin bu harekete katılımı diğer ülkelerdeki insan hakları davasına hizmet edecekti. Bu amaçla ABD uluslararası standartların ve düzenlemenin kurulmasını teşvik etti ve bunda aktif rol aldı".²⁰ Henkin'e göre ABD'nin kendi geliştirdiği insan hakları hükümlerinden kendisini muaf tutma uygulamaları diğer ülkelerin "insan hakları noktasında az gelişmiş olduklarını ve sadece kendilerinin bir gözetlenme ve ilerleme ihtiyacı içinde olduklarını" kabul etmede isteksiz olmaları ile sonuçlanmaktadır.²¹ ABD'nin insan hakları hukukunun önemli ölçüde dışında kalması yani kendisini istisnai bir konuma taşıması ama buna karşılık diğer ülkelerde insan hakları hukukunun uygulanması noktasında ekonomik yaptırımlardan savaş kadar bir çok mekanizmayı devreye sokması²² yukarıda da bahsettiğim çok temel bir olgudan kaynaklanıyor. ABD'nin bu ikircili durumu imkansız kılıp, sürdürülebilmesine olanak sağlayan şey elinde bulundurduğu askeri ve ekonomik güçtür. Dolayısıyla Henkin'in cevapsız "bıraktığı" soru yani nasıl oluyor da insan hakları rejiminin kurucusu ve temel uygulayıcısı kendisini bu rejimden muaf kılabilir sorusunun cevabı ortaya çıkıyor. Yaşadığımız haliyle insan hakları rejimi bunu uygulama gücüne sahip ABD'nin "seçtiği" başka ülkeleri disipline etme ve dönüştürme aygıtıdır.

4. Yeni Bir Hegemonya Aygıtı

Susan Koshy 1999'daki insan hakları rejimi ile yeni ekonomik düzen arasındaki ilişkiye odaklandığı bir yazısına şu ifadelerle başlar: "Yeni sömürgeci iktidar stratejileri 19. Yüzyıl'da olduğu gibi medenileştirme misyonunun dili ya da bunun yerini alan Amerikan sponsorlu antikomünizm ve modernleşme söylemi vasıtasıyla değil artan bir şekilde yeni evrenselci insan hakları, emek standartları, çevre standartları ve entelektüel telif hakları etiği üzerinden işliyor" (1999: 1). 1980'lerle birlikte özellikle ekonomik neo-liberal yeniden yapılanmanın ardından Batı dışındaki ulus-devletleri

²⁰ Louis Henkin, *The Age of Rights*, New York: Columbia University Press, 1990, s. 74

²¹ Henkin, s. 74

²² Peter Danchin, "US Unilateralism and the International Protection of Religious Freedom: The Multilateral Alternative", *Columbia Journal of Transnational Law*, vol. 41. no. 1, 2002, s. 37

piyasaya açmada kritik bir rol üstlenen insan hakları söylemi söz konusu devletleri sadece Batı'nın gözetimi altına sokmakla kalmadı aynı zamanda yeni askeri müdahale, ekonomik yaptırım gibi doğrudan müdahale mekanizmalarını da beraberinde getirdi. Bu bir önceki bölümün kapanış cümlesi ile aynı şeyi söylüyor. Yani insan hakları rejiminin sömürgecilik sonrası dünyada Batı'nın Batı-dışına müdahalesinde temel strateji olarak işlev gördüğünü. Tıpkı gelişme (*development*) söylemi ve pratiklerinin Batı-dışı dünyayı az gelişmiş kategorisine dahil edip Batı'nın bu dünyayı geliştirme adına müdahale edebilme normallliğini üretmesi gibi (Escobar, 2012) insan hakları rejimi de böyle bir işlev üstlenmiştir. Bu işlev 1970lerde ABD'deki Carter yönetimi ile birlikte ilk işaretlerini verse de, özellikle Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından insan haklarının uluslararası sistemdeki temel düzenleyici ilke olması ile birlikte kendisini daha net bir şekilde göstermeye başladı.²³

Bu noktada bir ayrıntıyı vurgulamak gerekiyor. İnsan hakları rejimi Batı ve Batı-dışı kategorilerini Sömürge çağında olduğu gibi salt coğrafi olarak değil, Batı'daki Batı-dışı öznelerin varlığı nedeniyle aynı zamanda kültürel olarak da kuruyor. Dolayısıyla Batı'daki farklı kültürel pratikler de (örneğin İngiltere ya da Fransa'da yaşayan Müslümanlar) bu insan hakları rejimi tarafından Batı-dışına aktarılıyor. Örneğin Salman Rüşdi meselesini düşünce özgürlüğü gibi temel bir insan hakkı bağlamında ele alan ve bu bağlamda İslam dünyasını insan hakları konusunda geliştirilmesi gereken bir coğrafya/kültür olarak kuran Batı, kendi kültürel dünyası içindeki benzer durumlarda aynı stratejiyi izlemiyor. Danchin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne İngiliz bir Müslümanın götürdüğü Salman Rüşdi davasını ele aldığı yazısında benzer dönemde Hristiyanlığa yönelik saldırı içeren kültürel ürünlerde farklı bir politika izlediğini örneklerle gösterir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İngiltere ve Avusturya'da Hristiyanlık karşıtı filmlerin (*Das Liebeskonzil* ve *Visions of Ecstasy*) dağıtımını yasaklayan kararları insan hakları ihlali saymazken, Rüştü'nün İslam'a saldırı olarak addedilen romanı ile ilgili başvuruyu düşünce özgürlüğü temelinde reddetmiştir. Bu karşılaştırmalı örneklerden hareketle Danchin şu temel soruyu sorar: "Neden Mahkeme bir devletin [dini hassasiyetlere saldırıdan özgür olma] hakkını kabul eden ve koruyan kararının ayrımcı olmadığını, bir din (Hris-

²³ Joseph A Massad, *Islam in liberalism*, Chicago: University of Chicago Press, 2015, s. 126

tiyanlık) için kabul ederken, başka bir dine (İslam) bu hakkı vermez”²⁴

Bu yazının temel konusuna geri dönersek, yani “insan hakları rejimi Batı’nın Batı dışı coğrafyadaki iktidar ve toplumları disipline etmesinde nasıl bir rol üstlenir” sorusunun izlerini Amerika’nın özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemdeki pratiklerinde sürebiliriz. Bu insan hakları rejimi ile Amerika’nın pratikleri arasındaki ilişkiden neyin anlaşılabileceğinin en çarpıcı örneği Afganistan’da karşımıza çıkmaktadır. 1990’lı yıllar boyunca Taliban yönetimi altındaki kadınlar Batı’daki insan hakları sivil toplum kuruluşlarından BM çatısı altındaki benzer kuruluşlara kadar bir çok kurumun yayınladığı raporda kendilerine yer buldu. Bu raporlar vahşi Taliban yönetiminin altında ezilen Afgan kadınının kurtarılmasında Batılı hükümetleri adım atmaya çağırdığı gibi, 11 Eylül sonrasında başka gerekçelerle yapılan Amerikan müdahalesinin normalleşmesinde de devreye sokulan ikna araçları oldular.²⁵ Örneğin dönemin ABD Başkanı George Bush’un eşi Laura Bush, Amerika’nın dış politika stratejisi olan terörle savaşı (*war on terror*) Müslüman kadının özgürleştirilmesi ile şu şekilde eşitlemişti: “Afganistan’daki son askeri müdahalelerimiz sayesinde kadınlar artık evlerinde hapsedilmiş değil... terörizm ile savaş ayrıca kadının saygınlığı ve hakları için savaştır”.²⁶ Elbette bu kullanım askeri müdahalenin ardından sona ermedi ve Amerika’nın Afganistan’daki mevcudiyetinin ve Afgan siyasetini dizayn etmesinin temel gerekçesi olarak da devreye girdi. Örneğin, Ocak 2010’daki Afganistan’ın yeniden yapılandırılmasını ele alan konferansta dönemin ABD Dışişleri Bakanı Hillary Clinton temel motivasyonlarından birinin Afgan kadının haklarını geliştirmek olduğunu söyledi ve kendi ajandalarının “El-Kaide’nin Afgan kadını için geçenlerde ilan ettiği ajandaya yani kadın intihar bombacılarını Batı’ya gönderme çabasına kıyasla kapsamlı ve ileriye dönük bir ajanda” olduğunu söyledi.²⁷

²⁴ Danchin, s. 667

²⁵ Bkz. Kevin J, Ayotte ve Mary E Husain, “Securing Afghan Women: Neocolonialism, Epistemic Violence, and the Rhetoric of the Veil”, *NWSA Journal*, vol. 17, no. 3, 2005, ss. 112–133

²⁶ Laura Bush, “Radio Address by Mrs. Bush,” November 17, Online by Gerhard Peters and John T. Woolley, The American Presidency Project, 2001, <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=24992>.

²⁷ Hillary Rodham Clinton, “Remarks at the International Conference on Afghanistan”, January 28 2010, <http://www.state.gov/secretary/20092013clinton/rm/2010/01/136159.htm>

Bütün bunlar, Tickner'in (2001)²⁸ yerinde tespitinde olduğu gibi Batı'nın Batı dışına yönelik şiddet ve savaşının korumaya muhtaç olanın yani kurbanın inşa edilmesi yoluyla normalleşmesinden başka bir şey değildir. Dolayısıyla bu normalleşme sürecinde kadın konusuna odaklanan ya da insan hakları bağlamında kadın konusunu ele alan insan hakları örgütlerinin kritik bir rol üstlendiğini söylemek yanlış olmaz. Örneğin, ABD Dışişleri Bakanlığı'na bağlı Demokrasi, İnsan Hakları ve Çalışma Bürosu'nun 17 Kasım 2001'de yayımladığı "Taliban'ın Kadına Karşı Savaşı" başlıklı rapor şu ifadeleri kullandı: "Taliban'ın ayrımcı politikaları uluslararası insan hakları hukukunun temel ilkelerinin çoğunu ihlal ediyor. İfade, örgütlenme ve toplantı özgürlüğü, çalışma hakkı, eğitim hakkı, hareket serbestisi, sağlık hakkı bu ilkelere bir kaç. Daha da önemlisi *İnsan Hakları İzleme örgütünün de belirttiği gibi*, '[Afgan kadınının muhatap olduğu] ayrımcılık artıyor ve bu artış o kadar çok ki, birçok Afgan kadın için yaşamı tehdit ediyor'. Kadının rolüne yönelik bu saldırı Taliban'ın söylediği gibi tarihin ve Afganistan'ın geleneklerinin dikte ettiği bir şey de değildir".²⁹ Nitekim ilgili alıntıda referansta bulunulan ve Ekim 2001'de yayımlanan İnsan Hakları İzleme örgütü raporu öneri kısmında Afganistan'da kadının durumunun düzeltilmesi için uluslararası topluma çağrıda bulunup, "uluslararası toplum kadınların insan haklarını koruma taahhüdünü açıkça teyit etmelidir" ifadelerini kullanmıştı.³⁰

Yukarıdaki örneğin çarpıcı bir şekilde bize gösterdiği, insan hakları ihlallerinin bütünüyle Batı dışı toplumların kendilerine özgü durumlarından (otoriter lider, bazı kültürel uygulamalar vs.) kaynaklanan sorunlar oldukları ve bu sorunların çözümü adına Batı'nın bu toplumlara müdahale ettiği. Elimizde böyle bir resmin kalması önemli ölçüde 1970ler sonrası dünyasında yaşadığımız bir kırılma ile ilgilidir. Chandler bunu "Üçüncü Dünya'nın bağımsızlığını destekleyen ve dünya üzerindeki güç eşitsizliklerini ön plana çıkaran toplumsal ve siyasal hareketlerin ortadan kalkmasına" ve bunun sonucu olarak da "çatışma ve sosyal problemlere uluslararası politik ve ekonomik bağlamdan izole bir şekilde yerel sebepler arayan bir trendin"

²⁸ J. Ann Tickner, *Gendering World Politics: Issues and Approaches in the post-Cold War Era*, New York: Columbia University Press, 2001

²⁹ U.S. Department of State "Report on the Taliban's War against Women", Bureau of Democracy, Human Rights and Labor, November 17, 2001, <http://www.state.gov/j/drl/rls/6185.htm> U.S. Department of State

³⁰ Human Rights Watch, *Afghanistan: Humanity Denied, Systematic Violations of Women's Rights in Afghanistan*, New York: Human Rights Watch, 2001

egemen olmasına bağlar.³¹ Yine ona göre, insani krizin ya da insan hakları ihlallerinin sebepleri uluslararası bağlamından çıkarılıp ağırlıklı olarak yerele odaklanan bir bakış açısıyla değerlendirildiğinde, Batı-dışı ülkelerdeki insan hakları ihlallerinin “Batılı olmayan siyasi liderlerin ve halkların kültürel veya zihniyet sorunlarına” dayanıyor gibi görülmeye başlanmıştır (2001: 693-4). Dolayısıyla, Batı dışı aktörlere yönelik bu indirgemeci okunuş, insan hakları örgütlerinin kendilerinin ve onların Batılı hükümet destekçilerinin müdahalesini uzun vadeli siyasi, ekonomik ve kültürel değişim için gerekli görmesiyle sonuçlanmıştır.³² Chandler’in bahsettiği bu birbiriyle yakından ilişkili üçlü dinamiğin bir arada işleyişi Afganistan örneğinde olduğu gibi bir çok Batı dışı ülkede insan hakları ihlallerinin başka şekilde değil, deneyimlediğimiz haliyle ele alındığı bir yönetim mantalitesini imkanı kılımtır.

5. Sonuç

Anouar Abdel-Malek bir zamanlar çağdaş emperyalizmi diğer bir ifadeyle günümüzde deneyimlediğimiz yeni sömürgeciliği şu şekilde tanımlamıştı: “günümüz emperyalizmi gerçek anlamda hegemonik bir emperyalizm olup, sadece silah ve kılıç yoluyla gibi, aynı zamanda kalpler ve zihinleri kontrol etme girişimiyle, her zamankinden daha yüksek bir seviyeye getirilen akılcı bir şiddeti maksimum derecede kullanmaktadır”.³³ Hegemonik emperyalizm bir taraftan Batı dışı dünyayı silahlı gücüyle kontrol altına alırken, diğer taraftan bu kontrolünü insan hakları, kadının özgürlüğü, ekonomik gelişme ve demokrasi gibi söylemler üzerinden normalleştirmekte ve bu kontrole insani bir yüz giydirmektedir. Üstelik, detaylı inceleme ve raporlar üzerinden gerekçelendirilen insan hakları ihlali, ekonomik az gelişmişlik, demokratik standartların uzağında kalma gibi haller rasyonel olarak da muhatabı yani kontrolün hedefindeki aktörü ikna eden daha doğrusu geliştirebileceği karşı dili henüz doğmadan boğabilen bir işleve sahiptir. Tam da bu nedenle Chandler’in işaret ettiği sorunların küresel güç dağılımdaki asimetride değil, yereldeki ülke ve toplumun kendi dinamiklerinde aranması gerektiğini düşünen bir mantalitenin üretimi ile karşı karşıyayız. Daha da önemlisi, bu mantalite Batı dışındaki bir iktidar insan hakları gerekçesiyle

³¹ Chandler, s. 693

³² Chandler, s. 694

³³ Aktaran Chandra Talpade Mohanty, *Feminism without Borders: Decolonizing Theory, Practicing Solidarity*, Durham: Duke University Press, 2003, s. 20

devrilip ardında büyük bir enkaz bıraktığında dahi müdahale edenin değil devrik “otoriter” liderin suçlandığı bir akıl yürütmedir geçerli olan.

Kaynakça

Kitap ve Makaleler

Alasdair MacIntyre, *After Virtue: A Study in Moral Theory*, London: Bloomsbury, 2011.

Chandra Talpade Mohanty, *Feminism without Borders: Decolonizing Theory, Practicing Solidarity*, Durham: Duke University Press, 2003.

Ernesto Laclau, *New Reflections on the Revolution our Time*, London: Verso, 1990.

H. Patrick Glenn, *Legal Traditions of the World: Sustainable Diversity in Law*, Oxford: Oxford University Press, 2014.

Human Rights Watch, “Afghanistan: Humanity Denied, Systematic Violations of Women’s Rights in Afghanistan”, New York: Human Rights Watch, 2001.

J. Ann Tickner, *Gendering World Politics: Issues and Approaches in the Post-Cold War Era*, New York: Columbia University Press, 2001.

Joseph A Massad, *Islam in Liberalism*, Chicago: University of Chicago Press, 2015.

Kevin J. Ayotte, & Husain, Mary E, “Securing Afghan Women: Neocolonialism, Epistemic Violence, and the Rhetoric of the Veil”, *NWSA Journal*, vol. 17, no. 3, 2005, 112-133.

Lassa Oppenheim, *International Law: A Treatise, Volume: 1*, Edited By: Ronald F. Roxburgh, New Jersey: The Lawbook Exchange, 2005.

Louis Henkin, *The Age of Rights*, New York: Columbia University Press, 1990.

Makau W. Mutua, “Savages, Victims, and Saviors: the Metaphor of Human Rights”, *Harvard International Law Journal* 42.1, 2001: 201-245.

Makau Mutua, *Human Rights: A Political and Cultural Critique*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2002.

Martti Koskeniemi, "Human Rights, Politics and Love", *Mennesker og Rettigheter 19(4)*, 2001: 33-45.

Peter Danchin, "US Unilateralism and the International Protection of Religious Freedom: The Multilateral Alternative", *Columbia Journal of Transnational Law*, 41.1, 2002: 33-135.

Peter Danchin, "Islam in the Secular Nomos of the European Court of Human Rights", *Michigan Journal of International Law*, 32, 2011: 663-2011.

Richard Rorty, "Human Rights, Rationality, and Sentimentality", *On Human Rights*, Stephen Shute, Susan L. Hurley (Editörler), London: Basic Books, 1993, 114-119.

Susan Koshy, "From Cold War to Trade War: Neocolonialism and Human Rights", *Social Text*, 58, 1999: 1-32.

Talal Asad, *Formations of the Secular: Christianity, Islam, Modernity*, Stanford: Stanford University Press, 2003.

Warren Christopher, *In the Stream of History: Shaping Foreign Policy for a New Era*, Stanford: Stanford University Press, 1998.

İnternet Kaynakları

Bush, Laura (2001), "Radio Address by Mrs. Bush," November 17, Online by Gerhard Peters and John T. Woolley, The American Presidency Project, <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=24992>.

Clinton, Hillary Rodham (2010), "Remarks at the International Conference on Afghanistan", January 28 <http://www.state.gov/secretary/20092013clinton/rm/2010/01/136159.htm>

U.S. Department of State (2001), "Report on the Taliban's War against Women", Bureau of Democracy, Human Rights and Labor, November 17, <http://www.state.gov/j/drl/rls/6185.htm>

Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi

ISSN:2147-7523

Cilt: 3, Sayı: 2, ss.76-105

Geliş Tarihi : 05.12.2016

Kabul Tarihi : 31.12.2016

Suriye İç Savaşı'nın Lübnan'a Etkileri (2011-2016)

Ayşe Selcan Özdemirci*

Öz

Bu makale Suriye iç savaşının Lübnan üzerinde siyasal, toplumsal, güvenlik ve ekonomik alanlarda yarattığı etkiyi incelemektedir. Bu kapsamda iki ülke arasındaki ilişkilerin tarihsel boyutunun Lübnan'daki toplumsal ve siyasal yapıya nasıl tesir ettiği temel alınarak söz konusu tesirin iç savaşla kazandığı boyut tartışılmaktadır. Tartışmanın temelinde Suriye'nin tarihsel olarak Lübnan üzerinde sahip olduğu ayrıcalıklı konum ve bu konumun Lübnan toplumsal ve siyasal yapısı üzerindeki ayrıştırıcı etkisi yer almaktadır. Bu çalışma Lübnan'da yaşanan gelişmeleri ulusal güvenlik ve siyasal sorunlar ile mülteciler ve sosyo-ekonomik problemler olmak üzere iki ana başlık altında ilgili literatürün yanı sıra bu süreçte ülkede yapılan saha gözlemlerine de dayanarak açıklamayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Suriye İç Savaşı, Lübnan, Suriye, Gelecek Hareketi, Hizbullah, Mülteciler

* Arş.Gör., Sakarya Üniversitesi, Ortadoğu Enstitüsü, aozdemirci@sakarya.edu.tr

The Effects of the Syrian Civil War on Lebanon (2011-2016)

Ayşe Selcan Özdemirci*

Abstract

This article examines the effects of the Syrian civil war on political, social, security and economic fields in Lebanon. In this context, how the historical dimension of the relations between the two countries affected the social and political construction in Lebanon was taken as basis and the dimension in which the effect was achieved with civil war was discussed. The basis of the study is the privileged position that Syria has historically possessed over Lebanon and this position's discriminator effect on the social and political structure of Lebanon. This study evaluates developments in Lebanon under two main headings: national security and political problems, and refugees and socio-economic problems. The studies conducted on the related literature in the study were also tested with field observations.

Keywords: Syrian Civil War, Lebanon, Syria, The Future Movement, Hezbollah, Refugees

* Res. Asst., Sakarya University, Middle East Institute, aozdemirci@sakarya.edu.tr

1. Giriş

Kamal Salibi, Lübnan'ı “1975 yılından bugüne siyasi ve sosyal düzensizliğin en dikkat çekici ve mühim örneklerinden bir...”¹ ülke olarak tanımlar. 2011 yılında Suriye’de başlayan barışçıl halk hareketlerinin kanlı bir iç savaşa dönüşmesi tüm bölgeye hakim olan bir kaos ortamı yaratırken, gerek çalkantılı ve çekişmeli iç siyaseti gerekse Suriye ile tarihsel ilişkisi bağlamında Lübnan’ı da fazlasıyla etkisi altına almış ve Salibi’nin ifadesinin bugün de geçerliliğini koruduğunu göstermiştir. Suriye’deki gelişmelerle ilintili olarak bölgede etki sahibi olan/olmaya çalışan aktörlerin bir temsil savaşı arenasına dönüştürdüğü Lübnan, hem iç siyasette hem de uluslararası düzeyde Suriye meselesine kilitlenmiştir. Suriye iç savaşının Lübnan üzerindeki etkilerini, ulusal güvenlik ve siyasal sorunlar ile mülteciler ve sosyal problemler olmak üzere iki ana başlık üzerinden okumak mümkündür.

Suriye, bağımsızlığını kazandığı 1943 yılından beri Lübnan’ı kendi topraklarından bir parça olarak görmüş, ülkenin bağımsızlığını tanımamıştır. Bu doğrultuda sadece Lübnan’ı siyaseten manipüle etmekle yetinmemiş zaman zaman fiilen de Lübnan topraklarında askeri varlık göstermiştir. 2005 yılında Suriye, ulusal ve uluslararası geniş bir kitle tarafından Eski Başbakan Sünni lider Refik Hariri suikastının müsebbibi olarak görülmüş ve Lübnan topraklarından fiilen çekilmek zorunda kalmıştır. Ancak Hariri’nin ölümünü takiben bu çok kültürlü ülke, siyaseten iki keskin kutba ayrılmış ve taraflar kendilerini Suriye ile nasıl bir ilişki kurulacağı üzerinden konumlandırmışlar, bu bağlamda Suriye Lübnan’da siyasal yapıyı belirleyen en önemli aktörlerden biri konumuna gelmiştir.

Refik Hariri’nin hayatını kaybettiği suikastın kim tarafından gerçekleştirildiği hala netleşmemiş olmakla birlikte ülkeyi sosyo-politik manada ikiye bölmüş, Lübnan siyasal aktörleri Suriye karşıtı ve Suriye taraftarı olmak üzere varlık göstermiştir. Giderek zayıflayan ve etkisizleşen devlet yapısı ve buna karşı bölgesel gelişmelerden beslenen iki kutuplu siyasal sistem, iç savaş ile tamamen Suriye’de yaşanan gelişmelerin rotasına girmiş son tahlilde Lübnan geçtiğimiz beş yıl boyunca Suriye iç savaşından en çok etkilenen ülkelerden biri konumuna gelmiştir.

¹ Kemal Salibi; A House of Many Mansions: The History of Lebanon Reconsidered, I.B. Tauris, London: 2002, p. 7.

Tarihsel süreç boyunca Lübnan üzerinde etkili olan Suriye'de yaşanan gelişmeler, Lübnan'ı son derece olumsuz şekilde etkilemiştir. Ülkede güvenlik kaygısı ve terör olaylarında ciddi artış yaşanmış, Suriye'de yürütülen savaşın devlet dışı aktörleri mücadelelerini Lübnan içerisine taşımışlardır. Ülke 1,2 milyonu² aşkın Suriyeliye ev sahipliği yapmak durumunda kalmış buda Lübnan ekonomisini son derece olumsuz şekilde etkilemiştir. Ayrıca Hizbullah'ın fiilen Suriye'de rejim lehine savaşa dahil olması toplumsal ve mezhepsel kutuplaşmayı körüklemiş, ülkede siyasi, sosyal ve ekonomik problemler içinden çıkılmaz hale gelmiştir.

2. Lübnan-Suriye İlişkilerinin Tarihsel Boyutu

636 yılında Hz. Ömer tarafından fethedilip Şam'a bağlanan Lübnan sırasıyla Emevi, Abbasi, Mısır, Selçuklu, Eyyubi ve Memluk hâkimiyetlerine girmiş, 1516 yılında Osmanlı topraklarına dâhil edilmiştir.³ Bu dönemde Lübnan, Filistin, Suriye ve bugünkü Irak topraklarının bir kısmının da dahil olduğu bölgeyi, Araplar 'eş-Şam' olarak isimlendirmiştir. 1861 yılında mutasarrıflıkla yönetilmeye başlayan Lübnan'ın o dönemde coğrafi sınırları Cebel Lübnan'dan ibarettir.⁴ 1920 yılında bölgede manda yönetimi kuran Fransa (*Mandat français en Syrie et au Liban French* – Fransız Suriye Lübnan Manda Yönetimi) Cebel Lübnan'a Sur, Sayda, Trablus, Cebel Amil, Vadi et-Taym ve Beka Vadisi'ni de eklemiş ve ülkenin coğrafi sınırları ile çeşitlilik arz eden sosyal yapısı bugünkü halini almıştır. Günümüzde Lübnan; Beyrut, Cebel Lübnan, Kuzey Lübnan, Bekaa, Nebatiye ve Güney Lübnan olmak üzere altı vilayetten (muhafazah) oluşmaktadır.⁵

Dinlerin ve mezheplerin olağanüstü farklılık arz ettiği Lübnan için Ahmet Cevdet Paşa '*Nuh'un Gemisi*' benzetmesini yapmıştır.⁶ Çeşitlilik ve Orta-doğu bölgesinin temel unsurlarını yansıtan bir emsal olması bakımından

² Heiko Wimmen; *Balancing on the Brink: Lebanon, Tangled up in the Syrian war, Struggles to Maintain Its Stability*, German Institute for International and Security Affairs, SWP Comments 24, April 2015, p. 1.

³ Modern Lübnan öncesi geniş bilgi için bkz: William Harris; *Lebanon: A History 600-2011*, Oxford Press, NewYork:2012, pp. 29-146.

⁴ Fawwaz Traboulsi; *A History of Modern Lebanon*, Pluto Press, London:2007, pp. 41-51.

⁵ About Lebanon: Administrative Division, The Central Administration of Statistics (CAS),www.cas.gov.lb, (25 Kasım 2016).

⁶ Mehmet Çelik; Lübnan'da Milliyetçiliğin Fikri Temelleri ve Oluşumu, *The Journal of Academic Social Science Studies*, N. 35, Summer I, 2015, s. 440.

söz konusu benzetmenin Lübnan için gayet uygun olduğu belirtilebilir. Ancak bununla birlikte siyasal güç savaşları bağlamında Lübnan'ın seyri; ortak bir problemten kurtuluş için kaçan farklılıkların biraradalığından ziyade farklı grupların aynı hedef (iktidar) için ayrı kaynaklardan beslendiği, kendine has bir yapı arz eden özelliği ile Nuh'un gemisi metaforundan ayrılmaktadır.

Harita I: Fransız Suriye-Lübnan Manda Yönetimi, 1920⁷

Ülke idaresinde uzun bir süre Dürziler hâkim olmuş ancak bu üstünlük daha sonra Marunîlerin eline geçmiştir.⁸ Bu bağlamda Lübnan'da yönetimde söz sahibi olma konusunda mezhepler arası çatışmaların Dürziler ve Marunîler arasında başladığı ifade edilebilir. 1920 yılında Lübnan'da Fransız manda dönemi başlamış⁹, bugün ülkede birçok sorunun kaynağı olan ortaklaşmacı demokrasinin (consociational democracy) temelleri bu dönemde atılmıştır. Milletler Cemiyeti'nin Fransız mandasına bıraktığı Lübnan'da çizilen yeni sınırlar ülkede Müslüman nüfusun sayısını artırmış, böylelikle Marunîlerin siyasal üstünlüklerini sürdürebilmeleri için Fransız desteğine bağımlı olmaları sağlanmıştır. III. Fransız Cumhuriyeti anayasası model alınarak oluşturulan Lübnan anayasasında, mezheplere dayalı temsil oranı 1932 yılında yapılan nüfus sayımına göre belirlenmiştir.¹⁰ 1932 nüfus sayımına

⁷ French Mandate of Syria and Lebanon, www.saylor.org (30 Kasım 2016).

⁸ Mustafa Öz, "Dürzilik", D.İ.A., C. X, s.46.

⁹ Fransızların ülkeyi işgali 1918 yılında başlamıştır. Resmi olarak manda idaresi ise 1920 yılında General Gouraud'un Büyük Lübnan Devleti'nin kurulduğunu ilan etmesi ile başlar. Ayrıntılı bilgi için bkz: Fawwaz Traboulsi, *ibid*, pp. 88-108.

¹⁰ Albert Hourani, *Syria and Lebanon: A Political Essay*, Oxford University Press,

göre ülkede 785.543 kişi yaşamaktadır¹¹ ve %28.8'lik oran ile Marunilerin Lübnan'da çoğunluğu oluşturduğu kabul edilmiştir.¹² Bu nüfus sayımı, ülkede siyasal temsilden sosyal düzenin tesisine, hukuki işlemlerden kamu personellerine bir çok alanda hakim olan kota ve düzenlemeleri belirlemesinin yanı sıra, günümüze kadar yapılmış tek nüfus sayımı olması nedeniyle de önemlidir.

Maruniler, Fransız manda döneminde elde ettikleri ayrıcalıklı konum nedeniyle ekonomik alanda güçlenmiş, buna mukabil demografik açıdan çoğunluk olma özelliklerini ilerleyen yıllarla birlikte dış göç ve Müslüman nüfusun daha hızlı artması nedenleriyle kaybetmeye başlamışlardır. Ancak siyasal temsili belirleyen nüfus sayımı tekrarlanmadığı için Maruniler siyasal üstünlüklerini korumaya, diğer etnik-dini gruplarda bu ayrıcalıklı konuma itiraz etmeye devam etmişlerdir. II. Dünya Savaşı'nda Almanya'nın Fransa'yı işgal etmesi (1941) Lübnan için bir fırsat yaratmış, bu fırsatı değerlendiren ülke bağımsızlığını ilan etmiştir. Ancak Fransa Lübnan üzerinde manda yetkilerini kullanmaya devam etmiş ve Lübnan fiili anlamda bağımsızlığına ancak 1943 yılında kavuşabilmiştir. Hıristiyan ve Müslüman liderler kendi aralarındaki iç çekişmelere manda aleyhine bir süreliğine ara vermiş ve bir araya gelerek oluşturdukları 'Ulusal Pakt' (1943) ile Bağımsız Lübnan'ın yönetim esasları üzerinde anlaşmaya varmışlardır. Buna göre profesyonelizmle (Ar: Taifiyye) şekillendirilen parlamenter demokrasiyle idare edilen Lübnan'da; Cumhurbaşkanı'nun Maruni, Başbakanın Sünni ve Meclis Başkanının Şii olması kararlaştırılmış, mecliste koltukların dağılımında ise Hıristiyanlar lehine 6/5 oranı kabul edilmiştir. Ulusal Pakt ile her ne kadar bağımsızlık için bir uzlaşma sağlanmış olsa da, mezhepçi siyasal yapı aynen korunmuş, bu durum da problemlerin sürekliliğine yol açmıştır. Söz konusu dağılım Taif Anlaşması'nda (1989)¹³ güncellenmiş ve milletvekili kotalarına ilişkin sayılar değiştirilerek bugünkü halini almıştır.¹⁴ Lübnan'ın hem kendi iç siyasetinde hem de bölge ve bölge dışı ülkelerin etkisi ile sahip olduğu problemlerde, esas sebebinin bu yapı olduğu ifa-

NewYork: 1968, p. 121.

¹¹ *ibid*, p.385

¹² Bu sayıma göre Sünniler nüfusun %22.4'ünü, Şiiler ise %19.6'sını oluşturuyordu. Muhammad A. Faour; Religion, Demography, and Politics in Lebanon, Middle Eastern Studies, 43/VI, November 2007, p. 909.

¹³ Taif Anlaşması tam metin için bkz: Taif Agreement, www.un.int/lebanon, (25 Kasım 2016).

¹⁴ Bkz: Tablo I.

de edilebilir. Lübnan bağımsızlığını elde etmiş ancak temel siyasi yapısını Fransızlardan aldığı şekli ile korumuş, dolayısıyla bu yapıdan kaynaklanan problemleri de günümüze dek taşımaya devam etmiştir.

Din - Mezhep	Taif Anlaşması Öncesi	Taif Anlaşması Sonrası
Marunî	30	34
Rum Ortodoks	11	14
Rum Katolik	6	8
Ermeni Ortodoks	4	5
Evanjelik	1	1
Hristiyan Azınlıklar	1	1
Toplam Hristiyan	54	64
Sünni	20	27
Şii	19	27
Dürzî	6	8
Alevi	0	2
Toplam Müslüman	45	64
Toplam	99	128

Tablo 1: Lübnan Hükümeti mezheplere göre kota dağılımı¹⁵

Lübnan, İsrail'in resmen kuruluşunu (1948) takiben, hemen yanı başında yaşanan işgalin kendi topraklarına taşındığı döneme girmiş, Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ)'nün merkezini Lübnan'a taşıması ile birlikte ülke içindeki mezhepsel çatışmalar daha da şiddetlenmiştir. Nitekim 1975 yılında bir iç savaş halini alan süreç, 1989 senesine kadar devam etmiştir.¹⁶ Lübnan İç Savaşı'nın Filistinlilerin gelişini takiben başladığı doğru olmakla birlikte savaşın tek bir sebeple gerçekleşmediğini, Lübnan'ın kendi yapısal sorunları nedeniyle bu kadar şiddetli ve uzun süreli bir iç savaş tecrübe ettiğini göz ardı etmemek faydalı olacaktır. Lübnan İç Savaşı, ülkeyi Suriye ve İsrail müdahalesine daha açık hale getirmiş ve Güney Lübnan uzun süre

¹⁵ Oytun Orhan; 2009 Lübnan Seçimleri: Kazananlar, Kaybedenler ve Türkiye, ORSAM, Rapor No:4, Temmuz 2009, s. 9.

¹⁶ Ümit Çelik; İç Çatışmalar ve Dış Müdahaleler Arasında Lübnan, History Studies, IV/1, 2012, ss.127-28.

İsrail işgali altında kalırken, Suriye de İsrail ülkeyi terk ettikten sonra dahi askerlerini Lübnan topraklarından geri çekmeyi kabul etmemiştir.

1989 yılında yapılan Taif Anlaşması ile ülkede sular bir süreliğine durulmuş, ancak bu süreç Suriye nezdinde Büyük Suriye (Grande Syria) idealini gerçekleştirmeye dair umudu da güçlendirmiştir. Nitekim Lübnan'ı kendi toprağı olarak gören Suriye; İsrail işgalini gerekçe göstererek askerlerini Lübnan topraklarına yerleştirmiş ve ülke üzerindeki etkisini güçlendirmeye başlamıştır. Refik Hariri suikastına (2005) kadar Lübnan üzerinde tam anlamıyla bir hâkimiyet kuran Suriye, hem suikasttan sorumlu tutularak Lübnan içinde gördüğü tepki hem de artan uluslararası baskılar neticesinde, 2005 yılında askerlerini ülkeden çekmek zorunda kalmış,¹⁷ ancak Lübnan üzerindeki hamiliğinden vazgeçmemiştir.

Lübnan siyasi aktörlerinin bu dönemde Suriye özelinde iki ayrı pozisyon olarak izledikleri politika ve bu politikanın doğurduğu sonuçlar bir bakıma Suriye iç savaşının Lübnan üzerindeki etkisinin neden bu denli güçlü olduğunu da açıklamaktadır. İsrail'in geri çekilmeye başlamasıyla birlikte Suriye'nin Lübnan'daki varlığı, bağımsızlık ve egemenlik kavramları etrafında daha yüksek tonlarda sorgulanmaya başlamıştır. 2005 yılında Eski Başbakan ve Sünni lider Refik Hariri'ye 2005 yılında gerçekleştirilen suikast ile Lübnan'da iki kutuplu siyasal sistem kesin bir güç kazanmış bu durum ülkenin dış aktörlere daha bağımlı hale gelmesine ve bölgesel gelişmelere karşı son derece kırılğan bir yapıya bürünmesine yol açmıştır.¹⁸

Siyasal aktörler iki temel gruba ayrılmış ve bu ayrılış Suriye-İsrail meselesine bakış üzerinde temellendirilmiştir. Şii Hizbullah liderliğinde ki 8 Mart Bloğu'na¹⁹ göre; “İsrail bir numaralı düşmandır ve Lübnan'ın is-

¹⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz: Youssef Chaitani; Post-Colonial Syria and Lebanon: The Decline of Arab Nationalism and the Triumph of the State, I.B. Tauris, New York:2007.

¹⁸ Hariri suikastının Lübnan siyasal yapısı üzerindeki etkisi için bkz: Nicholas Blanford; Killing Mr. Lebanon: The Assassination of Rafik Hariri and Its Impact on the Middle East, I.B. Tauris, London: 2006.

¹⁹ 8 Mart Bloğu: İran ve Suriye yanlısı Şii Hizbullah liderliğindeki koalisyon başta Cumhurbaşkanı Mişel Avn'ın liderlik ettiği Özgür Yurtsever Partisi olmak üzere Suriye ve İran yanlısı siyasal gruplardan oluşmaktadır. 8 Mart ittifakı 14 Mart ittifakına tepki olarak doğmuştur. Sedir Devrimi esnasında 14 Mart destekçilerinin gösterilerine cevaben 8 Mart taraftarları da Suriye'ye bağlılıklarını sunan gösteriler düzenlemişlerdir. İki kutuplu Lübnan siyasal yapısı hakkında daha fazla bilgi için bkz: Simon Haddad; Lebanon: From Consociationalism to Conciliation, Nationalism and Ethnic Politics,

tikrarına kanını feda ederek katkı sağlayan kuzenlerimizin yaşadığı Suriye, Lübnan'ın en önemli müttefikidir...''²⁰ Kendisini Suriye karşıtı olarak konumlandıran aktörlerin bir araya gelmesi ile oluşmuş ve Sünni Gelecek Hareketi'nin liderliğini yaptığı 14 Mart Bloğu²¹ nezdinde ise “Suriye tarih boyunca sürekli Lübnan’a egemen olmak istemiştir; hiçbir zaman Lübnan’ı ayrı bir ülke olarak tanımamıştır ve Lübnan’da gerçekleşen suikastların ve politik krizlerin sorumlusudur.” İsrail düşman olmakla birlikte Lübnan tek başına Arap-İsrail Savaşı'nın bir cephesi olmamalıdır ve son olarak Hizbullah, Suriye ve İran'ın savaş isteyen politikalarının bir parçası olmaktan vazgeçmeli ve Lübnan egemenliği için çalışmalıdır.²²

İki kutup arasındaki ayrışma 2006 Savaşı'nda Hizbullah lehine bir ivme kazanmaya başlamıştır. Bir yandan ülkeyi dışarıdaki düşmana karşı savunma biçimi bir yandan da bu düşmanın İsrail gibi bir ‘ortak düşman’ kimliğine sahip oluşu, Hizbullah’a toplumsal tabanda mezhepler üstü bir popülarite kazandırmış, sadece Lübnan sınırları içerisinde değil Arap devletlerinin hemen hemen hepsinde Hizbullah'ın toplumsal kabulü olumlu bir seyir izlemeye başlamıştır.²³ Ancak savaş sırasında Lübnan'ın ciddi oranda maddi kayıplarına²⁴ eklenen çok sayıda sivil ölüm, 14 Mart Bloğu tarafından Hizbullah'ın suçlu olarak gösterilmesine yardımcı olmuş ayrıca Hizbullah'ın silahlarını bırakmayı kabul etmeyişi diğer gruplar tarafından kendi varlıklarına tehdit olarak algılanmıştır.²⁵ Son tahlilde Lübnan siyaseti iki keskin

15:3-4, pp. 406-07.

²⁰ Veysel Ayhan ve Özlem Tür; İçsel Dinamikler ve Ulusal Aktörler Bağlamında Lübnan Krizinin Analizi, Akademik Ortadoğu, 3/I, 2008, s. 2.

²¹ 14 Mart Bloğu: Hariri suikastının ardından Suriye karşıtı, bağımsız Lübnan savunucusu siyasal partiler ile bağımsızların bir araya gelmesi ile oluşmuştur. Suriye ve İran'ın Lübnan üzerindeki hakimiyetini reddeden geniş kitlelerin katıldığı mitingler neticesinde Suriye yanlısı hükümet istifa etmiş, Suriye Lübnan topraklarından çekilmek zorunda kalmıştır. Bu kitlesel gösterilerin yaşandığı ve 14 Mart ittifakının doğduğu süreç ABD tarafından desteklenmiş ve Sedir Devrimi olarak isimlendirilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz: Are Knudsen, Michael Kerr; Lebanon: After the Cedar Revolution, Hurst & Company, London:2012, pp.83-125.

²² Veysel Ayhan, Özlem Tür, a.g.e., ss.2-3.

²³ Döneme ilişkin farklı ülkelerdeki Hizbullah popülaritesine ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz: David Hirst; Beware of Small States: Lebanon Battleground of the Middle East, Nation Books, US:2011, pp. 375-398.

²⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz: Samir Makdisi, The Lebanese Civil War, 1975-1990, Institute of Financial Economics, American University of Beirut, Lecture and Working Paper Series, No. 3, 2003.

²⁵ Geniş bilgi için bkz: David Hirst, *Beware of Small States*, Faber and Faber, England:

kutba ayrılmış ve tarafların karşıt ya da taraftar kendi politikalarını Suriye üzerinden kurgulamaları ülkeyi ilerleyen yıllarda da Suriye'nin etkisi altında kalmaya mahkum etmiştir.

3. Suriye İç Savaşı'nın Etkileri

3. 1. Suriye İç Savaşı'nın Lübnan Siyaseti ve Ulusal Güvenlik Üzerindeki Olumsuz Etkileri

3.1.1. Lübnan Siyaseti Üzerindeki Olumsuz Etkiler

2000 yılında İsrail'in geri çekilmesi ile başlayan siyasal farklılıkların belirginleşmesi ve siyasal kutuplaşma 2011 senesinde Suriye'de barışçıl halk gösterileri ile başlayan olaylarla birlikte Lübnan siyaseti üzerindeki etkisini artırmaya başlamıştır. Suriye rejimi yanlısı ve batı karşıtı gruplardan oluşan 8 Mart Bloğu içerisinde Hizbullah, Emel Hareketi, Hristiyan Maruni Özgür Yurtsever Hareketi, Suriye Sosyalist Milliyetçi Partisi ve Ermeni Taşnak Partileri yer almaktadır. Suriye'ye karşı gerçekleşen "Sedir Devrimi" ile kurulan 14 Mart Bloğu ise Gelecek Hareketi, Ketaib Partisi, Lübnan Güçleri Partisi ve bağımsızlar olmak üzere Batı yanlısı ve Suriye karşıtı gruplardan oluşmaktadır.²⁶

8 Mart Bloğu lideri Hizbullah, Suriye'de 2011 yılında başlayan hadiselerde rejime önce dolaylı yollardan destek vermiş daha sonra 2013 yılı itibariyle de aktif olarak Esad rejimi yanında savaşa katılma kararı almıştır.²⁷ Nasrallah konu ile ilgili bir konuşma yaparak Hizbullah'ın bu kararını kamuoyuna duyurmuştur.²⁸ Gelecek Hareketi'nin liderliğini üstlendiği 14 Mart Bloğu ise savaşın Lübnan topraklarına taşınması tehdidi gerekçesi ile söz konusu karara defaatle karşı çıkmıştır.²⁹ İki temel siyasi grup arasındaki bu karşıtlık

2010, p. 328-374.

²⁶ Bkz: Veysel Ayhan ve Özlem Tür; *Lübnan: Savaş, Barış, Direniş ve Türkiye ile İlişkiler*, Dora Yayın, Bursa:2009, s.224-25.

²⁷ Hizbullah ilk iki yıl iç savaşa müdahale ettiği iddialarını doğrulamamış, desteğini gizlemiştir. Ancak Mayıs 2013 itibariyle Nasrallah "direnişin kazanımlarını korumak" korumak maksadıyla Suriye rejiminin yanında yer aldıklarını ve sahada aktif savaşçıların bulunduğunu kamuoyuna açıklamıştır. Philip Smyth; *The Shiite Jihad in Syria and Its Regional Effects*, The Washington Institute for Near East Policy, The Washington Institute for Near East Policy, Policy focus 138, 2015, p. 3-4.

²⁸ Marisa Sullivan; *Hezbollah in Syria*, Middle East Security Report, No.19, ISW: April 2014.

²⁹ Hizbullah'a Suriye Çağrısı, *Timeturk*, 14.03.2014.

Suriye’de ki savaşa aktif bir şekilde katılan devlet dışı aktörlerin faaliyetlerini Lübnan içine taşıma riskini artırmış, bu durum Şii-Sünni gerginliğini tırmandırmaya ve ülkedeki tehdit algısını büyütme başlamıştır. Hizbullah Suriye iç savaşına rejim saflarında katılarak 2006 yılında kazandığı ‘*Arap olanı koruyan/Araplara hamilik eden unsur*’ sıfatını kaybetmekle kalmamış, bu sıfatın ‘*Arap olanı öldüren unsur*’a çevrilmesi sebebiyle Lübnan içindeki meşruiyetinin sorgulanmasına da yol açmıştır.

Lübnan siyasetinde nüfuz sahibi olan ve ülke yönetiminde daha fazla söz sahibi olmayı hedefleyen Hizbullah, Suriye iç savaşına dahil olarak neden Lübnan’daki varlığının -özellikle politik- daha problemlili bir hal almasına ve daha çok sorgulanmasına yol açtı? Bu soruya Hizbullah’ın ülkedeki siyasal varlığında ve bölgede güçlü bir devlet dışı aktör (non-state actor) olarak oynadığı rolde destek olan İran ile ilişkisini sürdürme mecburiyeti bağlamında cevap vermek mümkündür.³⁰ Hizbullah kendisine destek olan İran ile kurduğu tüm iletişimini Suriye üzerinden sağlamaktadır ve olası bir rejim değişikliği Hizbullah’ın İran ile olan güçlü iletişimine ciddi zarar verme tehdidi taşır. Bir başka ifade ile, 1979 yılında ilan edilen İslam Devrimi’ni takiben kendini yeniden inşa eden İran’ın bu süreçte periferisini de inşa ettiği ve Hizbullah’ın bu periferi inşasında vücut buluşu, onun Suriye rejimini neden desteklediğini açıklayan bir argüman olarak kullanılabilir. Bu bağlamda Suriye’de olası bir rejim değişikliği Hizbullah’ın İran ile iletişiminin eskisi gibi sürdürülememesi anlamına gelecektir. Aynı gerekçe 14 Mart Bloğu’nun Suriye’ye ilişkin rejim karşıtı tutumunu da, muhalif grubun elini zayıflatmak bağlamında açıklamaktadır. Suriye geçmişten beri Lübnan’ı kendi topraklarının bir parçası olarak varsaymış ve temsili bir savaş alanı olarak görmüş, İsrail ile meselesini (Golan Tepeleri) Lübnan üzerinden çözmeye çalışmıştır. Aynı şekilde Suriye iç savaşının da Lübnan’ı içine çekmesi kaçınılmazdır. Dolayısıyla bu noktada 14 Mart Bloğu’nun Hizbullah’ın Suriye’deki varlığına karşı çıkışında savaşın ya doğrudan ya da vekaleten Lübnan topraklarına taşınması endişesinin daha öncelikli rol oynadığını ifade etmek gerekmektedir.

8 Mart ile 14 Mart Blokları arasında yaşanan Suriye politikası temelli ayrışma Lübnan’da Cumhurbaşkanını seçilememesine ve genel seçimlerin

³⁰ Hizbullah’ın iç savaşa dahil olarak neler kazandığı ve neler kaybettiği ile ilgili bir değerlendirme için bkz: Chafic Choucair; Hezbollah in Syria: Gains, Losses and Changes, Al Jazeera Center for Studies, 1 June 2016.

ertelenmesine dolayısıyla bürokrasinin tamamen kilitlemesine neden olmuştur. İki bloğun ortak bir aday belirleyememeleri ve boykot nedeniyle meclis oturumlarında toplantı yeter sayısının sağlanamaması neticesinde 29 ay boyunca Cumhurbaşkanı seçilememiştir. Cumhurbaşkanlığı seçimlerin 8 Mart Bloğu tarafından boykot edilmesi ve siyasal aktörlerin ortak bir aday üzerinde uzlaşa sağlayamama nedenlerine ilişkin çeşitli görüşler mevcut olmakla birlikte Lübnan'da cumhurbaşkanı seçimlerinin ciddi bir krize dönüşmesinde siyasal sistemin sahip olduğu yapısal arızanın ve bu arızalı yapıya bağlı olarak Suriye iç savaşının temel etken olarak rol oynadığı görülmektedir.

İç siyasetin iki kutuplu yapısında Suriye'nin oynadığı belirleyici rol, iç savaş süresince de rejimi destekleyenler (8 Mart Bloğu) ve karşıtları (14 Mart Bloğu) şeklinde etkili olmuştur. Bu ayrışma, Cumhurbaşkanı olacak kişinin Hizbullah'ın Suriye'deki varlığına müsamaha göstermesi veya Ta'if'i hatırlatarak başka ülkelerin dış işlerine karışmamak konusunda varılan ortak karara dayanarak Hizbullah'ın Suriye'den çekilmesini talep etmesi bağlamında önem arz etmiştir.³¹ Bu noktada uzmanlar cumhurbaşkansız bir Lübnan'ın, hem Suriye'deki varlığını hem de Lübnan içerisinde silaha dayalı gücünü pekiştirdiği gerekçesi ile Hizbullah için daha tercih edilebilir olduğunu ileri sürmüştür.³² Dolayısıyla söz konusu siyasal boşluğun silahlı ve siyasal bir aktör olarak Hizbullah'a hem Lübnan içerisinde hem de Suriye'de eylem ve politika kolaylığı sağlaması, cumhurbaşkanlığı seçimlerinin 29 ay boyunca yapılamamasının en önemli nedenidir.

Anayasaya göre 128 sandalyeli Lübnan meclisinde 64 kişilik Hıristiyan kontenjanı 34 Marunî, 14 Rum Ortodoks, 8 Rum Katolik, 5 Ermeni Ortodoks, diğer Hıristiyan azınlıklar ve 1 Ermeni Katolik tarafından doldurulmalı; 64 kişilik Müslüman kontenjanında ise 27 Sünni, 27 Şii, 8 Dürzi, 2 Nusayri yer almalıdır.³³ 14 Mart Bloğu'nda Gelecek Hareketi, Ketaib Partisi, Lübnan Güçleri Partisi ve bağımsızlar olmak üzere Batı yanlısı ve Suriye karşıtı gruplar yer alırken, 8 Mart Bloğunda ise Esad yanlısı Hizbullah, Emel Hareketi, Maruni Özgür Yurtsever Hareketi, Suriye Sosyalist Milli-

³¹ Taif anlaşmasında Lübnan siyasi liderleri bir başka ülkenin iç işlerine müdahale etmeme konusunda anlaşmışlardı. Anlaşma sonrası Lübnan için bkz: Augustus Richard Norton; Lebanon After Ta'if: Is the Civil War Over?, Middle East Journal, 45/III, SUMMER 1991, pp. 457-473.

³² Lina Khatib, Hezbollah's Ascent and Descent, *Carnegie*, 5 Mayıs 2016.

³³ Lübnan'da Süleyman Franci Cumhurbaşkanı Adayı, *Aljazeera*, 18 Aralık 2015.

yetçi Partisi ve Ermeni Taşnak Partileri yer almaktadır.³⁴ 14 Mart Bloğu'nun temsilcisi Sünni Gelecek Hareketi ile 8 Mart Bloğu temsilcisi Şii Hizbullah'ın milletvekili sayılarının eşit olduğu parlamentoda, Hizbullah'ın Özgür Yurtsever Hareketi³⁵ ile birlikte gerçekleştirdiği boykot Cumhurbaşkanı seçiminin 2.5 yıl boyunca sonuçlandırılmamasına neden olmuştur.

Mişel Süleyman'ın görev süresinin 20 Mayıs 2014 tarihinde sona ermesini takiben geçmişte hemen hemen her seçim döneminde olduğu gibi Lübnan yine bir çıkmaza girmiştir. Öncelikle hükümet seçimleri gerçekleştirilememiş, ülkenin içinde bulunduğu şartlar göz önünde bulundurularak bir uzlaşi hükümeti kurulmuş ve genel seçimler 20 Haziran 2017 tarihine ertelenmiştir.³⁶ Uzlaşi hükümeti ise yine ülkenin içinde bulunduğu şartlar ve siyasal sisteme dair itirazlar nedeniyle Aralık 2014'ten 31 Ekim 2016 tarihine kadar Cumhurbaşkanı seçimini nihayetlendirememiştir.

Tarafların ortak bir isim belirlemesinin önündeki en büyük engelin, Suriye iç savaşı olduğu ifade edilebilir. Bir önceki Cumhurbaşkanı Mişel Süleyman döneminde ülkedeki tüm taraflarca onaylanan Baabda Deklarasyonu, Lübnan'daki grupların başka ülkelerin iç meselelerine karışmama çizgisinde kendi aralarında anlaşmaya varmaları ile sonuçlanmıştı.³⁷ Halihazırda 14 Mart Bloğu Hizbullah'ın Suriye iç savaşına müdahil olmasına yönelik itirazlarını bu deklarasyona dayandırıyordu. Bu noktada kendisini ulusal direnişin simgesi olarak tanımlayan Hizbullah'ın, Suriye'deki fiili varlığı sebebiyle, Lübnan'daki güç boşluğunu kendi çıkarları açısından daha faydalı bulduğu düşünülebilir.³⁸ Suriye meselesindeki karşıt tutum, aday gösterilen isimlerin tarihsel bağlamda 'düşman' safında yer alan kişiler olmaları gibi sebepler ülke siyasetinin en önemli iki aktörünün birbirine yakın sandalye sayısı ile birleşince ortak bir isim belirlemek neredeyse imkânsız hale gelmiştir. 14 Mart Bloğu Samir Caca'yı aday gösterirken, 8 Mart Bloğu ise Mişel Avn'ın Cumhurbaşkanı olmasını talep etmiş, taraflar 2016 yılı Ekim ayına kadar bu iki birbirine ezeli düşman isim arasında seçim yapamamış-

³⁴ Lübnan'da Cumhurbaşkanlığı Krizi, *Anadolu Ajansı*, 16 Aralık 2015.

³⁵ Özgür Yurtsever Hareketi (Free Patriarch Movement) Mişel Avn liderliğindeki Maruni 8 Mart Bloğu üyesi hareket. ÖYH lider General Mişel Avn Ekim 2016 itibarı ile Lübnan Cumhurbaşkanı olarak görev yapmaktadır.

³⁶ Lübnan Siyasetinde Hizbullah Gölgesi, *Anadolu Ajansı*, 14 Şubat 2015.

³⁷ Mario Abo Zeid; "Lebanese Presidential Elections", *Carnegie*, 14 Şubat 2015.

³⁸ Taraflar arası anlaşmazlığın nedenlerine ilişkin bkz: Heiko Wimmen; *ibid*, pp.2-3.

tır.³⁹

Son tahlilde 2,5 yıl boyunca Cumhurbaşkanlığı koltuğunun boş kaldığı Lübnan'da siyaset tamamen kilitlenmiştir. Yasama ve yürütme faaliyetlerinin gerçekleştirilemediği Lübnan'da, siyasal alandaki mezhep kotasının ülkenin tüm damarlarına nüfuz etmiş olması sebebiyle atamalar yapılamamış, gerekli kararlar alınamamış ve bürokrasi tamamen işlevsiz kılınmıştır. 31 Ekim 2016 tarihinde Hariri'nin desteğiyle birlikte Hizbullah'ın adayı Özgür Yurtsever Hareketi lideri General Mişel Avn Cumhurbaşkanı seçilmiş, ancak siyasi kriz bu seçimle de sona ermemiştir. Kasım 2016 itibariyle hükümet kurmakla görevli Saad Hariri tüm siyasal partilerin yer alabileceği⁴⁰ 30 üyeli kabineyi kurmuş ve yeni hükümetin genel seçimlerin gerçekleştirilmesini sağlamak ve Suriye iç savaşından kaynaklanan mülteciler ile güvenlik problemlerinin çözülmesi olmak üzere iki temel misyonu olduğunu ifade etmiştir.⁴¹

3.1.2. Ulusal Güvenlik Üzerindeki Olumsuz Etkiler

Suriye iç savaşı sürecinde Lübnan siyasetinin bu savaş nedeniyle tamamen kilitlenmesi Lübnan'ı dış tehditlere karşı daha kırılğan hale getirmiş, terör kaygısı giderek artmıştır. Hizbullah'ın milis güçlerini Suriye'ye -2012 yılı sonbaharından itibaren gizli, 2013 itibariyle ise resmen- göndermesini takiben Lübnan'da terör eylemleri artmaya başlamıştır.⁴² 2011 yılında ülkenin kuzeyinde özellikle Suriye sınırında Nusayriler ile Selefi gruplar arasında silahlı çatışmalar başlamış, söz konusu çatışmalar 2012 yılı boyunca da şiddetlenerek devam etmiştir. Lübnan'da adam kaçırma ve bombalı eylemler başta olmak üzere terör faaliyetlerinde artış görülmüştür. Söz konusu durum Suriye iç savaşının Lübnan'a sıçrayacağı endişelerini artırmış bu nedenle toplumsal gerginlik ve ayrışma daha da belirgin hale gelmeye başlamıştır. Bilhassa 2013 yılı itibariyle IŞİD ve el-Nusra gibi örgütler aktif savaş alanında yaşanan gelişmelere Lübnan toprakları üzerinden cevap vermeye başlamıştır.

Başlangıçta Lübnan'da Hizbullah'ın hâkim olduğu bölgelerde gerçekleştiril-

³⁹ Dilek Yiğit; Lübnan'da Başkanlık Krizi, *21. YYTE*, 29 Mayıs 2015.

⁴⁰ Ketaib Partisi kendi isteği ile kabine dışında kalmıştır.

⁴¹ Saad Hariri to form new Lebanese government as PM, *Al Jazeera*, 3 Kasım 2016.

⁴² Heiko Wimmen; *ibid.*

rilen terör eylemleri, 2014 yılında yeni bir boyut kazanarak tüm ülkeyi etkisi altına almıştır. Lübnan ordusu artan terör eylemleri ve tırmanan Şii-Sünni gerginliğini nedeniyle geliştirilen 'güvenlik planı' nı uygulamaya koymuş, Aralık 2014'te Trablus'ta yaşanan çatışmalarda 27 Lübnan askeri, el-Nusra ve IŞİD tarafından esir alınmıştır.⁴³ Esir asker aileleri Beyrut'ta Meclis Binası önüne kurdukları çadırlara yerleşerek esirlerin geri alınması için baskı oluşturmaya çalışmışlardır.⁴⁴ El-Nusra'nın elinde bulunan esir askerlerden 16'sı ancak Aralık 2015'te Lübnan'ın 13 tutukluyu serbest bırakması karşılığında ülkesine dönebilmiştir.⁴⁵ 12 Kasım 2015 tarihinde Güney Beyrut'ta Burc el-Bracne (Dahiye) bölgesindeki Ayn el-Sikke Mahallesi'nde gerçekleştirilen çifte intihar saldırısında 43 sivil yaşamını kaybederken 200'ü aşkın kişi de yaralanmış, saldırıyı Işid üstlenmiştir.⁴⁶ Lübnan topraklarına taşınan şiddet eylemleri Hizbullah'a alternatif herhangi bir silahlı örgütlenmeye sahip olmayan diğer grupların hamisi arayışına girmesine neden olmuş, bu bağlamda Lübnan -nüfusu ile orantılı olarak bakıldığında- Tunus ile birlikte IŞİD saflarına en çok katılımın gerçekleştiği ülke olmuştur.⁴⁷

3.1.3. Toplumsal Tepkiler

Tüm bu sorunlara ek olarak petrol ve doğalgaz rezervi olmayan ülkede doğal kaynaklara erişime yönelik sıkıntıları çözecek mekanizmalar işlemediği için elektrik ve su kesintileri de günlük hayatı sekteye uğratmıştır. Lübnan'da tüm bu olumsuz şartlar altında, çöpleri toplamakla görevli Sukleen firmasının görev süresinin dolması ve çöplerin toplandığı en-Naime'deki merkezin istiap haddini aşmış olması ile başlayan süreç, Temmuz 2015 itibariyle sokaklarda çöp yığınlarının oluşmasına neden olmuştur. Atıkların toplanması için yapılan ihalelere dair ortaya atılan yolsuzluk iddiaları çöp sorununa siyasi bir boyut kazandırmıştır. "Kokunuz çıktı (You Stink!)" sloganıyla sosyal medyada örgütlenen inisiyatif, çöp sorunu üzerinden ülkedeki tüm problemlere yönelik bir eleştiri getirmiş, gösterilerde her iki blok liderlerinin de fotoğraflarının yer aldığı pankartlar dikkat çekmiştir.

⁴³ Işid Lübnan'a Saldırdı, *Anadolu Ajansı*, 3 Ağustos 2014.

⁴⁴ Işid Lübnanlı Askerleri Esir Aldı, *TimeTurk*, 3 Ağustos 2014.

⁴⁵ Lübnan-Nusra Esir Takası Geçekleşti, *Aljazeera*, 2 Aralık 2015.

⁴⁶ Ayşe Selcan Özdemirci; Lübnan'da Yeni Bir Eşik: 12 Kasım 2015 İntihar Saldırıları, *ORMER Perspektif*, 14, Aralık 2015, s. 3.

⁴⁷ Oytun Orhan; Suriye Krizinin Lübnan'a Etkisi: Lübnan'dan Gözlemler, *ORSAM*, 6 Şubat 2015.

Şekil I: Lübnan Çöp protestolarından bir pankart⁴⁸

Tamamen sivil bir hareket vurgusuyla sokağa çıkan protestocular, ülkedeki tüm siyasi aktörlerin sorumlu tutulduğu döviz ve pankartlar kullanarak mezhepler ve ideolojiler üstü bir dil geliştirmiştir. Öncelikle kamu sağlığı açısından ciddi tehdit oluşturan çöplerin ivedilikle toplanması çağrısında bulunan göstericiler, ayrıca yolsuzluk iddialarının soruşturulması, Çevre Bakanı Muhammed Maşnuq'un görevinden istifa etmesi ve siyasi aktörlerin bir araya gelerek Cumhurbaşkanı seçiminde artık bir uzlaşmaya varması taleplerinde bulunmuşlardır.

Olayların gerçekleştiği sırada İçişleri Bakanı Nuhad Maşnuq'un tatilini yarıda kesip ülkeye geri dönmemesi gerek sosyal medyada gerekse bizzat sokaklarda yoğun tepkiyle karşılanmıştır. Öte yandan hükümetin kriz anında dahi bir araya gelip toplantı yapamayışı ve soruna çözüm bulamayışı, protestonun dilini siyasileştirerek sokaktaki gösterilerin temel bir sistem eleştirisi haline gelmesine neden olmuştur. Hariri suikastından bugüne ülkede ilk defa bu kadar çok sayıda farklı grubun ortak bir dil geliştirerek bir araya geldiği protesto eylemlerine karşı, kolluk güçlerinin orantısız güç kullanması ve inşa edilen '*utanç*' duvarı gibi uygulamalar sivil başlayan protesto hareketini manipülasyona açık hale getirmiştir.

Kitlesel eylemlerde kritik eşik olarak görülebilecek iki-üç günlük sürenin sonunda siyasi bir irade ortaya koyulamaması ve sorunların çözümüne dair somut bir adım atılmaması, ülke içindeki çeşitli grupların çıkar sağlama arayışlarına yol açmıştır. Ancak Lübnan'ın manipülasyonlar ve çatışmalar konusundaki tarihsel tecrübelerinin olası çatışma riskinin bertaraf edilme-

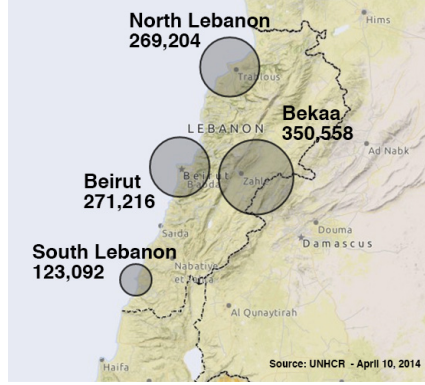
⁴⁸ Lebanon's 'You Stink' Protests, Global Voices, www.globalvoices.org..., (10.12.2015).

sinde önemli rol oynadığını ifade etmek mümkündür. Nitekim göstericiler siyasi anlamda tarafsız kimliğini korumayı başarabilmiştir. Kokunuz Çıktı (You Stink) İnisiyatifi şiddet eylemlerinde bulunan gruplarla ilgileri olmadığını ivedilikle açıklarken, bir yandan da gönüllü güvenlik birimleri oluşturarak, olası şiddet eylemlerini önlemeye çalışmış ve protesto gösterilerinin herhangi bir gruba kanalize olmadan yürütülmesini sağlamıştır. Protestocuların bekledikleri cevabı bir türlü alamamaları açlık eylemlerini başlatarak olayların daha riskli bir hal almasına neden olmuştur. Nihayet resmi açıklamaların tonu yumuşamaya ve halk ile siyasiler arasındaki duvarlar kaldırılmaya başlanmış, bir araya gelerek bir ortak karara varabilen hükümet, çöp krizini sonlandıracak bir çözüm paketi açıklamıştır. Atık toplama firmalarının talepte buldukları fiyatların yüksekliği sebebiyle çöpleri toplama görevinin belediyelere verileceğinin açıklandığı plan, Tarım Bakanı Ekrem Şuheyb tarafından sunulmuştur. Şuheyb söz konusu çözüm planı kapsamında, “Naim Çöp Toplama Merkezi”nin bir haftalığına yeniden açılması, toplama merkezi olarak ülkenin kuzeyinde yer alan Serar Akkar beldesi ile Cebel-i Lübnan’daki el-Masna bölgelerinde bulunan merkezlerin kullanılması, atık sınıflandırma merkezi olarak da güneydeki Sayda kentinin kullanılacağı ayrıca Beyrut’un kuzeyindeki Burc Hammud’ta atıkların toplanması”nın öngörüldüğünü ifade etmiştir.⁴⁹ Ancak 2015 yılı sonuna kadar Lübnan’da çöp krizinin çözümünde ilerleme kaydedilememiş, 2016 yılı da krizin çözülmeden geçici yöntemlerle bastırılmasıyla geçmiştir.

Suriye iç savaşı Lübnan iç siyasetinin tamamen kilitlenmesine neden olmuş ayrıca ulusal güvenlik risklerinin artmasına yol açmıştır. 2011 yılı itibariyle Güney ve Kuzey Lübnan’da başlayan terör eylemleri kısa sürede tüm ülkede etkili olmaya başlamıştır. Siyasal boşluk ve basit bürokratik işlemlerin dahi gerçekleştirilemiyor oluşu günlük yaşamı sekteye uğratmıştır. Elektrik, su gibi yaşamsal kaynaklara ulaşmada ciddi sıkıntıların yaşandığı Lübnan’da son olarak çöplerin toplanamayışı ile başlayan süreçte halkın siyasal sisteme dair sorgulamaları kitlesel protesto gösterileri ile ifade bulunmuş, ülke Suriye iç savaşının birincil neden olarak gösterilebileceği tüm bu problemlere dair 2016 yılı sonuna kadar ciddi bir çözüm geliştirememiştir.

⁴⁹ Ufuk Ulutaş; 5 Soruda Lübnan’da Çöp Krizi, SETA, 1 Eylül 2015.

3.2. Suriye İç Savaşı'nın Mülteciler ve Ekonomik Problemler Bağlamında Lübnan Üzerindeki Etkileri

Harita II: Suriyeli sığınmacıların Lübnan'da ki dağılımı⁵⁰

Suriye iç savaşı nedeniyle ülkesini terk etmek zorunda kalan Suriyelilerin sayısı 4 milyonu geçmiş bulunmaktadır. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) verilerine göre bugün 1.1 milyon Suriyeli Lübnan'a sığınmıştır, Lübnanlı yetkililer ise ülkelerinde bulunan Suriyeli sayısının 1.5 milyonu geçtiğini ifade etmektedirler.⁵¹ Söz konusu rakamlarla Lübnan; 2016 yılı itibariyle dünyada nüfusuna oranla en çok mülteci barındıran ülke konumundadır. Lübnan nüfusunun, BM tahminlerine göre yaklaşık 4.546.000 olduğu düşünülmektedir ve 2016 yılı itibariyle ülke, kendi nüfusunun %24'ü civarında Suriyeliye ev sahipliği yapmaktadır. 2011 yılı itibariyle ekonomik ve siyasal sorunların hakim olduğu Lübnan'da bu denli büyük bir sığınmacı akını var olan problemlerin çözülemeyerek büyümesine neden olduğu gibi aynı zamanda toplumsal gerginliği de tırmandırmaktadır. Dolayısı ile mülteciler meselesinin, Lübnan'ın ivedilikle çözüme kavuşturması gereken sorunlarının başında geldiği ifade edilebilir.⁵²

Filistinli mültecilerin Lübnan'a gelip bir daha dön(e)memesi deneyiminin bir sonucu olarak Lübnan'da Suriyeliler için, ufak çaplı çadır kamplarının varlığı ile birlikte, resmi mülteci kamplarının kurulmasının yasaklanması;

⁵⁰ UNHCR; Syria Regional Refugee Response, www. <http://data.unhcr.org/>, (01.12.2016).

⁵¹ Growing Up Without an Education: Barriers to Education for Syrian Refugee Children in Lebanon, www.hrw.org/report/2016...(20 Kasım 2016).

⁵² Bkz. Syria Regional Refugee Response, UNHCR, http://data.unhcr.org, (29.01.2015).

ekonomik, toplumsal ve güvenlik temelli birçok ciddi problemin gün yüzüne çıkmasına neden olmuştur.⁵³ Eski Lübnan Başbakanı Necip Mikâti konu ile ilgili olarak bir basın toplantısı düzenlemiş ve meselenin ivedilikle çözülmesi için çağrıda bulunmuştur. Günde ortalama 3 bin Suriyelinin Lübnan'a göç ettiğini belirten Mikâti “...Suriyeli mülteci sayısı Lübnan nüfusunun dörtte birine ulaşmış durumda. Bu sebeple komşu ülkelerden ve uluslararası toplumdan Lübnan'ın yükünü hafifletmek için Suriyeli mültecilerin kendi topraklarında barınabileceği güvenli bölgeler oluşturulması için girişimde bulunmasını istiyoruz...” açıklamasını yapmış ayrıca Dünya Bankası'na da Suriyeli mültecilere yardım için fon oluşturulması çağrısında bulunmuştur.⁵⁴ Nitekim ilerleyen günlerde Lübnan Dışişleri ve Göçmenler Bakanı Cebran Bassil, Mikâti'nin beyanını doğrular nitelikte bir açıklamada bulunarak, Suriyeli mültecilerin durumunu bir kriz olarak nitelendirmiş ve bu krizin Lübnan'ın varlığını tehdit ettiğini ifade etmiştir.⁵⁵ Lübnan Sosyal İşler Bakanı Raşid Derbas ise Nisan 2014'de yaptığı bir açıklamada mülteci akınının kontrol altına alınmadığını belirterek krizin sadece Lübnan'a değil tüm Arap dünyasına zarar verdiğine işaret etmiş ve Arap ülkelerine Suriye sorunu ve mülteci krizini ele almak amacıyla ivedilikle toplanma çağrısında bulunmuştur. BM Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNCHR) Başkanı Antonio Gueters “Lübnan gibi içerideki zorluklarla sıkışan küçük bir ülke için bu durumun etkisinin sarsıcı” olduğunu açıklarken UNCHR, Lübnan'da ki Suriyeli mülteciler için kullanılmak üzere talep edilen 6.5 milyar dolarlık kaynağın sadece %14'ünü” alabildiklerini duyurarak krizin daha da derinleşeceğini ilk sinyallerini vermiştir.⁵⁶

Başlangıçta Filistin deneyiminin negatif yansıması olarak Suriyeli mülteciler için Lübnan sınırları içinde resmi bir kampa izin verilmemesi, zaman içerisinde mültecilerin ülke içerisindeki kontrolsüz dağılımının daha tehlikeli olacağını sinyallerini vermiştir. Ülkede kiraların artması, mültecilerin ucuz işgücü olarak kayıtsız çalıştırılmasından kaynaklanan problemler ve silahlı eylemlerdeki artış gibi olumsuzlukların önüne geçmek isteyen Lübnan yetkilileri, Türkiye'deki benzerlerinin örnek alınarak iki ülke sınırının Suriye tarafında bir kamp kurulması için çalışmaların başlatıldığını ilan et-

⁵³ Oytun Orhan; Suriye'ye Komşu Ülkelerde Suriyeli Mültecilerin Durumu, a.g.e., ss 4-9.

⁵⁴ Suriyeli Mültecilerin Sayısı Lübnan Nüfusunun 4'te Biri Oldu, *YDH*, 16 Ocak 2014.

⁵⁵ Lübnan'da 1 Milyon Mülteci, *BBC*, 3 Nisan 2014.

⁵⁶ Lübnan'da 1 Milyon Suriyeli, *SABAH*, 4 Nisan 2014.

mişlerdir.⁵⁷ Söz konusu girişim ile Suriyeli sığınmacıların radikalleşmesi tehdidinin önüne geçilmesi hedeflenmiş ancak kamp girişimi henüz nihayetlendirilememiştir.

Mülteci sayısının artması buna mukabil yardım kuruluşlarının yeterli kaynağı temin edememesi, 2014 yılı itibariyle olumsuzlukların daha görünür hale gelmesine sebep olmuştur. Zor şartlarda yaşayan sığınmacılara ilişkin haberlerin artmaya başladığı süreçte BM'nin Lübnan'daki mültecilere yaptığı gıda yardımını durdurduğunu açıklaması⁵⁸ durumun vahametini daha da artırmıştır. 4 çocuk annesi eşi hasta bir Suriyeli kadının yardım alamadığı için kendisini yakarak gerçekleştirdiği protesto ve akabinde mülteciler tarafından gerçekleştirilen benzer eylemler mevcut durumun zorluğunu bir kez daha göstermiştir.⁵⁹ Uluslararası sistemin mülteciler konusunda Lübnan'ın yükünü hafifletecek bir girişimde bulunmayışı ve bir yandan da el-Nusra-Hizbullah çatışması şeklinde özetlenebilecek silahlı eylemlerin yarattığı gerilim Lübnan'ı kesin bir karar almaya itmiştir. Nitekim Ekim 2014 itibari ile Lübnan, ülkelerindeki iç çatışmadan kaçan Suriyelilerin Lübnan'a girişinde kısıtlamaya gidileceğini ilan etmiştir. Sosyal İşler Bakanı Derbas konu ile ilgili olarak yaptığı açıklamada ülkenin kaldırılabileceğinden çok daha fazla mültecinin giriş yaptığını ve bu nedenle sınırların kapatıldığını bildirmiştir.⁶⁰

Ancak 2015 ve 2016 yıllarında da Suriye'den göç ilk üç yıla oranla düşük seviyelerde olmakla birlikte devam etmiş, Lübnan Türkiye'den sonra en çok mülteci barındıran ülke olma konumunu sürdürmüştür. Nüfusunun dörtte birine yakın oranda sığınmacıyı barındırmak durumunda kalan Lübnan, Suriye iç savaşından en ciddi etkilerini mülteciler meselesinde yaşamıştır. Lübnan'a gelen mültecilerin büyük çoğunluğunun Sünni-Arap olmasının hassas mezhep dengesi bakımından kamuoyunda güvenlik endişesini artırdığı ve bu endişenin mezhepsel kutuplaşmayı daha da derinleştirdiği ifade edilebilir. 2016 yılında mülteciler meselesi artık ulusal güvenlik tehdidi olarak ele alınmaya başlamış, bunda Suriye'den kaçan IŞİD militanlarının mülteci barınaklarına sığınarak saklanmaya çalışmaları büyük rol oynamıştır. Söz konusu strateji sadece Suriyeliler değil 1948 yılından beri olumsuz

⁵⁷ Lübnan'da Suriyeliler İçin Mülteci Kampı, *Habertürk*, 12 Eylül 2014.

⁵⁸ BM Gıda Yardımını Durdurdu, *Radikal*, 2 Aralık 2014.

⁵⁹ Lübnan'ın Dörtte Biri Mülteci, *Aljazeera*, 3 Nisan 2014.

⁶⁰ Lübnan Suriyeli Mültecilere Sınırını Kapattı, *Hürriyet*, 19 Ekim 2014.

ve kötü şartlarda Lübnan'da yaşamak durumunda kalan Filistinliler üzerinde de son derece olumsuz etkiler yaratmıştır.

Lübnan 1948 Arap-İsrail savaşından itibaren çok sayıda Filistinliye ev sahipliği yapmıştır. Ülkenin çeşitli yerlerine dağılmış şekilde Filistinliler için yapılmış 12 adet mülteci kampı bulunmaktadır ve söz konusu kamplar zaman içerisinde üst üste teneke yığınlarından müteşekkil şişerek genişleyen varoş mahallere evrilmiş, Lübnan özelinde ki bu durum göç çalışmalarında *kamp-kent* kavramı ile ifade bulmuştur. Birleşmiş Milletler Mülteci Yüksek Komiserliği (BMMYK) verilerine göre 2016 yılı itibarıyla Lübnan'da kayıtlı Filistinli mülteci sayısı 450.000'dir. Bir başka ifadeyle Lübnan'da toplam nüfusun %10u civarında Filistinli, kötü kamp koşullarında nesillerdir yaşam mücadelesi vermektedir. Söz konusu zorlu mücadele Suriyelilerin gelişiyile daha da sıkıntılı bir hal almıştır. Suriye'den gelen Filistinlilerin yanı sıra barınacak yer bulamayan diğer Sünni sığınmacılar da bu kamplara sığınmaya başlamış, insani yaşam şartlarının sağlanamadığı kamp kentlere dönüşmüş alanlarda barınma, yiyecek, elektrik ve su gibi kaynaklara erişimdeki zorlukların yanı sıra ciddi güvenlik zafiyetleri de yaşanmaya başlamıştır.

Özellikle 2015 yılı itibarıyla Suriyelilerin ülkeye kabul edilmeyeceği, var olanların ülke dışarısına taşınması gerektiği minvalli açıklamaları takiben Lübnan içerisinde mültecilere yönelik resmi uygulamaların giderek negatif bir seyir izlediği görülmektedir. Filistinlilerin de dahil edildiği bu dışlayıcı tavır 2016 yılında yaşanan iki olay ile zirve noktasına ulaşmıştır. Öncelikle Sayda kentinde yer alan ve yaklaşık 100.000 Filistinliye ev sahipliği yaptığı için ülkenin en büyük mülteci kampı sıfatını taşıyan Ayn el-Hilve'de belirli aralıklarla yaşanan ufak çaplı silahlı çatışma, ülkede ki terör eylemlerine katılma ve başta IŞİD olmak üzere Suriye'den kaçan radikal militanların bu kampta saklandığı haberleri önce kamp üzerinde güvenlik önlemlerinin artırılmasına neden olmuştur. 19 Şubat 2014 tarihinde başkent Beyrut'un güneyinde yer alan Hizbullah'ın etkili olduğu Dahiye bölgesinde ard arda yaşanan iki patlamada 5 kişi yaşamını yitirmiş, 80 kişi de yaralanmış ve bombalı eylemleri Abdullah Azzam Tugayları üstlenmiştir.⁶¹ Eylemlerin faillerinden birinin Ayn el-Hilve'de ikamet eden Filistin kökenli bir Lübnan vatandaşı olması ile kamptaki zorlu yaşamın imkansız hale geldiği süreçte

⁶¹ Beyrut'ta Çifte Patlama: Beş Ölü, *Hürriyet*, 19 Şubat 2014.

başlamıştır.⁶² Önce kampa giriş-çıkışlar Lübnan ordusu tarafından kontrol altına alınmış, akabinde kampta sürekli ani baskınlar gerçekleştirilerek sayısız tutuklanma yaşanmış, Ayn el-Hilve yarı kapalı bir cezaevine dönüşmüştür. 2015 yılında Fetih Hareketi taraftarları ile Cund eş-Şam üyeleri arasında yaşanan kanlı çatışmalar kamptaki güvenlik ve baskı önlemlerini artırmış, 2016 yılında ise kampı tamamen bir hapisaneyeye dönüştürecek karar yetkililer tarafından kamuoyuna açıklanmıştır. Kasım ayında kamp içerisinde saklanan IŞİD militanlarının tutuklanmasını takiben, Lübnan resmi makamları kampın etrafına güvenlik gerekçesiyle beton duvar örülmesine karar verildiğini ve duvarın inşasına başladığını duyurmuştur.⁶³ Söz konusu uygulama sosyal medyada ve sokaklarda protesto edilmiş ancak yetkililer “utanç duvarı”nın inşasından vazgeçilmeyeceğini, bunun Lübnan’ın güvenliği için alınması gereken bir önlem olduğunu belirtmişlerdir.

Utanç duvarına ilişkin protesto ve tartışmalar devam ederken benzer bir haberde Akkar’da bulunan Reyhanlı isimli gayri resmi Suriyeli sığınmacı kampından gelmiş, Lübnan yetkilileri kampta bulunan 350 Suriyeli ailenin 10 gün içerisinde kampı boşaltmasını istemiştir.⁶⁴ Lübnan’da Reyhanlı benzeri yaklaşık 400 adet gayri resmi Suriyeli sığınmacı kampı bulunmaktadır ve Lübnanlı yetkililer özellikle radikalleşme tehdidine karşı söz konusu kampların dağıtılarak Suriyelilerin ülke geneline yayılmasını talep etmektedirler.⁶⁵ Son tahlilde Reyhanlı ve Ayn el-Hilve ile somutlaşan mülteci ve sığınmacılara yönelik dışlama politikasının Lübnan’a orta ve uzun vadede ciddi sıkıntılar yaratacağı öngörülebilir. Ülkedeki sığınmacılara yönelik ‘radikalleşme tehdidine karşı bir güvenlik önlemi olarak’ kapatılma mekanları yaratılması yahut sürekli taciz edilerek zorla yerinden edimin devam ettirilmesinin orta ve uzun vadede tam da engellenmek istenen radikalleşmeyi tetikleyeceği, yaşamlarını burada sürdürmek zorunda kalan insanların ötekileştirilerek daha hızlı radikalleşmelerine neden olabileceği iddia edilebilir. Mülteciler meselesi toplumsal ilişkiler ve güvenlik endi-

⁶² Kamp hakkında bilgi için bkz: Jaber Suleiman, The Current Political, Organizational, and Security Situation in the Palestinian Refugee Camps of Lebanon, *Journal of Palestine Studies*, 29/I, Autumn, 1999, pp. 66-80 ve Lübnan’daki Filistin Kampı, *Aljazeera*, 22 Şubat 2014.

⁶³ Lebanon builds wall near Palestinian refugee camp, *ELArabiya*, November 22, 2016.

⁶⁴ ‘Where would we go?’ Syrians fear eviction from Lebanon camps, *Middle East Eye*, December 4, 2016.

⁶⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz: Lebanon: No formal refugee camps for Syrians, *Aljazeera*, March 11, 2015.

şelerinin yanı sıra Lübnan'ın ekonomisinde de iki yönlü etki yaratmıştır. Öncelikle ülkenin sığınmacıların varlığı sebebiyle ciddi oranda dış yardım aldığı ve bunun ekonomiye bir ölçüde katkı sağladığı ifade edilebilir. Ancak öte yandan savaş ve sığınmacıların maliyeti nedenleriyle ekonominin çıkmaza girdiği göz ardı edilmemelidir.

Kamu borcu 55 milyar dolar olan Lübnan'ın GSYİH'sı 40 milyar dolar civarındadır. Bütçe açığını büyük oranda diasporada yaşayanların⁶⁶ harcamaları ile kapatmaya çalışan Lübnan ekonomisi, turizm, gayrimenkul ve diaspora harcamalarına bağımlı bir ekonomidir⁶⁷ ve bu üç sektörde Suriye iç savaşı nedeniyle ciddi yara almıştır. İç savaş Lübnan'ın Suudi Arabistan ve Körfez ülkeleri ile ilişkisini bozmuştur. Hizbullah'ın rejim yanında savaşmayı sürdürmesi karşısında Körfez ülkeleri tepkilerini ekonomik yaptırımlar uygulayarak Lübnan'a göstermişlerdir. Vatandaşlarına Lübnan'a gitmeme çağrısında bulunmuşlar ayrıca Lübnan'daki gayrimenkullerin satılmasını gündeme getirmişler böylelikle Lübnan'ın iki temel finans kaynağını zora sokmayı hedeflemişlerdir.⁶⁸ Lübnan diasporasının önemli bir kısmının da bu ülkelerde işçi olarak çalıştığı düşünüldüğünde Lübnan ekonomisinin hemen hemen tüm alanlarında yaptırım gücüne sahip oldukları görülmektedir.

Lübnan ekonomisi son 3 yıldır giderek büyüyen bütçe açığı sebebiyle 2013 yılında zorlu bir sürece girmiştir. 2013 yılında GSYİH'nin %9,4 üne tekabül eden bütçe açığı 2014 yılı itibariyle GSYİH'nin %10,2 si oranında genişlemiştir. Söz konusu bütçe açığı Lübnan gibi hizmet sektörüne dayalı bir ekonomiye sahip ülkede yaşanan siyasal ve güvenlik temelli problemler nedeniyle istikrara kavuşturulamamaktadır. Dünya Bankası ülke ekonomi uzmanlarından Wissam Hareke'nin sunduğu rapora göre 2014 yılı ortalarında yeni hükümetin almış olduğu kararlar ve Lübnan Ordusu tarafından uygulanmaya başlanılan Trablus Güvenlik Planı⁶⁹ emniyet konusunda istikrarı sağlamaya yönelik hamleler olarak değerlendirilmiş ve bu durum ekonomide küçük ölçekli bir gelişmenin kaydedilmesini sağlamıştır. Trablus'ta uygulanmaya başlanan planın ardından Haziran-Eylül 2014 döneminde ülkeye gelen turist sayısı %4,2 oranında artış göstermiştir. Aynı dönemde

⁶⁶ Yaklaşık 15 milyon Lübnanlı ülke dışında yaşamaktadır.

⁶⁷ Faysal İtani; Syria's War Threatens Lebanon's Fragile Economy, Rafik Hariri Center for the Middle East, Atlantic Council Issue Brief, p. 2.

⁶⁸ Faysal İtani; İbid, pp. 2-3.

⁶⁹ Bkz: Army Detains 43 in Tripoli as Security Plan Launched, *Daily Star Lebanon*, April 1, 2014.

özellikle yabancı yatırımcılara verilen inşaat ruhsatlarının artışı ile (%8,4) tüketici güven indeksinde %20'lik bir yükseliş yakalanmıştır.⁷⁰

Bu bağlamda hizmet sektörüne dayalı Lübnan ekonomisinin kısa vadede problemlerini aşmak için ivedilikle ülkedeki güvenlik problemlerini kontrol altına alması gerektiği gözlemlenmiştir. Tüm bu olumsuzluklara rağmen enflasyon oranında ciddi düşüş kaydedilmiştir. 2012 yılında tüm zamanların en yüksek enflasyon oranına (%11.10) ulaşılması acil müdahaleyi gerekli kılmış, alınan önlemler sonucu 2014 yılında ciddi bir düşüş yakalanarak oran %0.88'e gerilemiştir.⁷¹ Dünya genelinde ciddi bir kriz olarak değerlendirilen işsizlik probleminin ulaştığı tehlikeli boyut Lübnan'da da ekonomiyi olumsuz etkileyen faktörler arasında yerini üst sıralarda almıştır.⁷² Suriyeli mültecilerin iç piyasada ucuz iş gücü olarak kullanılması hem istihdam problemi yaratmış hem de mültecilere yönelik toplumsal kabulü olumsuz bir şekilde etkilemiştir. Ulusal Bilimsel Araştırmalar Komisyonu'nun (NCSR) konuya ilişkin düzenlediği seminerde 2014 yılı itibariyle Lübnan'daki işsizlik oranının %24 e yükseldiği ve bu oranın %35 inin genç işsizlerden oluştuğu ifade edilmiştir. Sanayi Bakanı Hacc Hassan Lübnan'ın ithalat-ihracat dengesizliğine vurgu yaparak yılda 19 milyar dolar ithalat yapan Lübnan'ın ihraç ettiği ürünlerin toplamda ancak 4 milyar dolar seviyesinde seyrettiğini açıklamıştır. Hassan Lübnan ekonomisinin temel problemlerinden biri olarak değerlendirdiği beyin göçünü engellemek ve kendi ihtiyacını ucuza karşılayabilir sanayiye sahip olabilmek için ciddi politikaların yürütülmesi gerektiğini ifade etmiştir.⁷³

2014 yılı ikinci yarısı itibariyle özellikle daha düşük petrol fiyatları ve daha güçlü ekonomik performans nedeniyle GSYİH'de %2'lik bir büyüme yaratmıştır. Elbette bunda yerinden edilmiş Suriyeliler için gönderilen paranın ödeme dengesi kaleminde kullanılmasının etkisi olduğunu ifade etmek gerekmektedir. Yine aynı dönem itibariyle güvenlik koşullarında kaydedilen göreceli iyileşme ve siyasetler arasında başlayan diyalog görüşmeleri tüketici ve yatırımcıları olumlu şekilde etkilemiştir. IMF verilerine göre

⁷⁰ Dana Halawi; World Bank Projects Wider Fiscal Deficit, *DailyStar Lebanon*, 16.12.2014.

⁷¹ Trading Economics, Lebanon Inflation Rate, 2014, www.tradingeconomics.com, (10.12.2016).

⁷² Bkz: International Labour Organization, "World of Work Report 2014: Developing with jobs", www.ilo.org..., (10.04.2015).

⁷³ Justin Salhani; Youth and unemployment Hits 35 pct in Lebanon, *DailyStar Lebanon*, 6 Haziran 2014.

2015 yılında enflasyon oranı -4.08den -3.9a yükselmiş, GSYİH %2lik bir büyüme kaydederek 45.73 milyar dolar olmuş, kişi başına düşen GSYİH ise 7315 dolara yükselmiştir.⁷⁴

Söz konusu olumsuz ekonomik tablo Suriyeli sığınmacılara karşı toplumsal kabulü de olumsuz etkilemiştir. İşsizlik, konut kiralarındaki yükseliş ve kaynakların kıtlığı nüfusun göç nedeniyle ani artışına karşı toplumsal huzursuzluğu artırmış ülkede Suriyelilere karşı olumsuz bakış ve dışlama refleksi artmıştır. Son tahlilde Suriyeliler ülkenin istenmeyenleri olarak daha zor şartlar altında Lübnan'da varlıklarını sürdürmek zorunda kalmışlardır.

4. Sonuç

2011 yılında Suriye'de başlayan halk hareketlerinin kanlı ve bitmek bilmeyen bir iç savaşa dönüşmesi tüm bölge ülkelerini hatta neden olduğu mülteci krizi nedeniyle de tüm uluslararası sistemi derinden etkilemiştir. Suriye iç savaşı ve bölgedeki başta Irak olmak üzere diğer istikrarsız ülkelere göç eden kişilerin sayısındaki ani yükseliş II. Dünya Savaşı'ndan bugüne kadar görülen en büyük zorla yerinden edilmiş insan sayısına ulaşılmasına neden olmuştur. 2016 yılı itibariyle 60 milyonu aşkın insan zorla yerinden edilmiş, Suriye en çok göç veren ülke olarak dünyada birinci sıraya yerleşmiştir. Avrupa ülkelerinin mültecilere karşı sert tutumu krizi içinden çıkılmaz hale getirmiş ve sığınmacıları AB sınırlarından uzak tutmaya yönelik politikalar Suriyelilerin büyük ölçüde Türkiye, Lübnan ve Ürdün'de tutulu kalmasına yol açmıştır. Söz konusu durum bilhassa nüfusunun dörtte bir kadar Suriyeliyi barındıran Lübnan'da sosyal, ekonomik ve siyasi bir takım ciddi problemlerin yaşanmasına neden olmuştur.

Bu noktada Suriye ile tarihsel ilişkilerinin niteliği, parçalı etnik-dini yapısı ve bu yapının iç siyaset üzerindeki olumsuz yansımaları nedenleriyle Lübnan, Suriye iç savaşından en çok etkilenen ülkeler arasında yer almıştır. İç savaşın ülkeye yansımaları en çok siyasal sistemin işleyemez hale gelişi, ulusal güvenlik riskleri, mültecilere bağlı yapısal değişimler ve ekonomik sıkıntılar üzerinde görülmüştür. Lübnan'da 2011 yılı itibariyle güvenlik riskleri artmış, kontrolsüz sınır geçişleri ülkeyi terör eylemleri ve temsil savaşları noktasında oldukça kırılgan bir hale getirmiştir. Öte yandan ülke iç siyasetini şekillendiren temel unsur olan Suriye'de savaşın varlığı

⁷⁴ Trading Economics, Lebanon 2015, www.tradingeconomics.com, (10.12.2016).

iç siyasetteki ikili yapıyı keskinleştirmiş ve gruplar arası gerginlik siyasetin tamamen tıkanmasına yol açmıştır. Hizbullah liderliğindeki 8 Mart Bloğu'nun Suriye rejimini destekleyen politikaları ve Suriye'de aktif olarak savaşa dahil olmaları Lübnan içerisinde bir yandan terör eylemlerinin şiddetlenmesine neden olmuştur. Ayrıca siyasal anlaşmazlığı körükleyerek ülkede Cumhurbaşkanlığı makamının 2.5 yıl süreyle boş kalmasına ve fiili parlamentonun yokluğuna yol açmıştır.

Lübnan devlet dışı aktörlerin yanı sıra bölge ülkeleri ve uluslararası güçler içinde temsil savaşları sahası haline gelmiştir. Ülkede genel seçimler yapılamamış, son dört yılda terör eylemleri giderek artmış ve son tahlilde ülke çöplerin dahi toplanamadığı, hiçbir bürokratik işlemin yapılamadığı kaotik bir yapıya bürünmüştür. Son tahlilde ülke içerisinde hakim olan kaos ortamının giderek artan bir tehdit algısı ve korku atmosferi yarattığını ifade etmek mümkündür. Söz konusu algı ile atmosferin birbirini besleyerek yeniden inşa ettiği bu noktada Lübnan'daki kaos ortamı giderek büyümektedir. Bu minvalde Lübnan'ın geleceğinin büyük oranda Suriye'nin kaderine bağlı olduğu ve Suriye meselesi çözülmeden ülke içerisinde huzurun tesis edilmesinin giderek zorlaştığı ifade edilebilir.

Kaynakça

Kitap ve Makaleler

Albert Hourani, *Syria and Lebanon: A Political Essay*, Oxford University Press, NewYork: 1968.

Are Knudsen, Michael Kerr; *Lebanon: After the Cedar Revolution*, Hurst &Company, London:2012.

Augustus Richard Norton; *Lebanon After Ta'if: Is the Civil War Over?*, *Middle East Journal*,45/III, SUMMER 1991, pp. 457-473.

Ayşe Selcan Özdemirci; *Lübnan'da Yeni Bir Eşik: 12 Kasım 2015 İntihar Saldırıları*, *ORMER Perspektif*, 14, Aralık 2015.

Chafic Choucair; *Hezbollah in Syria: Gains, Losses and Changes*, *Al Jazeera Center for Studies*, 1 June 2016.

Dana Halawi; *World Bank Projects Wider Fiscal Deficit*, *DailyStar Lebanon*, 16.12.2014.

David Hirst; Beware of Small States: Lebanon Battleground of the Middle East, Nation Books, US:2011.

Dilek Yiğit; Lübnan'da Başkanlık Krizi, 21. YYTE, 29 Mayıs 2015.

Faysal Itani; Syria's War Threatens Lebanon's Fragile Economy, Rafik Hariri Center for the Middle East, Atlantic Council Issue Brief.

Fawwaz Traboulsi; A History of Modern Lebanon, Pluto Press, London:2007.

Growing Up Without an Education: Barriers to Education for Syrian Refugee Children in Lebanon, www.hrw.org/report/2016... (20 Kasım 2016).

Heiko Wimmen; Balancing on the Brink: Lebanon, Tangled up in the Syrian war, Struggles to Maintain Its Stability, German Institute for International and Security Affairs, SWP Comments 24, April 2015.

Jaber Suleiman, The Current Political, Organizational, and Security Situation in the Palestinian Refugee Camps of Lebanon, Journal of Palestine Studies, 29/I, Autumn, 1999.

Kemal Salibi; A House of Many Mansions: The History of Lebanon Reconsidered, I.B. Tauris, London: 2002.

Lina Khatib, Hezbollah's Ascent and Descent, *Carnegie*, 5 Mayıs 2016.

Marisa Sullivan; Hezbollah in Syria, Middle East Security Report, No.19, ISW: April 2014.

Mario Abo Zeid; "Lebanese Presidential Elections", *Carnegie*, 14 Şubat 2015.

Mehmet Çelik; Lübnan'da Milliyetçiliğin Fikri Temelleri ve Oluşumu, The Journal of Academic Social Science Studies, N. 35, Summer I, 2015, ss. 439-450.

Muhammad A. Faour; Religion, Demography, and Politics in Lebanon, Middle Eastern Studies, 43/VI, November 2007, pp. 909 – 921.

Mustafa Öz, "Dürzilik", D.İ.A., C. X, s.46.

Nicholas Blanford; Killing Mr. Lebanon: The Assassination of Rafik Hariri and Its Impact on the Middle East, I.B. Tauris, London: 2006.

Oytun Orhan; 2009 Lübnan Seçimleri: Kazananlar, Kaybedenler ve Türkiye, ORSAM, Rapor No:4, Temmuz 2009.

Oytun Orhan; Suriye Krizinin Lübnan'a Etkisi: Lübnan'dan Gözlemler, *ORSAM*, 6 Şubat 2015.

Philip Smyth; The Shiite Jihad in Syria and Its Regional Effects, The Washington Institute for Near East Policy, The Washington Institute for Near East Policy, Policy focus 138, 2015.

Saad Hariri to form new Lebanese government as PM, *Al Jazeera*, 3 Kasım 2016.

Samir Makdisi, The Lebanese Civil War, 1975-1990, Institute of Financial Economics, American University of Beirut, Lecture and Working Paper Series, No. 3, 2003.

Simon Haddad; Lebanon: From Consociationalism to Conciliation, Nationalism and Ethnic Politics, 15:3-4, pp. 398-416.

Syria Regional Refugee Response, *UNHCR*, <http://data.unhcr.org>, (29.01.2015).

UNHCR; Syria Regional Refugee Response, [www. http://data.unhcr.org/](http://data.unhcr.org/), (01.12.2016).

Veysel Ayhan ve Özlem Tür; *Lübnan: Savaş, Barış, Direniş ve Türkiye ile İlişkiler*, Dora Yayın, Bursa:2009.

Veysel Ayhan ve Özlem Tür; İçsel Dinamikler ve Ulusal Aktörler Bağlamında Lübnan Krizinin Analizi, Akademik Ortadoğu, 3/I, 2008.

William Harris; Lebanon: A History 600-2011, Oxford Press, New-York:2012.

Youssef Chaitani; Post-Colonial Syria and Lebanon: The Decline of Arab Nationalism and the Triumph of the State, I.B. Tauris, New York:2007.

İnternet Kaynakları

About Lebanon: Administrative Division, The Central Administration of Statistics (CAS), www.cas.gov.lb

Army Detains 43 in Tripoli as Security Plan Launched, *Daily Star Lebanon*, April 1, 2014

Beyrut'ta Çifte Patlama: Beş Ölü, *Hürriyet*, 19 Şubat 2014.

BM Gıda Yardımını Durdurdu, *Radikal*, 2 Aralık 2014.

Hizbullah'a Suriye Çağrısı, *Timeturk*, 14.03.2014

International Labour Organization, "World of Work Report 2014: Developing with jobs", www.ilo.org..., (10.04.2015).

İşid Lübnan'a Saldırdı, *Anadolu Ajansı*, 3 Ağustos 2014.

İşid Lübnanlı Askerleri Esir Aldı, *TimeTurk*, 3 Ağustos 2014.

Justin Salhani; Youth and unemployment Hits 35 pct in Lebanon, *DailyStar Lebanon*, 6 Haziran 2014.

Lübnan'da Süleyman Franci Cumhurbaşkanı Adayı, *Aljazeera*, 18 Aralık 2015.

Lebanon builds wall near Palestinian refugee camp, *ElArabiya*, November 22, 2016

'Where would we go?' Syrians fear eviction from Lebanon camps, Middle East Eye, December 4, 2016.

Lebanon: No formal refugee camps for Syrians, *Aljazeera*, March 11, 2015.

Lübnan'da Cumhurbaşkanlığı Krizi, *Anadolu Ajansı*, 16 Aralık 2015.

Lübnan Siyasetinde Hizbullah Gölgesi, *Anadolu Ajansı*, 14 Şubat 2015.

Lübnan-Nusra Esir Takası Geçekleşti, *Aljazeera*, 2 Aralık 2015.

Lübnan'da 1 Milyon Mülteci, *BBC*, 3 Nisan 2014.

Lübnan'da 1 Milyon Suriyeli, *Sabah*, 4 Nisan 2014.

Lübnan'da Suriyeliler İçin Mülteci Kampı, *Habertürk*, 12 Eylül 2014.

Lübnan'ın Dörtte Biri Mülteci, *Aljazeera*, 3 Nisan 2014.

Lübnan Suriyeli Mültecilere Sınırını Kapattı, *Hürriyet*, 19 Ekim 2014.

Lebanon's 'You Stink' Protests, Global Voices, www.globalvoices.org..., (10.12.2015).

Suriyeli Mültecilerin Sayısı Lübnan Nüfusunun 4'te Biri Oldu, *YDH*, 16 Ocak 2014.

Taif Agreement, www.un.int/lebanon, (25 Kasım 2016).

Ufuk Ulutaş; 5 Soruda Lübnan'da Çöp Krizi, *SETA*, 1 Eylül 2015.

Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi

ISSN:2147-7523

Cilt: 3, Sayı: 2, ss.106-137

Geliş Tarihi : 01.11.2016

Kabul Tarihi : 31.12.2016

Ortadoğu’da Rejim Güvenliğinden İnsan Güvenliğine: Ürdün Örneği

Selahattin Ertürk Çiftçi*

Öz

Ortadoğu’da Büyük Britanya sömürgesi iken İkinci Dünya Savaşı sonrası bağımsızlığını kazanmış olan Ürdün; zayıf ekonomisi, yetersiz kurumsal altyapısı ve toplum ile devlet arasındaki sosyo-politik oйдаşmanın zayıflığı sebebiyle bir üçüncü dünya ülkesi örneğidir. Üçüncü dünya ülkeleri, rejimi güvenliğin referans nesnesi haline getiren bir güvenlik konseptine sahiptir. Bu noktada bir üçüncü dünya ülkesi olması açısından Ürdün, uygulamaya çalıştığı güvenlik stratejisi ile hâkim üçüncü dünya güvenlik teorilerine bir alternatif oluşturmaktadır. İnsan güvenliği kavramını daha ileri bir noktaya taşımak için kurulan İnsan Güvenliği Ağı’na üye olan tek Ortadoğu devleti olması açısından Ürdün, güvenlik politikası olarak rejim güvenliğinden insan güvenliğine geçişi ile Ortadoğu’daki diğer devletlerden ve benzeri üçüncü dünya ülkelerinden ayrılmaktadır. Bu çalışmada da Ürdün’ün rejim güvenliği ve insan güvenliğini önceleyen politikalarının ardındaki motivasyonlar incelenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ürdün, Ortadoğu, Üçüncü Dünya Güvenliği, İnsan Güvenliği, Rejim Güvenliği

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Adnan Menderes Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, ciftci.erturk@gmail.com

Turkish Journal of Middle Eastern Studies
ISSN:2147-7523
Vol: 3, No: 2, 2016, pp.106-137
Received: 01.11.2016
Accepted: 31.12.2016

From Regime Security to Human Security in Middle East: Jordan Sample

Selahattin Ertürk Çiftçi*

Abstract

Jordan, which was a colony of Great Britain until Second World War and gained independence after the war, is a sample of third world state with its weak economy, weak institutional capacity and weak socio-political cohesion between state and society. Third world states make the regime security's reference object of security in their security policies. On the contrary, Jordan, with its security strategies becomes alternative to general third world security theories. By being an only Middle Eastern member of Human Security Network, which aims to take forward Human Security notion, Jordan distinguishes from the other Middle East and third world states. In this article, the motivation of prioritizing regime security and human security in Jordan will be examined.

Keywords: Jordan, Middle East, Third World Security, Human Security, Regime Security

* Master's Degree, Adnan Menderes University, International Relations, ciftci.erturk@gmail.com

1. Giriş

Güvenlik çalışmalarına uzun süre hâkim olan neo-realist ve neo-liberal teoriler, uluslararası sistemde devletlerin güvenlik ihtiyaçlarını ve bu ihtiyaçları ile orantılı ortaya çıkan stratejilerini açıklamak amacıyla bazı kavramlar ortaya koymuşlardır. Hâkim güvenlik anlayışı devletlere ilişkin tehditlerin sadece diğer devletlerden gelebilecek dış kaynaklı bir tehdit olabileceğinden bahsetmektedir. Batı merkezli bir anlayış olmasından kaynaklı olarak güvenlik ile ilgili çalışmalarda ele alınan güvenliğin öznesi olan devlet kendi iç politikasındaki problemleri çözmüştür. Bu problemler güvenlik konseptine dâhil değildir. Devletin güvenliğine ilişkin tehditler askeri nitelikli olup dış kaynaklıdır. Fakat genellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası bağımsızlığını kazanmış olan üçüncü dünya ülkelerinin güvenlik ihtiyaçlarını belirlemede bu anlayış yetersiz kalmaktadır. Çünkü bu devletler kendi varlıklarını tehlikeye sokan iç tehditlere sahiptir ve bu iç güvenlik problemleri daha çözülememiştir¹. Üçüncü dünya ülkelerinin Batı tipi bir devlet yapısından farklı olduğundan hareketle farklı bir güvenlik ihtiyacına ilişkin ilk itirazlar Barry Buzan ile ortaya çıkmıştır. Buzan'ın ortaya koymuş olduğu zayıf devlet kavramı üçüncü dünya ülkelerini nitelemektedir². Zayıf devlet olmasından kaynaklı olarak üçüncü dünya ülkelerinin güvenlik ihtiyaçları da Batı merkezli güvenlik anlayışından ayrılarak devlet güvenliği yerini rejim güvenliğine bırakmıştır.

Ürdün Ortadoğu'da bulunan bir üçüncü dünya ülkesi olarak kabul edilmektedir. Bağımsızlığını İkinci Dünya Savaşı sonrası kazanmış olması, zayıf ve dışarıya bağımlı ekonomik yapısı, yetersiz kurumsal kapasitesi ve homojen bir toplum yapısının bulunmaması bu kabulün temel gerekçeleridir. Üçüncü dünya ülkesi olması sebebiyle de güvenlik anlayışına ilişkin korunan temel değer rejimin güvenliğidir. Rejime yönelik tehditler ise daha çok ülke içindeki sebeplerden kaynaklanmaktadır. Rejim güvenliğini sağlamak amacıyla pek çok üçüncü dünya ülkesi askeri kapasitesini artırma ya da toplum üzerinde baskıcı bir yönetim kurma tarzında stratejiler benimsemiş olsa da, Ürdün bu stratejileri benimsemeyerek diğer üçüncü dünya ülkelerinden ayrılmaktadır. Güvenliğine ilişkin tehditleri sert ve baskıcı bir üslup ile

¹ Keith Krause, "Theorizing Security, State Formation and the Third World' in the Post-Cold War World", *Review of International Studies*, 1998, 24, s. 128.

² Barry Buzan, *People, States and Fear: The National Security Problem in International Relations*, New York: University of North Carolina Press 1983, s. 65.

çözmekten ziyade daha barışçıl ve daha reform yanlısı bir yol izlemesi açısından Ürdün, Ortadoğu'daki diğer üçüncü dünya ülkelerine nazaran daha çok göze çarpmaktadır. Ürdün'de rejime yönelik güvenlik tehditlerine karşı uzlaşmacı, reformist bir strateji izlenmiştir. Bu reformist tutum ülkenin Batı ekonomik sistemi ve Batı devlet sistemine daha uyumlu bir hale gelmesini amaçlamaktadır. Bu noktada güvenlik anlayışının sadece devletin güvenliğine indirgenmesine yönelik eleştirilerde bulunan, devlet içinde yaşayan insanların fiziki güvenliği ve refahına dikkat çeken insan güvenliği kavramını dünyada daha üst bir noktaya getirebilmek amacıyla kurulmuş olan İnsan Güvenliği Ağı'na Ürdün'ün üye olması dikkat çeken bir diğer noktadır³.

Bu çalışmada öncelikle üçüncü dünya güvenlik çalışmalarının referans noktaları incelenecektir. Üçüncü dünya güvenlik çalışmalarının ne olduğuna ilişkin genel bir çerçevenin çizilmesinin ardından Ürdün'ün bu güvenlik anlayışına paralel olarak izlemiş olduğu güvenlik politikaları değerlendirilecektir. Her ne kadar bir üçüncü dünya ülkesi olsa da Ürdün'ün insan güvenliğine geçiş sürecini yaşadığından hareketle insan güvenliğinin ne olduğu ve temel aldığı değerler de incelenecektir. Bunun yanında 'İnsan Güvenliği Ağı'na üye olması sebebiyle Ürdün'de rejim güvenliği kavramından insan güvenliği kavramına geçiş sürecinin altındaki temel motivasyonlar nelerdir', 'insan güvenliği çerçevesinde bu ağa üye olmasından itibaren Ürdün tarafından ortaya koyulan insan güvenliği uygulamaları var mıdır', 'Ürdün'deki bu değişimde Kral'ın rolü nedir' gibi sorulara yanıt aranmaya çalışılacaktır. Özellikle rejim güvenliğini ciddi ölçüde tehdit eden Arap Baharı gibi bir süreci atlatan Ürdün'ün, insan güvenliğine ilişkin güvenlik stratejilerini uygulamaya koymada bir sınav olan bu sürecin nasıl idare edildiği insan güvenliği çerçevesinde analiz edilecektir.

2. Ürdün Açısından Üçüncü Dünya Güvenliği ve İnsan Güvenliği

Güvenlik çalışmalarına ilişkin iki temel soru: 'kimin güvenliği' ve 'neye karşı güvenlik' sorularıdır⁴. Bu iki temel sorudan birincisi güvenlikte koru-

³ "Strategic Plan: 2014-2017", Human Security Unit, s. 5-7, 27.05.2016 <https://docs.unocha.org/sites/dms/HSU/HSU%20Strategic%20Plan%202014-2017%20Web%20Version.pdf>.

⁴ Amitav Acharya, "Regionalism and Regime Security in the Third World: Comparing the Origins of the ASEAN and the GCC", Brian L. Job (Ed.), *The Insecurity Dilemma: National Security of Third World States* içinde (s. 143-164), Colorado: Lynne Rienner

nan değeri yani güvenliğin öznesini bulmayı amaçlamakta, ikinci soru ise korunan değere ilişkin yönelen tehditleri belirlemeye çalışmaktadır. Geleneksel güvenlik anlayışında bu soruların cevabı devlet ve askeri kaynaklı dış tehdit iken, üçüncü dünya ülkeleri açısından bu soruların cevaplarının farklılık gösterdiği görülmektedir. Çünkü ilk olarak üçüncü dünya ülkeleri için korunan değer devlet gibi çok geniş kapsamlı bir kavramdan ziyade daha dar kapsamlı devleti yöneten elitlerin güvenliği olan rejimin güvenliğidir. İkinci olarak rejime yönelik tehdit dış kaynaklı olmaktan ziyade devletin içinden kaynaklıdır. Ortaya çıkan bu yapısal farklılıklar Batı merkezli bir güvenlik anlayışı ile üçüncü dünya ülkelerinin güvenlik sorunlarına çözüm bulunamayacağına yönelik eleştirileri doğurmuştur. Hâkim güvenlik anlayışına karşı ilk eleştiriler de Buzan'ın zayıf devlet kavramı ile ortaya çıkmıştır⁵. Buzan'a göre zayıf devlet kavramı devlete ilişkin üç temel sac ayağından birinde ya da daha fazlasında var olan eksikliklerden kaynaklanmaktadır. Bu üç temel dayanak; Toplumdaki devlet fikri, kurumsal kapasite ve fiziksel altyapıdır. Böylelikle bu değerlerden herhangi birinde ortaya çıkan eksiklik durumunda o devlet zayıf devlet olarak tanımlanmaktadır⁶.

İnşasını tamamlamış Batılı devletler ile daha inşasını tamamlayamamış bu zayıf devletler arasında, aynı güvenlik ekseninde sorunları değerlendirmek yanlış olacaktır. Çünkü zayıf devletlerin güvenlik tehditleri ve açmazları Batılı devletlerden farklıdır. Zayıf devletlerin yaşamış olduğu açmaza Job, "Güvensizlik Açmazı" adını vermektedir. Güvensizlik Açmazı; Toplum içinde meydana gelen çatışmalarda devletin bu çatışmaları durduracak yeterli güce sahip olmadığı, devletin kendisinin kimi durumda toplumda güvensizliğin kaynağı olduğu ayrıca toplum tarafından rejimin güvenliğine yönelik tehditlerin var olduğu, devletin ve toplumun sürekli duyduğu bir güvensizlik durumudur⁷. Üçüncü dünya ülkeleri kavramı da genellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası bağımsızlığını kazanmış, ekonomik olarak az gelişmiş, zayıf devlet geleneği ve köklerine sahip devletler için kullanıl-

Publisher 1992, s. 143.

⁵ Brian L. Job, "The Insecurity Dilemma: National, Regime, and State Securities in the Third World", Brian L. Job (Ed.), *The Insecurity Dilemma: National Security of Third World States* içinde (s. 11-35), Colorado: Lynne Rienner Publisher 1992, s. 12.

⁶ Buzan, *People, States and Fear: The National Security Problem in International Relations*, s. 65.

⁷ Job, "The Insecurity Dilemma: National, Regime, and State Securities in the Third World", s. 17-18.

maktadır⁸. Zayıf devlet şartlarını taşımaları açısından üçüncü dünya güvenlik çalışmaları farklılık arz etmektedir. Üçüncü dünya ülkelerinin bu zayıflığının temel sebebi ise rejimin meşruiyet sıkıntısı ve toplumun devletle entegre ol(a)mamasından kaynaklanmaktadır. Bu iki temel sorun da, devlet inşa sürecinin çok hızlı gerçekleşmesi sonucu meydana gelen eksik devlet inşasından kaynaklanmaktadır⁹. Ayoob'a göre üçüncü dünya ülkelerinin zayıflığı devlet inşasının eksikliği ile alakalı iken Acharya'ya göre ise, bu devletlerin gelecek tehditlere karşı zayıf olmalarının sebebi kaynak, insan ve kurumsal kapasitenin yetersiz oluşu ile alakalıdır¹⁰. Üçüncü dünya ülkelerinin bu zayıflığı aynı zamanda devletlerin karşılaştıkları problemler ile kendi imkânlarıyla baş edememeleri sonucu diğer ülkeler tarafından müdahaleye çok açık olmaları sonucunu doğurmaktadır¹¹.

Üçüncü dünya güvenliği ile alakalı bir diğer farklılık ise tehditlerin kaynağına ilişkindir. Kimi görüşe göre üçüncü dünya ülkelerinde var olan tehditler rejimlere yöneliktir ve bu toplumdaki kaynaklanmaktadır. Toplumun bu tehdidi oluşturmasının sebepleri ise; ekonomik az gelişmişlik, gelir dağılımındaki adaletsizlik, etnik farklılık ve çatışma, devlet ile toplum arasında sosyo-politik oydaşmanın olmamasıdır¹². Bir diğer görüşe göre ise, üçüncü dünya ülkeleri ulusal güvenlik paradigmasında devletin kendisi vatandaşları açısından en büyük güvenlik tehdidini oluşturmaktadır¹³. Devlet tarafından uygulanan sert ve baskıcı yönetimler ya da iktidara ilişkin toplumda meydana gelen ayaklanmaları bastırma adına devleti yönetenlerin sergilemiş oldukları stratejiler bu duruma en güzel örnektir. Bu noktada iç ve dış tehditler arasındaki yakın ilişki üçüncü dünya ülkelerinde kendini gösterir. Üçüncü dünya ülkelerinde dış güvenliğe ilişkin tehditler iç güvenliğe ilişkin tehditlere dönüşebilmektedir¹⁴. Bu ülkelerde tehditler aynı zamanda

⁸ Raju G. C. Thomas, "What Is Third World Security?", *Annual Review of Political Science*, 2003, 6, s. 205.

⁹ Mohammed Ayoob, "The Security Problematic of the Third World", *World Politics*, 1991, 43(2), s. 267-269.

¹⁰ Amitav Acharya, "The Periphery as the Core: The Third World and Security Studies", *Strategies in Conflict: Critical Approaches to Security Studies Conference*, 1995, s. 7.

¹¹ Mohammed Ayoob, "Inequality and Theorizing in International Relations: The Case for Subaltern Realism", *International Studies Review*, 2002, 4(3), s. 45.

¹² Mohamed Ayoob, "Security in the Third World: The Worm about to Turn?", *International Affairs*, 1983, 60(1), s. 46.

¹³ Acharya, "The Periphery as the Core: The Third World and Security Studies", s. 5.

¹⁴ Ayoob, "Inequality and Theorizing in International Relations: The Case for Subaltern Realism", s. 35.

sadece askeri nitelikli olarak sınırlı kalmamaktadır. Bu tehdidin yanında kaynak kıtlığı, aşırı nüfus, az gelişmişlik, çevresel kirliliğe ilişkin sosyal, ekonomik, toplumsal ve ekolojik tehditler de devletlerin güvenliğini ciddi bir şekilde tehdit etmektedir.

Üçüncü dünya ülkeleri açısından rejim ve devlet güvenliği çok yakın anlamda kullanılmaktadır¹⁵. Devletin güvenliğinde homojen bir toplumu, sınırları belli toprak parçası ve kurumsallaşmış yapısı ile devlet kavramı çok daha geniş bir anlamı ifade etmekte iken, rejim güvenliği daha dar manada devleti yönetenlerin güvenliğini ifade etmektedir. Üçüncü dünya ülkelerinde devleti ilgilendiren pek çok güvenlik tehditlerine ilişkin gündemler bulunsa da rejim güvenliği diğer tüm sektörlerden daha önemli görülmektedir¹⁶. Rejimin güvenliğini sağlama adına devlet ile toplum arasında görülen en yaygın strateji ise iç savaştır. Devlet ile toplum arasında gerçekleşen bu iç savaş doğal olarak Batılı anlamda belli kuralları ve hukuku olan savaş kavramından farklıdır. Üçüncü dünya ülkelerinde savaşlar meşru bir dayanağa sahip değildir ve eşit iki güç arasından ziyade asimetrik bir şekilde gerçekleşmektedir¹⁷. Devlet ile toplum arasındaki bu gerginliği sonlandırmak adına rejimler ise sıklıkla askerileşme stratejisini tercih etmektedir¹⁸. Bu strateji sade anlamıyla rejimlerin ellerindeki silah kapasitesinin nicel olarak artırmasını değil; aynı zamanda toplumu kutuplaştırarak kendi saflarına toplumdaki asker devşirmesi sürecini de kapsar. Silahlanma ülke içinde bu tarz etkiler yaratsa da zayıf devlet olmalarından kaynaklı olarak ihtiyaç duyulan gerekli silahlara bu ülkelerin kendi imkânları ile ulaşmaları mümkün değildir. Bu da üçüncü dünya ülkelerini büyük devletlere bağımlı yapmaktadır. Fakat Krause'a göre bu bağımlılık devlet açısından kötü değil; tam tersine büyük devletlerin desteğini aldığı izlenimi sayesinde rejimin toplum gözünde meşruiyetinin artmasından dolayı iyidir¹⁹.

¹⁵ Ayoob, "Inequality and Theorizing in International Relations: The Case for Subaltern Realism", s. 46.

¹⁶ Mohammed Ayoob, "The Third World in the System of States: Acute Schizophrenia or Growing Pains?", *International Studies Quarterly*, 1989, 33(1), s. 76.

¹⁷ Kalevi J. Holsti, "International Theory and War in the Third World", Brian L. Job (Ed.), *The Insecurity Dilemma: National Security of Third World States* içinde (s. 37-80), Colorado: Lynne Rienner Publisher 1992, s. 47-49.

¹⁸ Michael Barnett ve Alexander Wendt, "The Systemic Sources of Dependent Militarization", Brian L. Job (Ed.), *The Insecurity Dilemma: National Security of Third World States* içinde (s. 97-119), Colorado: Lynne Rienner Publisher 1992, s. 100.

¹⁹ Krause, "Theorizing Security, State Formation and the 'Third World' in the Post-Cold War World", s. 129.

Üçüncü dünya güvenlik çalışmalarında tehditler, stratejiler ve temel kavramlar üzerinde yapılan bu açıklamaların ardından akıllara gelen diğer soru bu devletlerin güvenlik problemlerinin çözümünde hangi yolu izlemesi gerektiğidir. Üçüncü dünyaya ilişkin güvenlik sorunlarının çözümünde Ayoob, bu problemlerin çözümünü Batı tarzı güçlü devlet inşasının tamamlanması olarak görmekte iken, Krause'tan aktaran Kaygusuz'a göre devlet yapısı bölgesel özgünlüklerden beslenmeli ve Batı dışı modeller de düşünülmelidir²⁰. Ortaya çıkan devlet inşasına dayalı bir üçüncü dünya güvenlik çalışmalarına eleştiri olarak bu yaklaşıma karşı geliştirilen Postkolonyal eleştiri bulunmaktadır. Öncelikle bu eleştiri, hiyerarşik bir anlam ihtiva ettiğinden dolayı üçüncü dünya adını reddederek bu ülkeleri nitelemek için küresel güney kavramını kullanmaktadır. Bunun yanında Postkolonyal eleştirinin, küresel güney güvenlik paradigmlarında devlet inşasının Batılı tarzda gerçekleştirilmeye çalışılmasını eleştirerek, özgün bir devlet modeli fikrinde Krause'a yaklaştığı görülmektedir²¹.

Ürdün için üçüncü dünya güvenlik konseptinin yanında incelenmesi gereken bir diğer güvenlik konsepti insan güvenliğidir. Ürdün açısından insan güvenliği kavramının önem arz etmesi 1999 yılında insan güvenliği konseptini geliştirmek ve yaygınlaştırmak için Norveç, Kanada ve Japonya'nın öncülüğünde, ülkelerin bir araya gelerek kurmuş oldukları İnsan Güvenliği Ağı'na üye olmasından kaynaklanmaktadır²². İnsan güvenliği kavramı uluslararası politik sistemde ilk defa 1994 yılında yayınlanan Birleşmiş Milletler'in (BM), İnsani Kalkınma Raporu'nda geçmiştir²³. Buna göre insan güvenliği, güvenliğin öznesinin sadece devlet olduğu ve devlete ilişkin askeri nitelikli tehditlerin dışında başka alanları güvenlik konsepti içerisinde değerlendirmeyen neo-realist bakış açısını reddederek, güvenliğin öznesinin birey ve toplumsal gruplardan oluştuğunu öne sürmektedir²⁴. Kavrama ilişkin geniş bir tanımlama yapılacak olursa: İnsanın yaşamını sürdürebilmesine veya yaşam kalitesini artırmasına engel olabilecek tüm engel ve kısıtlamaların olmadığı bir güven durumudur²⁵. İnsan güvenliğinin

²⁰ Özlem Kaygusuz, "Devlet İnşası ve Küresel Güneyde Güvenlik: Güçlü Devlet Arayışının Kuramsal ve Siyasal Açmazları" *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 2014, 10(39), s. 41.

²¹ Kaygusuz, s. 43.

²² Bkz. Şevket A. Ovalı, "Ütopya İle Pratik Arasında: Uluslararası İlişkilerde İnsan Güvenliği Kavramsallaştırması", *Uluslararası İlişkiler*, 2006, 10(3), s. 30.

²³ Ovalı, s. 18.

²⁴ Kanti Bajpai, "The Idea of Human Security", *International Studies*, 2003, 40(3), s. 202.

²⁵ Ovalı, s. 19-20.

ne ifade ettiğinden hareketle 1994'te yayınlanan BM'nin raporu ile insan güvenliği konseptinde yeni tehditler belirlenmiştir. Bunlar:

- Ekonomik güvenliğe ilişkin tehditler
- Gıda güvenliğine ilişkin tehditler
- Sağlık güvenliğine karşı tehditler
- Çevre güvenliğine karşı tehditler
- Bireysel güvenliğe tehditler
- Toplum güvenliğine tehditler
- Politik güvenliğe ilişkin tehditler şeklindedir²⁶.

Ortaya koyulan tehditler göstermektedir ki, belirlenen bu yeni güvenlik konsepti ile devletin varlığını ve bekasını önemsemekten ziyade, insanların temel ihtiyaçları ve günlük problemlerine odaklanılmaktadır. Bu sayede bireylerin devlet içinde kendilerini güvensiz hissetmelerinin önüne geçilmeye de çalışılmaktadır. Dolayısıyla İnsan güvenliği, insanın bedensel güvenliği ve bireysel özgürlüğünü güvence altına almaya çalışan bir konsept şeklinde tanımlanabilmektedir²⁷. Ulusal düzeyde belirlenen bu tehditlerin yanında BM tarafından tüm insanlık için güvensiz bir ortam oluşturan küresel tehditler de belirlenmiştir. Bunlar;

- Kontrolsüz nüfus artışı
- Adil dağılmayan ekonomik fırsatlar
- Uluslararası göç
- Çevresel kirlilik
- Uyuşturucu üretimi ve kaçakçılığı
- Uluslararası terörizmdir²⁸.

BM tarafından doksanlı yıllarda ortaya koyulan bu yeni kavram ve kavrama ilişkin tehditler zamanla revize edilmiştir. Bu kapsamda, BM'ye bağlı İnsan Güvenliği Birimi tarafından 2014 yılında hazırlanan stratejik planda insan

²⁶ UNDP, *Human Development Report 1994*, New York:Oxford University Press 1994, s. 24-25.

²⁷ Bajpai, "The Idea of Human Security" s. 217.

²⁸ UNDP, *Human Development Report 1994*, s. 34.

güvenliğine ilişkin üç temel sektörden bahsedilmektedir. Bunlar; Şiddetsiz bir yaşam (Freedom From Fear), refah içinde bir yaşam (Freedom From Want) ve onurlu bir yaşamdır (Freedom to Live in Dignity)²⁹. 1994 yılındaki rapordan farklı olarak bu stratejik belgede onurlu bir yaşam sektörü (Freedom to Live in Dignity) insan güvenliğinin gündemine eklenmiştir. Bu sektörlerden ilki insanın can güvenliğine ilişkin bir saldırı durumu olmamasını ifade etmektedir. İkincisi ise insanın eğitim, sağlık, gıda, barınma gibi temel sosyal ve çevresel ihtiyaçlarının önünde bir tehdit olmaması durumunu ifade etmektedir. Sonuncusunda ise insanların yaşadıkları toplumda sahip oldukları kimliklerini rahatça yaşayabildikleri herhangi bir ırkçılığa, işkenceye ya da ayrıma maruz kalmadıkları bir durum ifade edilmektedir. İnsan güvenliğine ilişkin belirlenen bu sektörler daha önce belirlenen tehditler ile de doğrudan bağlantılıdır. Bu kapsamda terörizm, yoksulluk, işsizlik, organize suçlar, yolsuzluk ve ekonomik güvensizlik günümüzde var olan güvenlik tehditlerindendir³⁰

İnsan güvenliğine ilişkin genel bir değerlendirme çerçevesinde; güvenlik kavramına insan boyutunu da ekleyen ve çok katmanlı bir güvenlik konsepti anlayışı ile insan güvenliği kavramı, çatışma sonrası toplumların güvenlik problemlerine en uygun görünen konsepttir³¹. Bu güvenlik anlayışının temel stratejisi; silahlanmanın azaltılarak, silahlanma giderlerinin insanların sosyal ihtiyaçlarını karşılayabilmesi amacıyla daha olumlu kanallara transferini hedeflemektedir³². Ortaya konulan bu güvenlik konseptleri Ürdün'ün içinde bulunduğu durum ve izlediği politikalar ile doğrudan alakalıdır. Devletin zayıf yapısı ve rejim güvenliğini sağlamaya yönelik çabaları bakımından Ürdün, üçüncü dünya ülkesi özeliği gösterse de, dünya barışına katkı sağlamak ve devletin yanında bireyin de güvenliğini önemsemesi açısından kendine özgü bir güvenlik konsepti ortaya çıkarmaktadır.

²⁹ Human Security Unit, "Strategic Plan: 2014-2017", s. 5.

³⁰ Bülent S. Ağır, Barış Gürsoy ve Murat N. Arman, "European Perspective of Human Security and the Western Balkans", *Revista de Stiinte Politice*, 2016, 50, s. 43.

³¹ Bülent S. Ağır, "European Perspective of Human Security: From a Conception to Reality?", Ivica Dordevic, Marina Glamotchak, Svetlana Stanarevic ve Jasmına Gacic (Ed.), *Twenty Years of Human Security: Theoretical Foundations and Practical Applications*, Belgrad: University of Belgrad ve Institut Français de Geopolitique-Universite Paris 8 2015, s. 367.

³² Keith Krause ve Oliver Jütersonke, "Peace, Security and Development in Post-Conflict Environments" *Security Dialogue*, 2005, 36(4), s. 456-457.

3. Rejim Güvenliği ve Ürdün

Ürdün Batılı anlamda devlet inşasını tamamlamış olmaktan çok uzaktır. Bunun sebeplerinden ilki, ülke sınırlarının 1921 yılında Britanya tarafından çizilmiş olmasından kaynaklı olarak doğal sınırlarından uzak, yapay bir konumda olmasıdır. Churchill tarafından Ürdün'ü yönetmesi için görevlendirilen Haşimi Hanedanlığı da toplumun içinden gelen bir iktidar olmaktan ziyade, tepeden inme bir özellik göstermektedir. İkinci Dünya Savaşı sonrası bağımsızlığını kazanan Ürdün'ün 1950 yılında Batı Şeria'yı ilhakı ile ülke nüfusu iyice heterojen bir hal almıştır³³. Ayrıca Ürdün sınırları içinde yaşayan Filistinli mültecilere vatandaşlık verilmesi de ileriki dönemde rejimin güvenliği açısından ciddi tehlikeler doğurmuştur³⁴. Sömürge deneyimi, yapay sınırları, devlet ve millet inşasının tamamlanamamış olması gibi sebeplerden dolayı tipik bir üçüncü dünya ülkesi olan Ürdün, aynı zamanda küçük devlet özelliği de göstermektedir. Nüfus, yüzölçüm, ekonomik gelişmişlik, askeri kapasite gibi bir veya birden fazla özellik bakımından zayıf olan devletler olarak tanımlanan küçük devlet kavramı Ürdün'e tam uymaktadır³⁵. Ortadoğu'da yüzölçümü küçük, nüfusu sınırlı, askeri gücü buna bağlı olarak sınırlı ve en önemlisi ülkenin kendini idare edecek yeterli ekonomik kapasitesi olmadığından dolayı uluslararası politikada da etkileri çok sınırlı olmuştur. Kapasiteleri ve etkileri açısından bu tarz devletler küçük olsa da, küçük devletlerin diplomasiyi etkili kullanarak uluslararası politikada avantaj elde etmeleri mümkün olmuştur³⁶. Küçük devletlerin kullanacak oldukları denge diplomasisi aynı zamanda ülkenin kimi durumlarda dış müdahalelere açık bir hale gelmesini de sebep olmaktadır. Ürdün örneğinde devletin toplum içinde asayışı ve devlet sistemini ayakta tutabilmesi için gereken ekonomik gelirleri sağlamak amacıyla diğer devletlerden gelecek olan ekonomik yardımlara aşırı bağlı olması, ülke siyasetinin de bu yardımlara bağımlı bir şekilde gerçekleşmesine yol açmaktadır. Ürdün'ün almış olduğu ekonomik ve askeri yardımlar 1950'lere kadar Britanya tarafından karşılanmakta iken daha sonrasında Amerika ile gerçekleştirilen sıkı ekonomik ve siyasi yakınlaşma sayesinde bu konuma Amerika yükselmiş

³³ Lawrence Tal, "Is Jordan Doomed?", *Foreign Affairs*, 1993, 72(5), s. 46.

³⁴ Bernard Lewis, *Ortadoğu*, Çev. Selen Y. Kölay, 3. Baskı, Ankara: Arkadaş Yayınevi 2003, s. 424.

³⁵ Nuri Yeşilyurt, "Ürdün'ün Bölgesel Konumu: Küçük Devlet Kavramı Çerçevesinde Bir İnceleme", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 2015, 70(2), s. 380.

³⁶ Yeşilyurt, s. 394.

olmakla birlikte zaman zaman Ürdün'ün Körfez ülkelerinden de yardımlar almış olduğu bilinmektedir³⁷.

Ülkenin ekonomik olarak bağımlı yapısının rejim güvenliğini ciddi ölçüde ilgilendirdiği ve dışarıya bağımlı kıldığı bir noktada, rejim güvenliğini tehdit eden bir diğer husus ülkede büyük oranda bulunan Filistin kökenli Ürdün vatandaşlarıdır. Filistin kökenli nüfusun, Filistin meselesini Ürdün politik hayatına taşıması ülkeyi olumsuz etkilemektedir. Ayrıca Filistin kökenli vatandaşların, Filistin-Ürdün Federasyonu şeklinde devletin yapısının değişmesine yönelik istekleri rejimin güvenliğini tehdit etmektedir³⁸. Genellikle Batı Şeria'da yaşayan Filistinli kökenli vatandaşlar ile Doğu Şeria'da yaşayan Ürdün yerli kabileleri arasında toplumsal bir birliktelik olmadığı gibi, Filistin kökenli vatandaşlar mevcut iktidarı da meşru görmemektedir³⁹. İktidarın halk tarafından meşru görülmediği bu durumda Ürdün'de rejim, toplumdan gelecek olan tehditlere karşı kendini sürekli tehlike içinde hissetmektedir. 1960'lı yıllarda Kral Hüseyin tarafından Filistin Kurtuluş Örgütü'nün (FKÖ) ülke içinde serbest faaliyet gösterilmesine izin verilmesinin ardından, resmi olmayan rakamlara göre Ürdün nüfusunun yaklaşık %60'ını oluşturan Filistin kökenli halk FKÖ liderliğinde kendilerine has bir milliyetçilik geliştirmiştir. Bunun sonucunda 1970'li yıllarda FKÖ, rejimi tehdit eden bir unsur haline gelmiştir⁴⁰. Fakat FKÖ'nün mevcut rejimin otoritesini sarsmaya yönelik bu tutumu, rejimin güvenliğini sağlama adına kanlı bir şekilde bastırılmıştır⁴¹. Ülkede seçimlerin serbest hale getirildiği, meclisin tekrar açıldığı bir dönemde dahi nüfusun %60'ını oluşturan Filistin kökenli vatandaşların meclis sandalye dağılımında %25 gibi bir oya sahip olması da rejim ile halk arasındaki meşruiyet krizinin sebeplerinden birisidir⁴². Devletin içinde ayrı bir milliyetçilik geliştirilmesi, halkın büyük bir kısmının gözünde devletin meşru görülmemesi, toplum ile devlet arasındaki sosyo-politik oydaşmanın da zayıf kalmasına sebep olmaktadır. Bu durum da Ürdün'de rejim güvenliğini tehdit etmekte, ülkenin rejim güvenliğini sağlamak adına yeterli kaynağının da bulunmaması

³⁷ Lawrence Tal, "Peace for Jordan?", *The World Today*, 1993, 49(8), s. 168.

³⁸ Tal, "Is Jordan Doomed?", s. 45.

³⁹ Tal, "Peace for Jordan?", s. 169.

⁴⁰ Tal, "Is Jordan Doomed?", s. 48-51.

⁴¹ Lewis, *Ortadoğu*, s. 419.

⁴² Dag Tuastad, "A Threat to National Unity – Football in Jordan: Ethnic Divisive or a Political Tool for the Regime?" *International Journal of the History of Sport*, 2014, 31(14), s. 1782.

sebebiyle dış yardımlar ve devamında dış müdahalelere daha çok maruz kalmasına sebep olmaktadır. Bu sebeplerden dolayı Ürdün’de hanedanlığın temel siyasal öncelikleri rejim ve bütçe güvenliği olmuştur⁴³.

Ürdün’ün, Ortadoğu’daki en büyük ticaret ortaklarından Irak ve Kuveyt arasında çıkan savaş sonucu, ekonomik olarak zayıf bir devlet olmasından kaynaklı olarak ülkenin ekonomisi doksanlı yıllarda iyice bunalıma girmiştir. İki büyük ticaret ortağını kaybetmenin etkisiyle, ülkedeki ticari faaliyetler minimum düzeye inmiş ve Ürdün dış yardımlara daha bağımlı bir hale gelmiştir⁴⁴. Yaşanılan Körfez Krizinin Ürdün siyasi ve ekonomik hayatına olumsuz etkileri çok büyük olmuştur. Ülkenin bu kriz sonunda ekonomik zararı yaklaşık 2,1 milyar dolar olmuştur⁴⁵. Körfez kriziyle bozulan ekonomik ilişkiler sonucu Ürdün, Uluslararası Para Fonu (IMF) ile bir anlaşmaya varmıştır. Bu anlaşmayla beraber ekonomik sıkışmaya giden Ürdün’de rejimi destekleyen ve daha çok kamu sektöründe çalışan Doğu Şeria’lı yerli halk arasında başlayan isyanlar 1989 kanlı gösterilerine yol açmıştır⁴⁶. Bu gösterilerin rejimin güvenliğine karşı meydana gelen en büyük tehditlerden biri olduğu söylenebilir. Çünkü rejim zaten Filistin kökenli vatandaşları tarafından meşru görülmemekle beraber, kendini destekleyen ve meşru gören halk tarafından da artık meşru görülmemeye başlayınca tehdit ciddi boyutlara ulaşmıştır.

Krizin öncesinde petrol fiyatlarında yaşanan düşüşten kaynaklı ekonomik bunalımdan toplumun dikkatini başka yöne çekmek amacıyla demokratikleşme hareketleri kapsamında meclisin yeniden açılması, FKÖ’yle ilişkilerin yeniden düzeltilmeye çalışılması gibi çabalar da 1989 ayaklanmasını engelleyememiştir⁴⁷. Ürdün’deki ilk liberalleşme çabaları çoğulcu bir görüşe dayalı olmaktan ziyade Batı Şeria’daki Filistin kökenli halkın desteğini almak ve Doğu Şeria’da yaşayan yerli halkın arasında ortaya çıkan huzursuzluğu sonlandırmak içindir. Bu noktada 1989 yılında yapılması kararlaştır-

⁴³ Scott Greenwood, “Jordan’s New Bargain: The Political Economy of Regime Security”, *Middle East Journal*, 57(2), s. 250.

⁴⁴ Karla J. Cunningham, “Factors Influencing Jordan’s Information Revolution: Implications for Democracy”, *Middle East Journal*, 2002, 56(2), s. 245.

⁴⁵ Stanley Reed, “Jordan and the Gulf Crisis”, *Foreign Affairs*, 1990, 69(5), s. 25.

⁴⁶ Glenn E. Robinson, “Defensive Democratizationin Jordan”, *International Journal of Middle East Studies*, 1998, 30, s. 391.

⁴⁷ Nuri Yeşilyurt, “Ortadoğu’da Rejim Güvenliği ve Küçük Devlet: Ürdün Örneği” Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013, s. 236.

tırılan seçimlere bizzat Kral önyayak olmuştur⁴⁸. Ürdün'de tarihi süreç içinde rejim güvenliğini tehdit eden durumlara karşı genellikle hanedanlık tarafından toplum üzerinde baskı kurma, askerileşmenin artırılması gibi stratejiler yerine, demokratikleşme ve liberalleşme stratejilerinin izlendiği görülmektedir. Dolayısıyla Ürdün'de meydana gelen demokratikleşme hareketleri, ortaya çıkış süreçleri itibari ile toplumdan gelen bir talep değil, daha çok rejimin güvenliğini sağlama adına tercih edilen, toplumun dikkatini farklı bir noktaya çekme ve avutma stratejisi olarak kullanılmıştır. Ürdün'de meydana gelen demokratikleşme hareketlerine de bu sebeplerden dolayı defansif demokratikleşme adı verilmektedir⁴⁹. İzlenen bu stratejinin sahip olduğu iki temel motivasyon vardır. Bunlardan ilki, Batı'ya uyumlu olma ve şirin gözükmeye vasıtasıyla Batı ülkelerinden gelen yardımın devamının sağlanması, ikincisi ise seksenlerin sonunda İslamcılar tarafından monarşiye karşı gerçekleşen büyük baskıyı yumuşatmak ve İslamcılara nötrleştirmektir⁵⁰. Bu demokratikleşme hareketleri çerçevesinde 1989 sonrası basın özgürlüğü belli oranda genişletilmiş, istihbaratın toplum üzerindeki baskıcı yapısı azaltılmış, keyfi işkence ve göz altılarının azaltılması konularından reformlar yapılmıştır⁵¹. Tanınan bu özgürlüklerin yanında, ayrıca siyasi parti kurma ve politik faaliyetlerde bulunma hakları da tanınarak Ürdün'ün mutlak monarşi yapısı görünüşte meşruti monarşi haline dönüşmüştür⁵².

Ürdün'deki rejim güvenliğini tehdit eden ekonomik ve etnik faktörler karşısında belirlenen stratejiler genel çerçevede değerlendirilecek olursa; öncelikle demokratikleşme sürecinin Kral Hüseyin ile başlayıp, toplumdan gelen bir istek olmaması bu reformların tepeden inme bir yapıya sahip olduğu sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Her ne kadar ülke, Kral tarafından atanan kabine ile yönetildiğinden dolayı sınırlı bir demokratikleşme gerçekleştirmişse de; siyasi parti kurma özgürlüğü, özgür seçimler ve basın özgürlüğü demokrasi adına olumlu kazanımlar olmuştur. Bunun yanında otoriter devlet yapısının hala korunması, toplumda İslami parçalanmalar

⁴⁸ Malik Mufti, "Elite Bargains and the Onset of Political Liberalization in Jordan", *Comparative Political Studies*, 1999, 32(1), s. 126.

⁴⁹ Nur Köprülü, "Consolidated Monarchies in the Post-'Arab Spring' Era: the Case of Jordan", *Israel Affairs*, , 2014, 20(3), s. 318.

⁵⁰ Beverley Milton-Edwards, "Facade Democracy and Jordan", *British Journal of Middle Eastern Studies*, 1993, 20(2), s. 193-194.

⁵¹ Robinson, "Defensive Democratization in Jordan", s. 405.

⁵² Greenwood, "Jordan's New Bargain: The Political Economy of Regime Security", s. 254.

gibi normatif demokrasi adına yetersiz bir durum ortaya çıkarmış olsa da; Ürdün, etrafında bulunan daha radikal İslamcı, otoriter Arap milliyetçisi devletlere kıyasla görece iyi konumdadır⁵³. Demokratikleşmenin kısmi gerçekleştiği Ürdün’de bu reformları desteklemesi ve uygulaması açısından Kral Hüseyin’in kişisel rolü büyüktür. Yetkilerinin tartışılmadığı, radikal İslam’ın doğuşu için tüm şartlara sahip olan Ürdün gibi bir ülkede, rejim güvenliğini tehdit eden problemlere karşı demokratikleşme stratejisini seçmek bu reformlardaki liderin rolünü ortaya çıkarmaktadır. Rejimi tehdit eden bir duruma karşı üçüncü dünya ülkelerinde izlenen genel strateji ülke içinde ya da dışında bir düşman yaratarak toplumun ilgisini o noktaya çekme üzerinedir. Bu ülkeyi yönetenler adına başvuru en sık yöntemlerden birisidir. Ayrıca rejimi tehdit eden ayrılıkçı hareketleri susturmada topluma asker ve polis vasıtasıyla baskı uygulamak daha basit bir yol iken; Ürdün’de Kral Hüseyin’in kişisel etkisi ülkede rejim güvenliği adına kullanılan stratejiyi farklılaştırmıştır. Kral Hüseyin’in ülkesinde izlemiş olduğu defansif demokratikleşme, otoriter yöneticilerin makamlarını koruma amacıyla demokrasiyi ve kurumlarını, kendi başlattıkları girişimler ile kendi lehlerine yönelik ülkenin politik hayatını şekillendirdikleri bir yönetim tarzı olmuştur⁵⁴.

4. Ürdün’de İnsan Güvenliği Pratikleri

Rejim güvenliğini sağlama adına gerçekleştirilen demokratikleşme stratejisi ile daha Batı’ya ılımlı bir yol izleyen Ürdün’de, 1999 yılında Kral Hüseyin’in ölüp yerine prens 2. Abdullah’ın geçmesiyle devletin güvenlik konsepti değişime uğramıştır. 1999 yılında kurulan İnsan Güvenliği Ağı’na üye olması sebebiyle Ürdün resmi olarak ülke içinde ve dışında insan güvenliği kavramını güvenlik konsepti olarak uygulayacağını üstü kapalı bir şekilde taahhüt etmiştir⁵⁵. Bu çerçevede Kral Hüseyin’den tahtı devralan Kral 2. Abdullah da babası gibi toplumda meydana gelen huzursuzlukları ve rejime yönelik güvenlik tehditlerinin çözümünde demokratik gelişmeleri daha ileri bir noktaya götürmüştür.

İnsan güvenliğine ilişkin ülkede yapılan reformlardan önce Ürdün’ün Batılı

⁵³ Mufti, “Elite Bargains and the Onset of Political Liberalization in Jordan”, s. 100-102.

⁵⁴ Milton-Edwards, “Facade Democracy and Jordan”, s. 192.

⁵⁵ Ovalı, “Ütopya İle Pratik Arasında: Uluslararası İlişkilerde İnsan Güvenliği Kavramsallaştırması”, s. 30.

liberal demokratik sistem ve kolektif güvenlik anlayışına uyum sürecinin incelenmesi gerekmektedir. İnsan güvenliği konsepti içinde yer alan konulardan biri olan güvenliğin ulus devlet sınırlarını aşarak küresel bir anlam taşınması açısından Ürdün'ün uluslararası politikada kolektif güvenliğe verdiği katkı önemlidir. Bu çerçevede Kral 2. Abdullah'ın tahta geçtiği 1999 yılında, Hamas'ın Ürdün içinde etkisinin iyice artmasından kaynaklı olarak Kral, Hamas'ın Amman ofisini kapatmıştır⁵⁶. Aslında alınan bu karar, Ürdün'ün Batılı devletlerle birlikte Hamas'ın radikal İslamı temsil ettiği yönünde aynı görüşlere sahip olduğu ve kolektif güvenlik anlayışına kendi imkânları çerçevesinde katkı verdiği şeklinde algılanmalıdır. Nitekim Ürdün gibi küçük üçüncü dünya ülkeleri açısından bölgesel çatışmaları önleme ya da küresel barışı ve düzeni sağlamaya yönelik göstermiş oldukları bu işbirlikleri uluslararası politikada rüşlerini ispatlamada bir fırsattır⁵⁷.

Uluslararası politikada güvenilir bir partner olarak kabul görmesi açısından Ortadoğu coğrafyasında Ürdün'ün en önemli sınavlarından biri de İsrail ile olan ilişkileri olmuştur. 1994'te Madrid'de imzalanan barış anlaşmasından sonra, ülke içindeki İslamcıların serbest seçimlerde mecliste çoğunluk kazanmasının İsrail ile olan ilişkileri tehlikeye atacağından korkulması sebebiyle 2001 ve 2002 yılında seçimler ertelenmiştir⁵⁸. Bu durum şunu göstermektedir ki, Ürdün uluslararası alanda Batılı devletlere şirin gözükmek ve bu devletlerden gelen parasal yardımların devamlılığını sağlamak için yeri geldiğinde bazı demokratik değerleri kendi lehine göre şekillendirmekten kaçınmamaktadır. Ayrıca 2006 yılında gerçekleşen Lübnan Savaşı'nda ortaya çıkan ve Ortadoğu'da giderek artan İran kontrollü Şii yönetimlerin yerine Ürdün, Ortadoğu'da bölgesel barışın sağlanmasında Batı'ya yakın ılımlı İslam modeli olarak kendini lanse etmeye çalışması da yukarıda belirtilen yargıya bir başka örnektir⁵⁹.

İnsan güvenliği kapsamında bahsedilen mottolardan birisi refah içinde ya-

⁵⁶ Laszlo Csicsmann, "Responsible Freedom and National Security: Liberalisation and De-Liberalisation in Jordan under King Abdullah II", *Society and Economy*, 2007, 29(1), s. 108.

⁵⁷ Fen O. Hampson, "A New Role for Middle Powers in Regional Conflict Resolution?", Brian L. Job (Ed.), *The Insecurity Dilemma: National Security of Third World States* içinde (s. 37-80), Colarado: Lynne Rienner Publisher 1992, s. 207.

⁵⁸ Greenwood, "Jordan's New Bargain: The Political Economy of Regime Security", s. 266.

⁵⁹ Csicsmann, "Responsible Freedom and National Security: Liberalisation and De-Liberalisation in Jordan under King Abdullah II", s. 110.

şamdır. Bunun sağlanabilmesi açısından gerekli olan ise ülkenin ekonomik kalkınmasının sürdürülebilir olmasından geçmektedir. Bu noktada doğal kaynaklar bakımından kısıtlı olan Ürdün'ün bu mottoyu kendi imkânları ile başarması zor gözükmektedir. Ülkede pek çok vatandaş düşük hayat standardı, yüksek enflasyon, işsizlik gibi ekonomik problemler yaşadığı bir dönemde Kral toplumun ekonomik olarak kendini güvende hissetmesi açısından 2000 yılında Ürdün'ün Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olmasını ve ardından da Amerika ile serbest ticaret anlaşması imzalanmasını sağlamıştır⁶⁰. İmzalanan bu anlaşmalar ve uluslararası kurumlar ile sağlanan işbirlikleri doğrudan insan güvenliği adına bir gelişim olarak kabul edilmese de, halkın ekonomik olarak kendini güvende hissetmesi açısından ülke pazarının küresel pazara açılmasına sağlamaya yönelik bu hamleler dolaylı bir insan güvenliği hamlesi olarak değerlendirilebilir. Nitekim Amerika, Fas, Ürdün, İsrail arasında imzalanan bu serbest ticaret anlaşmasının ilk amacı radikal İslami terörle mücadelede ekonomik kalkınma modelinin uygulanmasıdır. Bu sebeple anlaşma sadece serbest ticareti ilgilendiren ekonomik bir boyutla ilgili değil; aynı zamanda Arap-İsrail ilişkilerinin normalleşmesinde Ürdün'ün bölgesel bir güç olmasını sağlama ve radikal İslam terörüyle mücadelede operasyon ve bilgi paylaşımını kapsayan kolektif güvenlik anlayışına da hizmet etmektedir⁶¹. Ortadoğu'da Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olan ilk ülke olmasının yanında Ürdün, Avrupa Birliği ile Arap ülkeleri arasında serbest ticaret bölgesi oluşturacak Euro-Akdeniz anlaşmasını da imzalayarak Batı ile ilişkilerini geliştirmeye ve ekonomik olarak normalleşmeye çalıştığı görülmektedir⁶². Bu gelişmeler sayesinde Amerika'nın ardından Avrupa Birliği de Ürdün'ün mevcut ekonomik reformlar ile beraber Ortadoğu'da uygun bir partner olduğunu belirtmiştir⁶³. Ülkenin uluslararası pazara açılması ve reform sürecinin ardındaki temel motivasyon ülkeye yapılan ekonomik yardımların devamını sağlamak yönünde olmuştur. Ekonomik yardımların devamı toplumun ekonomik olarak güvende olması ve rejim güvenliğinin sağlanması amacıyla yapılmış olduğundan dolayı dış siyasette Ürdün, Batı yörüngesine girmiş bir ülkedir. Nitekim Kral'ın de-

⁶⁰ Csicsmann, s. 114.

⁶¹ Steven E. Lobell, "The Second Face of American Security: The US-Jordan Free Trade Agreement as Security Policy" *Comparative Strategy*, 2008, 27(1), s. 88-95.

⁶² Warwick Knowles, *Jordan Since 1989: A Study in Political Economy*, New York: I.B. Tauris 2005, s. 82.

⁶³ Csicsmann, "Responsible Freedom and National Security: Liberalisation and De-Liberalisation in Jordan under King Abdullah II", s. 116.

mokratikleşme hareketlerine öncülük etmesinde bu ekonomik yardımların devamlılığını sağlama adına Ürdün'e Batılı devletler tarafından uygulanan siyasal baskının itici bir güç olduğu da görülmektedir⁶⁴.

2002 yılından itibaren insan güvenliği adına rejim tarafından “Önce Ürdün”, “Hepimiz Ürdünüz”, ve “Değişim Muhafızları” gibi projeler devreye sokulmuştur⁶⁵. Öncelikle 2002 yılında ortaya atılan “Önce Ürdün” kampanyasının rejimin toplumu; sosyo-ekonomik kalkınma, sosyal adalet, eğitim, siyasal eşitlik ve katılım gibi ülke içi meselelere yönelterek, Amerika-İrak ve İsrail-Filistin meselelerinden kaynaklı Pan-Arap sorunlarından uzak tutmak için izlediği bir strateji olduğu gözlenmektedir⁶⁶. Basın tarafından da bu kampanyalar Kral'ın bölgesel sorunlara karşı yürüttüğü bir modernleşme projesi olarak görülmektedir⁶⁷. “Önce Ürdün” kampanyasının ardındaki temel motivasyona bakıldığında; toplumsal güvenliği, bireysel güvenliği ve refahı sağlama adına doğrudan rejimin bir amacı olmadığı görülmektedir. Fakat rejim kendi güvenliği için dış kaynaklı tehditlerin iç kaynaklı bir tehdiye dönüşmesini engellemek amacıyla, biraz da zorunluluktan topluma ilişkin meselelere yöneldiği görülmektedir. Sosyal adalet, eğitim, ekonomik imkânların düzeltilmesi gibi hususlar insan güvenliği kavramının motorlarından refah içinde yaşam ve onurlu yaşamı gerçekleştirmeye yönelik reformlar olarak görülebilir. “Önce Ürdün” kampanyası kapsamında sosyo-ekonomik dönüşüm planı 2002 yılında yürürlüğe girmiştir. Böylelikle yeni iş imkânlarının yaratılması, yoksullukla mücadele, yaşam kalitesinin artırılması, parlamenter demokrasinin geliştirilmesi, hukukun üstünlüğü, hesap verilebilirliğin artırılması gibi konularda reform yapılması amaçlanmıştır⁶⁸. Bu konuda gerçekleştirilen bir diğer reform hareketi ise “Hepimiz Ürdünüz” forumları olmuştur. Bu forumlarda halkın problemleri ve devletin beklentilerine yönelik bir konsensüs oluşturmak adına bir zemin oluşturulmuş ve bu meseleler tartışılmıştır. Bu süreç sonucunda ortaya çıkan

⁶⁴ Mohamed A.A. Abu-Rumman, “Ürdün'de 1989-2005 Arası Demokratik Dönüşüm”, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009, s. 198.

⁶⁵ Maria Hantzopoulos ve Roozbeh Shirazi, “Securing the State through the Production of ‘Global’ Citizens: Analyzing Neo-Liberal Educational Reforms in Jordan and the USA”, *Policy Futures in Education*, 2014, 12(3), s. 374.

⁶⁶ Greenwood, “Jordan’s New Bargain: The Political Economy of Regime Security”, s. 266.

⁶⁷ Ahmed Shihab-Eldin, “Jordan First: A King’s Modernization Motto Obscures a Palestinian Past and Iraqi Present”, 20.05.2016, <http://www.huffingtonpost.com/ahmed-shihabeldin/jordan-first-a-kings-mode>

⁶⁸ Greenwood, “Jordan’s New Bargain: The Political Economy of Regime Security”, s. 266.

deklarasyonda politik, ekonomik ve sosyal güvenlik konularında ilk başta reformların gerçekleştirilmesi gerektiği yer almıştır⁶⁹. Bunun yanında Kral 2. Abdullah tarafından gerçekleştirilen diğer reform girişimleri; Amman mesajı, eğitim reformu, bilgi ve teknoloji reformu, sağlık reformu, yaşlı ve engelliler için bakım reformları, konut reformu, ziraat reformu, enerji reformu, bilimsel araştırmalara ve gençlere destek bursları ve Akabe özel ekonomik alanının oluşturulmasıdır⁷⁰. Görüldüğü üzere gerçekleştirilen tüm bu reformlar ve reformlarda toplumun isteklerinin göz önünde bulundurulması insan güvenliği açısından büyük bir kazanımdır. Uygulamaların pratiğe dönüşmesi ve verimliliği yer yer tartışılrsa da Ürdün'e komşu Suriye, Lübnan, Irak gibi ülkelerde insanların daha can güvenliği sağlanamaz durumda iken Ürdün'ün devlet yoluyla bu meseleleri konuşması önemli bir adımdır. Reformların içinde özellikle eğitim reformu insan güvenliğine hizmet açısından diğerlerinden ayrılmaktadır. Toplumu uzun vadede şekillendirmeyi amaçlayan bu reformlarla aynı zamanda demokrasiyi topluma yerleştirmek, teknolojik ilerlemeyi sağlayarak oluşturulacak olan modern ve insani değerleri önemseyen bir Ürdünlü kimliği ile ulusal güvenliğin sağlanması amaçlanmaktadır⁷¹.

İnsan güvenliği ile alakalı konulardan en önemlilerinden birisi, ülke genelinde insan hakları ile ilgili yaşanan gelişmelerdir. Ürdün'de 2000 yılında Kraliyet İnsan Hakları Komisyonu olarak kurulan kurum, 2002 yılında Ulusal İnsan Hakları Kurumu'na dönüştürülmüştür⁷². Amman'da kurulan bu kurumun amacı; Ürdün'ün bölgesel ve uluslararası insan hakları sözleşmelerini imzalamasını sağlamak, ülkede insan haklarının uygulanmasını gözetlemek ve yeni gelişmelere ülkenin ayak uydurmasında yardımcı olmaktır⁷³. İnsan haklarının ülkede uygulanmasında gözlemci konumunda bulunacak bir kurumun varlığına izin vermek Ürdün için önemli bir gelişmedir. Özellikle insan haklarının keyfi ihlallerinin önüne geçilerek in-

⁶⁹ MOPIC, "We are all Jordan - Final Declaration", 22.05.2016, <http://inform.gov.jo/en-us/By-Date/Report-De...>

⁷⁰ KingAbdullah, "Initiatives", 24.05.2016, http://kingabdullah.jo/index.php/en_US/initiatives/listing/cid/1.html

⁷¹ Hantzopoulos ve Shirazi, "Securing the State through the Production of 'Global' Citizens: Analyzing Neo-Liberal Educational Reforms in Jordan and the USA", s. 377.

⁷² Sonia Cardenas ve Andrew Flibert, "National Human Rights Institutions in the Middle East", *Middle East Journal*, 2005, 59(3), s. 411.

⁷³ Michael Vicente Perez, "Human rights and the rightless: the case of Gaza refugees in Jordan", *The International Journal of Human Rights*, 2011, 15(7), s. 1045.

sanların kendilerini rejimden gelecek tehditlere karşı güvende hissetmesi sağlanmış olacaktır. Bu noktada irdelenmesi gereken bu kurumun hangi motivasyonlar ile kurulduğudur. İnsan haklarına saygılı bir devlet ve toplum inşası için mi yoksa politik meşruiyeti artırmak için mi? Ürdün'de de böyle bir kurumun kurulmasında daha çok kurumun politik araç olarak kullanılmasının düşünüldüğü görülmektedir. Özellikle rejim dışı gruplar tarafından rejimin insan haklarını ihlal ettiği yönünde gerekçelerle suçlanmasının önüne geçmek için bu tarz kurumlar kurulmaktadır⁷⁴. Kurumun, rejim meşruiyetini sağlamak için politik bir araç olarak görülmesi ve kurumun başına eski Ürdün BM elçisinin atanması, Ürdün'ün iç ve dış pek çok eleştiriyeye maruz kalmasına sebep olmuştur⁷⁵. Yine bu kurumun ülkedeki insan hakları gelişim raporunda hükümete yönelik eleştirilen herhangi bir konunun bulunmaması, işkence, kötü muamelenin ülkede hiç yaşanmadığının raporda gösterilmesi, raporun geçerliliği hakkında akıllarda soru işaretleri uyandırmaktadır⁷⁶. Ulusal İnsan Hakları Kurumu'nun Ürdün'de normatif bir insan hakları kavramını gerçekleştirmek amacıyla kurulmadığı görülmektedir. Bunun yerine daha çok politik ve ekonomik gerekçeler öne çıkmaktadır. Rejimin insan haklarının ihlali ile suçlanmasının önüne geçilmeye çalışılmış, ayrıca Batı'ya karşı insan haklarına saygılı ılımlı bir İslam devleti imajı çizilmeye gayret edilmiştir. Ülkenin ekonomisinin büyük ölçüde dış yardımlara dayanmasından dolayı, Batılı devletlerin ekonomik yardımları bir sopa şeklinde kullanarak ülkenin insan haklarına saygılı bir devlet olması yönünde baskıları sonucunda bu kurumlar kurulması ekonomik gerekçelerdendir. Bu sebepler neticesinde kâğıt üzerinde insan hakları kavramı ülkede yerleştirilmeye ve kurumları kurulmaya başlansa da Batılı anlamda bir insan hakları konusunda olgunluk kazanıldığını söylemek zordur. Bu konuda Amerika tarafından hazırlanan insan hakları raporuna göre işkence ve gözaltı standardına ilişkin yasal düzenlemeler bulunsa da, kötü muamele, keyfi gözaltı ve ifade özgürlüğünün engellenmesi gibi bazı problemler yüzünden Ürdün'ün insan haklarına saygılı bir devlet standardından uzak olduğu görülmektedir. Bunun yanında internet erişiminin kısıtlanması, adil yargılanma ile ilgili endişelerin bulunması, özel hayatın gizliliği-

⁷⁴ Cardenas ve Flibbert, "National Human Rights Institutions in the Middle East", s. 413.

⁷⁵ Tom Pegrarn, "Global human rights governance and orchestration: National human rights institutions as intermediaries", *European Journal of International Relations*, 2015, 21(3), s. 609.

⁷⁶ Cardenas ve Flibbert, "National Human Rights Institutions in the Middle East", s. 429.

ne devletin uymaması insan hakları ile ilgili yaşanan problemlerdendir⁷⁷. İnsan hakları konusunda yaşanan bu olumsuzluklara rağmen Ürdün’de hükümet dışı insan hakları organizasyonların aktivistleri yapmış oldukları gösterilerden dolayı tutuklanmamıştır⁷⁸. Tutuklamaların olmaması devletin insan hakları konusunda kısıtlayıcı ve baskıcı bir yönetim izlemediğine yönelik bir işarettir.

İnsan güvenliğinde önemli konulardan birisi de kadınların sosyal hayattaki rolünün artırılmasıdır. Bu konuda Ürdün’de Kral’ın eşi Kraliçe Rania yurtiçi ve yurtdışında ülkenin imajında önemli bir rol oynamaktadır. Kadın haklarının genişletilmesi, Ürdünlü kadınların ülke dışından erkeklerle evlenmesine izin veren kanun gibi değişiklikler Kraliçe sayesinde gerçekleşmiştir⁷⁹.

Ürdün’de kaydedilen bu olumlu gelişmelere rağmen Gazze’den gelen yüz yirmi bin civarındaki mültecinin durumu ise oldukça kötüdür. Bu insanların yaşadıkları problemlerden ilki mülteci kamplarının aşırı kalabalık ve zayıf altyapı sistemine sahip olmasından kaynaklı sıkıntılardır. Ayrıca mültecilere ilk ve ortaokul düzeyinde eğitim verilse de üniversite eğitimi imkânı verilmemektedir⁸⁰. Mültecilere ilişkin diğer ülkelerden pek çok yardım alınmasına rağmen ülkenin kendi ekonomisi mültecilerin bakımını kaldırmayacak durumda olduğundan dolayı, mültecilerin insan onuruna yakışır şekilde hayatlarını sürdürememesi Ürdün’de insan güvenliği adına görülen eksiklerdendir.

Demokrasinin ülkede gelişmesi adına düzenli ve özgür bir ortamda seçimlerin yapılması öngörülmüş olsa da, Kral’ın gerekli gördüğü durumlarda seçimleri erteleme yetkisinin bulunması, demokrasinin keyfi olarak askıya alınabileceğini göstermektedir⁸¹. Ayrıca politika bağlamında verilmiş gibi gözükken bazı özgürlükler bulunsa da pratikte kimi engeller ile karşılaşıl-

⁷⁷ U.S.DOS, *Jordan 2015 Human Rights Report*, Washington DC: U. S. Government Printing Office 2015.

⁷⁸ Abdullahi A. An-Naim, “Human Rights in the Arab World: A Regional Perspective”, *Human Rights Quarterly*, 2001, 23(3), s. 719.

⁷⁹ Chad Spindel, “The People Want to Topple the Regime Exploring the Arab Spring in Egypt, Syria, and Jordan”, *SAGE Open*, 2011, s. 5.

⁸⁰ Perez, “Human rights and the rightless: the case of Gaza refugees in Jordan”, s. 1037-1039.

⁸¹ Muhsin Awad, “Human rights in the Arab World (2009–10): the impact of wasted chances and the consecration of human rights violations”, *Contemporary Arab Affairs*, 2011, 4(1), s. 59.

maktadır. 2007 yılında çıkarılan tartışmalı siyasi parti yasası ile partilerin seçimlere katılabilmesi için ağır şartlar getirilmiş olmasından dolayı pek çok kişi parti adayı olarak değil, bağımsız şekilde seçimlere girmek durumunda kalmıştır. Yine aynı yasayla yerel yönetimlerde belediye başkanları ve belediye meclis üyelerinin yarısının Kral tarafından atanması demokratikleşme adına olumsuz gelişmelerdendir⁸². Ürdün'de herkesin özgürce siyasi faaliyetlerde bulunabileceğine dair olumlu bir imaj oluşturulmaya çalışılsa da, seçimlerin Kral'ın isteğiyle ertelenmesi, halkın içinden gelen kişilerin parti kurarak siyasete atılmasının önündeki ağır kriterler gibi gelişmeler, yaratılmaya çalışılan imajı olumsuz etkilemektedir. Fakat bu durum Ürdün'deki yönetim ile yakın ilişkileri bulunan Amerika ya da Avrupa için çok büyük bir problem oluşturmamaktadır. Çünkü Arap-İsrail çatışmasının durdurulması, bölgedeki çatışmaların azaltılması ve radikal terör ile mücadelede istihbarat paylaşımı sağlaması açısından mevcut rejim uyumlu bir ortaktır. Gerek toplum tarafından ciddi bir insan hakları ve demokrasi talebinin gelmemesi gerek Batı tarafından ülke içi demokrasinin ve insan hakları kavramlarının yerleşmesinin birinci öncelik olarak görülmemesinden dolayı Ürdün'de insan hakları ve demokrasi zaman zaman askıya alınabilmektedir.

2013 yılında Kral 2. Abdullah ile yapılan röportajda, Kral demokratikleşme ve insan haklarına uyum sağlamak amacıyla anayasanın üçte birinin değiştirildiğinden bahsetmiştir⁸³. Kral'ın röportajında bahsettiği bu değişimlerin arkasındaki temel sebep ya da motivasyonlar nelerdir? Gerçekleştirilen bu değişimler ülkede insan güvenliğini sağlamaya yönelik midir yoksa Batı'ya şirin gözükmek için kullanılan politik araçlar mıdır? Bu sorulara cevap bulabilmek amacıyla tarihsel süreç içinde rejim güvenliği ve Ürdün'ün ekonomik durumu yakından takip edilmelidir. Çünkü Ürdün özelinde ekonomik ve politik alanda hayata geçirilen stratejiler doğrudan rejim güvenliği ile alakalıdır. Ürdün, yüzölçümü, nüfusu, sanayisi, doğal kaynakları ve ekonomik gelişmişliği bakımından küçük bir ülkedir. Ülkenin ekonomik varlığını sürdürebilmesi bu yüzden büyük oranda gelecek olan dış yardımlara bağlıdır. Uzun yıllar boyu dış yardımlara bağımlı ekonomi modeli o kadar

⁸² Csicsmann, "Responsible Freedom and National Security: Liberalisation and De-Liberalisation in Jordan under King Abdullah II", s. 118-119.

⁸³ King Abdullah II., "Jordan's Security Backbone: Pluralism and National Unity, the Thoughts of His Majesty King Abdullah II of Jordan", *World Policy Journal*, 2013, 30(3), s. 41.

benimsenmiştir ki, yardımların kesilmesi durumunda ülkenin uzun vadede ekonomik olarak ayakta durması mümkün değildir. Körfez Savaşı öncesi destek aldığı ve ticari ilişkilerinin bulunduğu Irak ile yakınlaşmayı tercih eden Ürdün, bu yakınlaşmanın bedelini 1989 kanlı isyanları ile ödemiştir. Savaşta Irak'a yakınlaşmak Batı'dan gelecek ekonomik yardımların kesilmesine ardından da Irak'ın savaşta büyük ekonomik zarar alması sonucu Ürdün'e yaptığı yardımı kesmesi sonucu ülke ekonomik olarak çıkmaza girmiştir. 1989'dan itibaren ise Ürdün'ün Batı'ya yaklaşarak ekonomisini düzelterek yardımları alma adına hem dış hem de iç politikada Batı'yla işbirliği stratejileri izlenmiştir. Ürdün'ün İnsan Güvenliği Ağı'na üye olması da Ortadoğu'da insan güvenliğine katkıda bulunan tek ülke olma adına Batı'dan gelecek olan yardımların devam etmesi ve Batı'nın gözüne girme amacıyla gerçekleştirilmiş bir strateji olarak düşünülebilir.

İnsan Güvenliği Ağı'nın kurulmasına öncülük eden ülkeler Kanada, Norveç ve Japonya'dır. Bu ülkeler aynı zamanda Dünya'da ekonomik gelişmişlik düzeyi yüksek ülkelerdendir. Bu ülkelerin bulunduğu bir ağa girmek; Dünya'da kolektif güvenlik kavramına katkı sağlamak ve bu ülkelerden Ortadoğu'ya gelecek olası ekonomik yardımların Ürdün'e gelmesini sağlayacaktır. Nitekim Norveç tarafından Ürdün'e 2000-2015 yılları arasında 450 milyon Norveç Kronu parasal yardım yapılmıştır⁸⁴. Bu miktar ülkenin, komşu ülkelerdeki gibi savaş sebebiyle yıkılıp yeniden yapılanma gibi bir süreç yaşamaması, küçük ekonomik kapasitesi ve nüfusu bakımından küçük bir ülke olması açısından yüksek bir rakamdır. Başka bir örnek ise, Suriye'de ortaya çıkan iç savaşın başlamasından itibaren Kanada'nın bölgedeki devletlere yapmış olduğu toplam 969 milyon Kanada Doları yardımının 411 milyonunun Ürdün'e aktarılmış olmasıdır⁸⁵. Suriyeli mültecilerin Türkiye, Irak, Lübnan gibi diğer komşu devletlere dağıldığı ve mültecilerin çoğunluğunun Türkiye'de olduğu bir uluslararası konjonktürde yardımların neredeyse yarısının Ürdün'e yapılmış olmasının, Ürdün ve Kanada arasında İnsan Güvenliği Ağı sayesinde kurulan yakın ilişkiler sonucu meydana geldiğini düşündürmektedir.

⁸⁴ NORAD, "Norwegian Aid Statistics", 24.05.2016,

<https://www.norad.no/en/front/toolspublications/norwegian-aid-statistics/>

⁸⁵ Derek Stoffel, "Syrian refugee crisis: How Canadian money is helping", 15.05.2016, <http://www.cbc.ca/news/world/jordan-syrian-refugees-marie-claude-bibeau-1.3427721>

5. Ürdün'de İnsan Güvenliğinin Testi: Arap Baharı Süreci

Ürdün'ün insan güvenliği ile alakalı ortaya koymuş olduğu pratikler ve bunların arkasındaki motivasyonlar değerlendirildiğinde ortaya çıkan sonuç, reformların, kavramın normatif gerekliliklerinden ziyade Batılı devletlerin baskısı sonucu ya da beğenisini kazanma adına gerçekleştirildiği yönündedir. Yine de insan güvenliği, insan hakları, demokrasi, özgürlük, liberalleşme gibi kavramlar ülkenin gündemine girmiştir. Dolayısıyla ülke siyaseti ve toplum arasında bu değerlerin olumlu etkilerinin görülmesi mümkündür. Ürdün'de yaşanan Arap Baharı süreci bu duruma en güzel örneklerden birisidir.

Arap Baharı sürecinin Ürdün'e sıçramasında etkili olan en büyük sebep ülkedeki siyasal parti ve oy sistemine ilişkin yasaların değiştirilmesine yönelik talepler olmuştur. Ayrıca Ürdün'de yaşanan Arap Baharı süreci Mısır'dan farklı olmuştur. Mısır'da rejim değişikliği istenirken, Ürdün'de rejim değişikliği yerine Kral tarafından atanan kabinenin istifa ederek seçilmiş kabilenin görev yapması yönünde isteklerde bulunulmuştur⁸⁶. Ürdün'de bulunan İslami Hareket Cephesi ve Müslüman Kardeşler gibi partilerin ülkedeki rejime yönelik radikal değişiklikler talep etmemesinin ardında ise Kral'ın iki binli yılların başından itibaren ülkeyi sert, baskıcı değil, insan güvenliğini ve diyalogu öne çıkararak yönetmesinden kaynaklandığı düşünülebilir.

Rejimin güvenliğine yönelik bir tehdit meydana geldiğinde üçüncü dünya ülkelerinin vereceği tepki genelde halkı baskı altına alarak yıldırma olacaktır. İnsan güvenliği ile bir nebze de olsa tanışan Ürdün'de ise, rejimin tehdit altında olduğu Arap Baharı sürecinde protestoculara yönelik ilk tepki halka parasal yardım paketleri ve maaş zamları sunmak olmuştur⁸⁷. Ekonomik yardımların toplumdaki huzursuzluğu gidermekte yetersiz kaldığını gören rejim, bu sefer gösterilerin ortaya çıkma sebebi olarak gösterilen seçim yasası problemini çözüme kavuşturmak amacıyla Kraliyet Ulusal Diyalog Komitesi'ni kurarak anayasa değişikliğine ilişkin inceleme başlatmıştır⁸⁸. Ayrıca halkın taleplerini iletmesi amacıyla kurulan diyalog

⁸⁶ Köprülü, "Consolidated Monarchies in the Post-'Arab Spring' Era: the Case of Jordan", s. 319-320.

⁸⁷ Nuri Yeşilyurt, "Jordan and the Arab Spring: Challenges and Opportunities", *Perceptions*, 2014, 19(4), s. 172.

⁸⁸ Martin Beck ve Simone Hüser, "Jordan and the 'Arab Spring': No Challenge, No

komitesinin yanında, konunun anayasal değişikliği gerektirmesi nedeniyle Kraliyet Anayasa İnceleme Komisyonu da kurulmuştur. Bu komite çalışmaları sonucunda ise 42 maddelik anayasa değişikliği önerisinde bulunmuştur⁸⁹. Seçim yasası üzerinde yapılan istekler sonucunda 29 Mart 2011 yılında gerçekleştirilen değişiklik ile güvenlik güçlerine oy hakkı ve seçim bölgelerinden kadın aday çıkarabilme hakkı getirilmiştir. Aslında yaşanan bu gelişme daha çok rejimin işine gelmiştir. Bir kamu görevlisi olarak güvenlik güçleri, genellikle rejimin meşruiyet kaynağı olan yerel halktandır. Dolayısıyla onlara verilen oy kullanma hakkı rejimin meşruiyetini artırmıştır. Yapılan değişikliklere rağmen politik hayatta gerilimin yoğun yaşandığı ve protestocuların rejim tarafından gelen teklifler karşısında daha fazla talepkar tavırları Arap Baharı sürecinde gerilimi azaltmak adına sürekli kabinenin Kral tarafından değiştirilmesi gerekliliğini doğurmuştur⁹⁰. Bu kabine değişiklikleri öyle bir hal almıştır ki, 14 ay gibi kısa bir sürede Kral tarafından 4 defa başbakan değiştirilmiştir⁹¹. Ürdün’de meydana gelen gösterilerde rejimin izlediği tavır da diğer komşu Arap ülkelerinde izlenen stratejilerden farklıdır. Mısır, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri gibi ülkelerde protestoculara karşı yasaklayıcı ve kısıtlayıcı uygulamalar getirilirken, Ürdün’de bu uygulamaların rejime karşı grupları daha da radikalleştireceği düşüncesiyle baskıcı bir uygulama yapılmamıştır⁹². Yine başka bir örnekte Suriye’de Arap Baharı sürecinde istihbarat servislerinin halkı yıldırma adına pek çok çabaları bulunsa da, Ürdün’deki istihbaratın halkı sindirmeye yönelik herhangi bir girişimi olmamıştır. Ayrıca, Ürdün güvenlik güçlerine gösteriler boyunca asla şiddet kullanılmaması gerektiği yönünde kesin talimatlar verilmiştir. Bir yılı aşan gösteriler boyunca sadece iki kişi ölmüş, onlar da polis yüzünden ölmemiştir. Polis ve göstericiler arasında yakın bir bağ kurularak polis ve rejim düşmanlığı oluşmamıştır. Hatta dört polis hakkında göstericilere aşırı güç kullanma yönünde soruşturma açılması, rejimin göstericilerin hakkını ne kadar gözettiğinin somut bir göstergesi olarak sunulmuştur⁹³. Gösterilerde halka karşı gösterilen bu

Change?”, *Middle East Critique*, 2015, 24(1), s. 86.

⁸⁹ Yeşilyurt, “Jordan and the Arab Spring: Challenges and Opportunities”, s. 172.

⁹⁰ Köprülü, “Consolidated Monarchies in the Post-‘Arab Spring’ Era: the Case of Jordan”, s. 319-323.

⁹¹ Yeşilyurt, “Jordan and the Arab Spring: Challenges and Opportunities”, s. 184.

⁹² Yeşilyurt, s. 176.

⁹³ Spindel, “The People Want to Topple the Regime Exploring the Arab Spring in Egypt,

özgürlükçü ortama rağmen, ülkede yerleşmeye çalışan IŞİD'e karşı sert önlemler Batı'nın da takdirini almıştır. Ürdün tarafından Batı ile uyumlu ve ılımlı bir Krallık modeli çizilerek, bölgesel barışın mevcut rejimin yıkılmadan da sağlanabileceğine yönelik bir rol model çizilmeye çalışılmıştır⁹⁴. Ürdün'ün bu çabaları sonucunda Arap Baharı sürecinde 1 milyar dolara yakın bir meblağ ile en fazla parasal yardım alan Ortadoğu devleti olduğu görülmektedir⁹⁵. Batının Arap Baharı sürecinde genelde protestocu grupları desteklediği görülürken Ürdün özelinde neden Kral ve onun yönetimi desteklenmiştir? Batı'nın bu desteği, Ürdün'deki rejimin Batı ile uyumlu ve Batılı çıkarlar çerçevesinde hareket etmesinden kaynaklanmaktadır. İnsan güvenliği kavramının ülkeye yerleştirilmesi, İnsan Güvenliği Ağı'na üye olunması da Ürdün'ün Batı ile yakınlaşma çabalarının bir sonucudur. Politik amaçlarla gerçekleştirilen bu stratejiler de Arap Baharı sürecinde Ürdün'deki rejimin güvenliğini sağlamasında etkili olmuştur. Nitekim, Batı'nın Ürdün rejimini desteklemesi, yerli halkın çoğunluğunun Filistin kökenli olan göstericilere şüpheyle yaklaşması ve Kral 2. Abdullah'ın reformcu Kral imajı sayesinde gösteriler zamanla azalmış ve Ürdün'deki hayat eskisine dönmüştür⁹⁶.

Ürdün'de meydana gelen Arap Baharı süreci ülkede insan güvenliği kavramının yerleşip yerleşmediği yönünde başarılı bir test olmuştur. Her ne kadar insan güvenliği kavramıyla ülkenin tanışması, Ürdün'ün ekonomik çıkarları ve rejim meşruiyeti gibi politik sebeplerle gerçekleşmiş olsa da, bu kavramların belli ölçüde halkı ve rejimi olumlu etkilediği görülmektedir. İfade özgürlüğü, siyasal faaliyetlere katılma, toplumda kimliğini özgürce yaşayabilme gibi normların Ürdün'de Arap Baharı sürecinde test edildiği ve rejimin bu normları içselleştirdiği görülmektedir. Böylelikle gelinen noktada normatif bir insan güvenliği kavramının ülkede yerleştiğini söylemek her ne kadar zor olsa da, Ortadoğu ülkelerindeki baskıcı yönetimler ve insanın can güvenliğinin dahi bulunmadığı çatışmaların yanında, Ürdün göreceli olarak insan güvenliğine geçiş aşamasında başarılı bir konumdadır.

Syria, and Jordan”, s. 6.

⁹⁴ Yeşilyurt, “Jordan and the Arab Spring: Challenges and Opportunities”, s. 177.

⁹⁵ Beck ve Hüser, “Jordan and the ‘Arab Spring’: No Challenge, No Change?”, s. 90.

⁹⁶ Yeşilyurt, “Jordan and the Arab Spring: Challenges and Opportunities”, s. 182-183.

6. Sonuç

Sömürge geçmişi, toplumsal bir uyumun yokluğu, yapay sınırları, toplumla devlet arasındaki düşük sosyo-politik oйдаşması, zayıf ekonomisi ve kurumsal kapasitesi ile Ürdün tipik bir üçüncü dünya ülkesidir. Üçüncü dünya ülkesi olmasının yanında ayrıca yüzölçümü, nüfusu, askeri ve ekonomik kapasitesi bakımından da küçük bir devlettir. Devletin, güvenliği sağlayacak sosyal, ekonomik ve kurumsal kapasitesinin yeterli olmaması Ürdün'de toplumun ve rejimin her an kendini tehlike içinde hissetmesi sonucunu doğurmaktadır. Ürdün'deki yaşanan bu güvensizlik durumu Job'un ortaya koyduğu güvensizlik açmazı ile daha net anlaşılmaktadır. Bu noktada üçüncü dünya ülkelerinde rejim ve toplumun güvenliğinin sağlanmasında kullanılan en temel stratejiler, askerileşme ve baskıcı yönetimler kurma olmuştur. Fakat Ürdün'de bu hâkim yaklaşım farklılık göstermektedir. Kral Hüseyin döneminde başlayan toplumdaki güvensizliği tırmandıran ve rejim güvenliğini tehdit eden olaylara karşı reformist bir karşı politika izlenmiştir. Böylelikle toplum ve rejim arasındaki anlaşmazlıklar radikalleşmeden çözüme kavuşturulmaya çalışılmıştır. Ürdün'ün rejimi tehdit eden bu durumlardan sadece demokratik reformlar ile kurtulması mümkün olmamıştır. Aynı zamanda dışarıdan gelen parasal yardımlara karşı büyük bir bağıllık da meydana gelmiştir.

Kral Hüseyin'den sonra tahta geçen Kral 2. Abdullah da babasının belirlediği vizyonda ülkenin güvenlik politikasını belirlemiştir. Böylelikle 1999 yılında insan güvenliği kavramının dünyada uygulanmasını sağlamak ve insan güvenliği kavramını daha ileri bir noktaya taşımak için kurulan İnsan Güvenliği Ağı'na Ürdün'ün üye olması bu çerçevede bir mantık taşımaktadır. Ürdün'de rejimi destekleyen ve meşrulaştıran kesim, yerli Ürdün halkıdır. Bu halkın da büyük bir kısmı kamu sektöründe çalışmaktadır. Dolayısıyla devlet, toplumu memnun etmek amacıyla ekonomisini sürekli ayakta tutmak zorundadır. Küçük bir ülke olması, kaynaklarının kendi ekonomisini ayakta tutacak kadar yeterli olmaması gibi sebeplerden dolayı ülke dış parasal yardımlara sürekli muhtaçtır. İnsan Güvenliği Ağı'nın kurulmasına öncülük eden Japonya, Norveç, Kanada gibi ülkeler ise Ürdün'e bu parasal yardımın devamını sağlayabilecek ekonomik güce sahip ülkelerdir. Ürdün açısından bu devletler ile aynı platformda bulunmak, bu devletlere uyumlu bir ortak olduğunu göstermek bölgeye yapılacak olan parasal yardımlarda Ürdün'ün ayrıcalıklı bir yer edinmesini sağlayacaktır. Bu politik ve ekono-

mik çıkarlar neticesinde, Ürdün'ün insan güvenliği kavramını politik bir araç olarak kullandığı görülmektedir. Sadece politik amaç uğruna bu ağa üye olduğu yönündeki açıklamalar da yetersizdir. Ürdün gibi, krallığın olduğu ve Kral'ın otoritesinin sorgulanmadığı bir ortamda insan güvenliği kavramı ile ülkenin tanışmasında Kral'ın kişisel rolü de önemlidir. Nitekim her ne kadar insan güvenliği kavramı ülke gündemine politik bir amaç uğruna girmiş olsa da, gerek Kral'ın vizyonu gerek de Batılı devletlerin baskıları sonucu insan güvenliğinin temel normları olan şiddetsiz yaşam, refah içinde yaşam ve kimlikli bir yaşama ilişkin kriterler toplumda ve rejimde olumlu değişimler yaşatmıştır. Arap Baharı süreci bu tezi destekleyen en önemli örnektir. Ürdün'ün komşu ülkelerinde bu süreçte insanlar baskı altında, işkence, zulüm, canları ve mallarının güvenliği tehlike altında yaşamakta iken Ürdün'de rejim karşıtı gruplar özgürce eylemlerini gerçekleştirmiş, bu gruplara karşı rejimden baskıcı bir uygulama gerçekleşmemiştir. Aksine ekonomik, siyasi, toplumsal reformlarda halkın istekleri de göz önünde bulundurularak diyalog kanalları hep açık tutulmuştur. Mevcut gelişmeler göz önünde bulundurulduğunda insan güvenliği kavramının daha emekleme aşamasında olduğu Ürdün, Ortadoğu'da insan güvenliği konusunda en çok gelişim göstermiş ülkelerden birisi konumundadır.

Kaynakça

Kitap ve Makaleler

Abdullahi A. An-Naim, "Human Rights in the Arab World: A Regional Perspective", *Human Rights Quarterly*, 2001, 23(3), ss. 701-732.

Amitav Acharya, "Regionalism and Regime Security in the Third World: Comparing the Origins of the ASEAN and the GCC", Brian L. Job (Ed.), *The Insecurity Dilemma: National Security of Third World States* içinde (s. 143-164), Colorado: Lynne Rienner Publisher, 1992.

Amitav Acharya, "*The Periphery as the Core: The Third World and Security Studies*", *Strategies in Conflict: Critical Approaches to Security Studies Conference 1994*, Toronto, 1995, March, ss. 1-19.

Barry Buzan, *People, States and Fear: The National Security Problem in International Relations*, New York: University of North Carolina Press, 1983.

Bernard Lewis, *Ortadoğu*. Çev. Selen Y. Kölay, 3. Baskı, Ankara: Arkadaş Yayınevi, 2003.

Beverly Milton-Edwards , “Facade Democracy and Jordan” *British Journal of Middle Eastern Studies*, 1993, 20(2), ss. 191-203.

Brian L. Job, “The Insecurity Dilemma: National, Regime, and State Securities in the Third World”, Brian L. Job (Ed.), *The Insecurity Dilemma: National Security of Third World States* içinde (s. 11-35), Colorado: Lynne Rienner Publisher, 1992.

Bülent S. Ağır, “European Perspective of Human Security: From a Conception to Reality?”, Ivica Dordevic, Marina Glamotchak, Svetlana Stanarevic ve Jasmina Gacic (Ed.), *Twenty Years of Human Security: Theoretical Foundations and Practical Applications*, Belgrad: University of Belgrad ve Institut Français de Geopolitique-Universite Paris 8, 2015.

Bülent S. Ağır, Gürsoy , Barış ve Arman, Murat N., “European Perspective of Human Security and the Western Balkans”, *Revista de Stiinte Politice*, 2016, 50, ss. 41-54.

Chad Spindel, “The People Want to Topple the Regime Exploring the Arab Spring in Egypt, Syria, and Jordan”, *SAGE Open*, 2011, ss. 1-7.

Dag Tuastad, “A Threat to National Unity – Football in Jordan: Ethnic Divisive or a Political Tool for the Regime?”, *International Journal of the History of Sport*, 2014, 31(14), ss. 1774-1778.

Fen O. Hampson, “A New Role for Middle Powers in Regional Conflict Resolution?”, Brian L. Job (Ed.), *The Insecurity Dilemma: National Security of Third World States* içinde (s. 37-80), Colorado: Lynne Rienner Publisher, 1992.

Glenn E. Robinson, “Defensive Democratization in Jordan”, *International Journal of Middle East Studies*, 1998, 30, ss. 387-410.

Kalevi J. Holsti, “International Theory and War in the Third World”, Brian L. Job (Ed.), *The Insecurity Dilemma: National Security of Third World States* içinde (s. 37-80), Colorado: Lynne Rienner Publisher, 1992.

Kanti Bajpai, “The Idea of Human Security”, *International Studies*, 2003, 40(3), ss. 195-228.

Karla J. Cunningham, “Factors Influencing Jordan’s Information Revolution: Implications for Democracy”, *Middle East Journal*, 2002, 56(2), ss. 240-256.

Keith Krause ve Jütersonke, Oliver, “Peace, Security and Development in

Post-Conflict Environments” *Security Dialogue*, 2005, 36(4), ss. 447-462.

Keith Krause, “Theorizing Security, State Formation and the ‘Third World’ in the Post-Cold War World”, *Review of International Studies*, 1998, 24, ss. 125-136.

King Abdullah II., “Jordan’s Security Backbone: Pluralism and National Unity, the Thoughts of His Majesty King Abdullah II of Jordan”, *World Policy Journal*, 2013, 30(3), ss. 31-47.

Laszlo Csicsmann, “Responsible Freedom and National Security: Liberalisation and De-Liberalisation in Jordan under King Abdullah II”, *Society and Economy*, 2007, 29(1), ss.103-122.

Lawrence Tal, “Is Jordan Doomed?”, *Foreign Affairs*, 1993, 72(5), ss. 45-58.

Lawrence Tal, “Peace for Jordan?”, *The World Today*, 1993, 49(8), ss. 168-171.

Malik Mufti, “Elite Bargains and the Onset of Political Liberalization in Jordan”, *Comparative Political Studies*, 1999, 32(1), ss. 100-129.

Maria Hantzopoulos ve Shirazi Roozbeh, “Securing the State through the Production of ‘Global’ Citizens: Analyzing Neo-Liberal Educational Reforms in Jordan and the USA”, *Policy Futures in Education*, 2014, 12(3), ss. 370-386.

Martin Beck ve Hüser, Simone, “Jordan and the ‘Arab Spring’: No Challenge, No Change?”, *Middle East Critique*, 2015, 24(1), ss. 83-97.

Michael Barnett ve Wendt, Alexander, “The Systemic Sources of Dependent Militarization”, Brian L. Job (Ed.), *The Insecurity Dilemma: National Security of Third World States* içinde (s. 97-119), Colorado: Lynne Rienner Publisher, 1992.

Michel V. Perez, “Human rights and the rightless: the case of Gaza refugees in Jordan”, *The International Journal of Human Rights*, 2011, 15(7), ss. 1031-1054.

Mohamed A.A. Abu-Rumman, , “Ürdün’de 1989-2005 Arası Demokratik Dönüşüm”, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.

Mohammed Ayoob, “Inequality and Theorizing in International Relations: The Case for Subaltern Realism”, *International Studies Review*, 2002, 4(3), ss. 27-48.

Mohammed Ayoob, "Security in the Third World: The Worm about to Turn?", *International Affairs*, 1983, 60(1), ss. 44-51.

Mohammed Ayoob, "The Security Problematic of the Third World", *World Politics*, 1991, 43(2), ss. 257-283.

Mohammed Ayoob, "The Third World in the System of States: Acute Schizophrenia or Growing Pains?", *International Studies Quarterly*, 1989, 33(1), ss. 67-79.

Muhsin Awad, "Human rights in the Arab World (2009–10): the impact of wasted chances and the consecration of human rights violations", *Contemporary Arab Affairs*, 2011, 4(1), ss. 51-61.

Nur Köprülü, "Consolidated Monarchies in the Post-‘Arab Spring’ Era: the Case of Jordan", *Israel Affairs*, 2014, 20(3), ss. 318-327.

Nuri Yeşilyurt, "Jordan and the Arab Spring: Challenges and Opportunities", *Perceptions*, 2014, 19(4), ss. 169-194.

Nuri Yeşilyurt, "Ürdün’ün Bölgesel Konumu: Küçük Devlet Kavramı Çerçevesinde Bir İnceleme", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 2015, 70(2), ss. 377-401.

Nuri Yeşilyurt, "Ortadoğu’da Rejim Güvenliği ve Küçük Devlet: Ürdün Örneği" Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.

Özlem Kaygusuz, "Devlet İnşası ve Küresel Güneyde Güvenlik: Güçlü Devlet Arayışının Kuramsal ve Siyasal Açmazları", *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 2014, 10(39), ss. 27-61.

Raju G.C. Thomas, "What Is Third World Security?", *Annual Review of Political Science*, 2003, 6, ss. 205-232.

Scott Greenwood, "Jordan’s New Bargain: The Political Economy of Regime Security", *Middle East Journal*, 2003, 57(2), ss. 248-268.

Sonia Cardenas ve Flibbert, Andrew, "National Human Rights Institutions in the Middle East", *Middle East Journal*, 2005, 59(3), ss. 411-436.

Stanley Reed, "Jordan and the Gulf Crisis", *Foreign Affairs*, 1990, 69(5), ss. 21-35.

Steven E. Lobell, "The Second Face of American Security: The US-Jordan Free Trade Agreement as Security Policy", *Comparative Strategy*, 2008, 27(1), ss. 88-100.

Şevket A. Ovalı, “Ütopya İle Pratik Arasında: Uluslararası İlişkilerde İnsan Güvenliği Kavramsallaştırması”, *Uluslararası ilişkiler*, 2006, 10(3), ss. 3-52.

Tom Pegram, “Global human rights governance and orchestration: National human rights institutions as intermediaries”, *European Journal of International Relations*, 2015, 21(3), ss. 595-620.

UNDP, *Human Development Report 1994*, New York:Oxford University Press,1994.

United States Department of State, *Jordan 2015 Human Rights Report*, Washington DC: U. S. Government Printing Office,2015.

Warwick Knowles, *Jordan Since 1989: A Study in Political Economy* , New York: I.B. Tauris,2005.

İnternet Kaynakları

Human Security Unit, “Strategic Plan: 2014-2017”, New York:United Nations, <https://docs.unocha.org/sites/dms/HSU/HSU%20Strategic%20Plan%202014-2017%20Web%20Version.pdf>, Erişim Tarihi: 27.09.2016.

KingAbdullah, “Initiatives”, http://kingabdullah.jo/index.php/en_US/initiatives/listing/cid/1.html, Erişim Tarihi:24.05.2016.

MOPIC, “We are all Jordan - Final Declaration”, <http://inform.gov.jo/en-us/By-Date/Report-Details/ArticleId/16/We-are-all-Jordan-Final-declaration>, Erişim Tarihi: 22.09.2016.

NORAD, “Norwegian Aid Statistics”, <https://www.norad.no/en/front/tool-publications/norwegian-aid-statistics/>, Erişim Tarihi: 24.10.2016.

Shihab-Eldin, Ahmed, “Jordan First: A King’s Modernization Motto Obscures a Palestinian Past and Iraqi Present”, http://www.huffingtonpost.com/ahmed-shihabeldin/jordan-first-a-kings-mode_b_148589.html, Erişim Tarihi: 20.05.2016.

Stoffel, Derek, “Syrian refugee crisis: How Canadian money is helping”, <http://www.cbc.ca/news/world/jordan-syrian-refugees-marie-claude-bibeau-1.3427721>, Erişim Tarihi: 15.05.2016.

Interview: Former Foreign Minister of Tunisia Rafik Abdessalem

Tuncay Kardaş*

In this issue we have interviewed Dr. Rafik Abdessalem Former Minister of Foreign Affairs of Tunisia. Dr. Abdessalem has been a leading figure in Tunisian politics, as he has taken important positions in the post-revolutionary period. He was appointed as the Minister of Foreign Affairs in December 2011, following the first free election in the country after the revolution. Dr. Abdessalem served in this position until 2013. In 2014, Dr. Abdessalem founded Center for Strategic and Diplomatic Studies, London-based think-tank that focuses on political, social and economical issues as well as international security. Dr. Abdessalem shared his opinions about the political and social developments in the Middle East, particularly political change in Tunisia and the Arab revolutions.

Tuncay Kardaş: I have couple of basic questions to start with. As far as I know Tunisian revolution in Arab spring is the most successful one as everybody speaks about it and so on. Can we start with your definition of revolution and how Tunisian dignity revolution is different than others?

Rafik Abdessalem: Well, I think it is different, the Tunisian context itself. Of course the Tunisian revolution was not violent in the sense of previous

* Assoc. Prof., Sakarya University, Deputy Director of Middle East Institute, kardas@sakarya.edu.tr

revolutions in the world, like France revolution, Jacobean revolution which was based on the norm of rapture from the old regime. Of course we tried to build a new political system and dismantle the foundation of previous regime in a peaceful way. There are three reasons behind Tunisian exceptionalism. First one is the homogeneity of Tunisian society; it has sectarian and religious divisions. Tunisia is a very homogenous society. I used the term in a positive way of connotation. We have anti-religious and sectarian conflict. In other countries if you have a political conflict, it will transform into sectarian, religious and tribe conflicts, such as Syria, Libya and Iraq. It is not the case in Tunisia. If you have political problems, it will remain in political parties and political forces. The second element that we do not have is the legacy of military intervention in the public sphere of the political life. We have neutral military institutions since the beginning of 1956. The third element is that (which I call) the rationality of political place in Tunisia. Maybe Nahda Party is the vanguard political party in process of the democratization which is based on norm of making consensus. Even when there were political crises, Nahda Party had chosen to leave the government in favor of technocrat government to facilitate the democratic process. So, the norm of consensus between different political places to sort it out the political crisis is also the one of element to help Tunisia to create its exceptional model revolution in the region.

Tuncay Kardaş: You emphasized the word of compromise. How do we understand this process of compromise? Is it something that the entire revolutionary actor should go through? And second part of question is that is it something inherently good for your movement or for the Tunisian people?

Rafik Abdessalem: I think it is good for Tunisian society as well. As far as I understand, the principle of consensus between the components of the conflict means that the different parties who are participating in conflict sit together to reach the peaceful solution. This is exactly what happened. Of course we made some consensus to the member of previous regime. The simple reason is that we do not see an experience in the region like in Libya. They have a law which is based on the isolation of the members of the previous regime. It complicated the situation. So we chose to make a concession and consensus even with the component of the previous regime. Let's say that we have a certain rational balance of power in the countries.

And we managed to conflict based on the ballot box in a peaceful way instead of managing the conflict based on the voluntary means like what happened in other countries in the region. So this process sometimes it is risky one but I think it is the best solution within the regional context that we have. Of course Tunisia is not an immune, one hundred percentages from the effect of the regional environment like we have political crisis in Libya in Syria in Yemen, in Egypt everywhere of course we have been affected by this crisis. But we try to manage the situation in very difficult time. And I think we have managed the situation in a rational way that has created Tunisian exceptionalism.

Tuncay Kardaş: Many pundits foreign domestic pointed the importance of compromise and consensus. The reason why brought up this issue with the movement is that too much of a consensus or too much of a compromise with or it is possible it may lead to internal dissatisfaction within the parties and within the groups of people who supported. I will come to my next question but let me ask here and in this opportunity, how do you manage your own internal request coming from the groups who would say enough this amount of compromise we are sacrificing our own values and so on. How do you manage this difficult balance?

Refik Abdessalem: It is a difficult choice. We find sometimes difficulties within grand of the parties. They said what are the reasons behind these concessional old guards of the previous regime when they had controlled the government at the beginning of the independence in 1956. What are the reasons behind the compromise or consensus? Of course sometimes we faced an angry people but we managed the situation based on the communications. That is why communication with the members of parties is very crucial. The other element is that majority of this people when they make comparison between Tunisia and other countries; they say at the end of the day politic is reality. When they compare Tunisian situation with the other conditions of the revolution in Libya, Syria, Iraq, they said things are in the right way whatever we faced or we face today. Today it is better to manage political crisis based on peaceful means than going into civil war by using military means or whatever. This is exactly in the case in Tunisia. At least we have protected country from civil war like what happened Libya.

Tuncay Kardaş: The constitution righting process. I would like to ask a couple of questions. There are many interpreter or pundits have also

underline this three points. First one is the role of Islam in Tunisia, and the role of woman and the role of the issue of curving the executive power. Let us start with the first one. I know that Nahda deliberately removed the word of Sharia from discussion. And I know this part of the consensus seeking behavior. How do you feel about this decision? Do you feel that this is the best way to deal with a coming political crisis? And what will be the future repercussion?

Refik Abdessalem: The simple reason is that there is no need to deepen the ideological polarization based on secularism and Islamism or sharia. The term of sharia is very ambiguous. It is not an accurate. What is clear is the Islamic principle and values which is already embodied in our constitution. So as Tunisian we are not differentiating in the principle of Islam and Arabic language as the basic element of our constitution. This is the general framework, there is no need for making details about the sharia which is a religious interpretation or just text. And there are the righteous of interpretations. So what we agree is the general principle itself, which is Islam as a whole as body of values, principles, as legitimacy for the safe and that, is enough. There is no need to go for sharia or secularity. We are not the secular country. And we are not a country which is based on the concept of sharia.

Tuncay Kardaş: One of the values of Islamic tradition is the social justice. We all know in Tunisia economic variables are sometimes going up in positive direction and sometimes going down in negative direction. How will your party or how do you think a group of people within Islamic convictions should address this problem social justice within a global economy market?

Refik Abdessalem: It is very crucial and very important. I think Islam is not abstract values and principles. Islam is based on the law of sharia and based on justice even the Fukaha says long time the sense of Islam is el-Adl. Justice is the main principles in the body of Islam or Islamic tradition in the legacy. We have to revive these principles. Within this huge gap in the distribution of wealth there is a need to insist about principle of justice not only locally but also international order. The international order is not based on the justice, it is based on monopoly when you have big place that control international scene and wealth, and there is more need to have justice in international order. As well in the local environment, there is no social

justice due to the process of globalization which led to the gap between the riches and the poor.

Tuncay Kardaş: Just to help you make a comparison with the kind of experience we lived through, in Turkey, similar based similar Islamic sensitive government in power now. And the same issue of social justice applies. As far as domestic politics and domestic economy is concerned there is, you know, there is more or less, how can I say, a good reaction coming from the government towards social justice and so on so forth. But we cannot say the same with regard of international level of social justice. Do you think this lack of interest in international level is a downside of political or moderate Islamic ideas?

Rafik Abdessalem: I think this is due to the balance of power in international order. That's why the certain governments are facing or try to do remedy the social gap between rich and poor and to be more inclined towards social justice locally. But the international order, you know, Turkey is not player among the others. And there is a need for cooperation between the countries of region to have a more justice in international order and insist on the norm of justice within the international order.

Tuncay Kardaş: About the other issue, the role of women in the constitution, we know from the newspapers and from, you know, TV, news coverage that the women of Tunisia reacted very strongly when the word came out in the constitution proposal as complementary right or equal rights. How do you feel, and I know the words that changed has been towards equal rights, how do you feel that process, do you think that was necessary?

Rafik Abdessalem: I think it is informal or let's say artificial difference. We don't differentiate about the process of preserving good achievements of women in Tunisia, which we have since the beginning of independence. Nobody could criticize or put these good achievements under question. If you already have good achievements about the interest of women in public life and in public sphere, it means that quality between men and women, I think, is already achieved. This principle achieved as political party, Nahda party as part of our religious principles. This segregation between men and women is not based on Islamic principles. It more based on a deformed legacy and tradition in the most of societies.

Tuncay Kardaş: Okay, the last point in the constitution, the point of

disagreement in the constitution, how to curb the power executive. I am asking this question this question because there is, you know, a continuing trend to criticize security forces, abuses, some actions coming from security forces and so on and so forth. Do you think curbing this problem would help to solve this question of the feel of returning back to dictatorial type of government? Is it enough, you know, to get rid of some problems, associated with security sector?

Rafik Abdessalem: It's not enough, that's why we need the check and balance of powers. The essence of democracy is based on the balance of power and I think Tunisia still looking for a delicate balance between the norm of freedom and security and political stability and we still are in that process. Even all democracies are facing this dilemma. But what is positive in Tunisia is that we have a strong parliament which is good to scrutinize any abuse of power. The parliament institution is very crucial in the check and balance of powers to control the abuses within security forces. Another element is that we have an active civil society also, in addition to other, you know, politically active political parties which is good to criticize the abuses of security forces. So, things are not based on intention of security forces themselves. It's based on the presence of social actors on the ground. What is positive in Tunisia is that now there is no control of power. Power is distributed, we have an active society, we have active political players that could control and restrict any abuses that coming from the security forces. We have suffered from heavy security machine and the regime of Bin Ali was a police regime.

Tuncay Kardaş: We also know that youth unemployment is huge in Tunisia and in different part of the world of course. You know, 20 percent around in Spain but 40 percent, as far as I know in Tunisia, the latest figure say that. Don't you think this is a big threat as well in addition to be in economic trouble? I am saying this because we all know that Tunisia is the top country which send foreign fighter to other country and bulk of the foreign investor are youth. How would you like to answer the question that as far as you don't understand this question of youth unemployment and youth disaffection with regime, with politic, with state, what will be the future of the revolution.

Rafik Abdessalem: This is the real challenge if not effect to the country when we have a great number of unemployed people. We have roughly 50

percent of unemployed and majority of them are roughly not the majority, 40 percent are young people and a great number of educated people that left the universities and their aspiration are very high and this is the reason of the Tunisia revolution itself when you have such a gap between the aspiration of the people and they look complete reality. This gap between the aspiration and the complete reality this is what created the Tunisian revolution. And this is the real challenge for the country, we reduce a little bit, you know, the level of unemployment from 87 percent to 50 percent but it is still high. Well to say that there is a great number of people we export, you know, fighters to across the zone crisis of the region, we have to look at the figures but I think this related to the weakness of the state institution in the post revolution situation. One dismantles the regime of Ben Ali which is based on the security forces of course it created a political and security problem and this people benefited from disability. The majority of the people are in the 20s and in the beginning of their 30s; they are product of the regime of Ben Ali who suffered from the religious, irreligious and the political vacuum. That is why there is need to build and to consolidate the religious institutions of the country to fill the gap and to provide a modern Islamic culture and education to the young generation and to proclaim to conclude them to go toward you know extremism and terrorism.

Tuncay Kardaş: How do you do exactly that when you are in the coalition with the secularist bloc?

Rafik Abdessalem: Well we try to do this and basically we are part of this government. We are the part of the social and political life in Tunisia. We do our best. We provide a modern Islamic culture to the young generation. We try to fill the gap, basic in our capacity and ability in the country. The coalition between modern Islamist and modern secularist is very crucial for the country to create a certain balance. Because we have An-Nahda but we also have secular political party and there is the need for a modern chance mainly in political party to work together to consolidate democratic process.

Tuncay Kardaş: We all know that the institutions such as the World Bank, which I just gave it as an example, wants to deliver aid to a certain manner, certain part, and the so called post conflict reconstruction scheme of economic aid. We know from other examples in the world might backfire because of their lack of attention to the real source, the real needs of the

people, youth you know, women and elderly. Is the government, coalition government in Tunisia, aware of this kind of problem, post conflict issues?

Rafik Abdessalem: We are fully aware about this but we are mileage to this kind of stage to receive financial help that coming from the international institutions for certain reason. I think we have to rely on ourselves and the cooperation. That's why the revival of a common market between the North African countries and the Maghreb country is very crucial. The cooperation between the South and North African continent is very important also. Tunisia might be a small country but it could be a hub, a bridge between the east and the west, between Europe and Africa. At least this is what we are trying to do. But we are in a positive period to solve this problem we need some time. I think that we are in the process.

Tuncay Kardaş: What would be your suggestion and recommendation to other actor in the Arab world who are going through, unfortunately darkness or one of the most difficult in maybe in the history? Because you are often presented as a success story, what would you, be as an experienced statesman, and how would you recommend other actor in the Arab world about how to achieve successfully transition?

Rafik Abdessalem: I think one of the recommendations is for the difference conflict; this is to sit together and to reach a consensus because there is no a military solution. When you have a civil war in different country in Libya, in Syria, in Iraq, in Yemen. There is a need to reach consensus based on compromise between different political and social forces and to get the rid of sectarian and religious division within our countries. This is the main dilemma and there is need for the local forces to make compromise in themselves and no to provide a state for external and foreign intervention in the region that could complicate the situation even more. Like we see in Iraq or other country

Tuncay Kardaş: Thank you very much for your time. I am too much appreciated.

Kitap Tanıtımı/ Book Review

Qatar and Arab Spring

Kristian Coates Ulrichsen, Oxford University Press, New York, 2014.

Reviewed by Samet Yüce*

The book aims to examine Qatar's position in the so-called Arab Spring and its role in the emerging regional alliances between December 2010 and June 2013. The core argument of Ulrichsen is that Qatar has benefited from the upheavals of the Arab Spring and rose in regional and international politics (p.1).

It can be concluded from the book that Qatar's rise can be classified into three periods. The first period starts with Emir Hamad from 2007 until the Arab Spring's strong upheavals in the Arab countries in 2011. During the Emir Hamad era, significant steps were taken for Qatar's rise regionally and internationally and Qatar became a state of mediation and peace-building in the region. In the second period, Qatari leaders, Emir Hamad bin Khalifa Al-Thani and his powerful Prime Minister and Foreign Minister Sheikh Hamad bin Jassim Al-Thani (HBJ), were able to use Arab Spring as a strategic opportunity to rise the country. During this period Qatar changed its policy and became an activist and interventionist state. In the third period

* Lecturer, School of Foreign Languages, Kastamonu University, syuce@kastamonu.edu.tr

when the new Emir came to throne in 2013, Qatar's foreign policy evolved and the political elites concentrated more on domestic affairs than regional and international ones. Nevertheless, they also tried to restore the damaged relations with its neighboring countries.

In chapter one (Historical and Political Context), the author claims that Qatar became 'a rising star' both in regional and international politics by strengthening its own position. He points out that there are two main factors leading to Qatar's rise in the international arena: Firstly, it owns the world's third-largest reserves of liquefied natural gas (LNG). Secondly, it has been ruled effectively by the political leaders. In this context, Emir Hamad and his Prime Minister HBJ can be considered to be the architects of Qatar as an active novel player in the regional and international arena (p.13).

In chapter two (State-Branding and the Leveraging of Power and Influence), the author puts the emphasis on the significant and visible challenges of Qatar in the region. He discusses how the extremely small circle of decision-makers became so successful in both regional and international politics. He underlines how Qatar successfully used state-branding and soft power to leverage the state. In this context, the Qatari leaders leveraged the state's political, economic and strategic assets to increase their importance in the region.

Ulrichsen states that Qatar as a small state used its national resources wisely when Arab Spring broke out in the Middle East. Qatar's successful attempts during the Arab Spring imply that a small state can emerge as a global player with its own national resources while its neighboring countries were struggling with the upheavals. The author thinks that Qatari political elites were really skillful to see regional interactions as a prospect rather than an obstacle (p.66). Qatar never stopped during the upheavals and developed its potential. It increased the number of hotel rooms from 10000 in 2010 to 30000 in 2013 (p.63). Thus, it hosted major international meetings in the country (p. 63).

In Qatar's global rise, Al Jazeera had an important place (p.48). The channel became very popular in the world (p. 49). Most significantly, Al Jazeera English channel's popularity peaked during the uprisings in Egypt (p. 49). On the other hand, there were some sceptics that Al Jazeera Arabic was used as a political tool by Qatar (p.50).

In chapter three (Drivers and Motivations of Qatari Foreign Policy), the author tries to reveal the main drivers and motivations of Qatar's foreign policy. He urges that Qatar had a distinctive and strong foreign policy and a small circle of elite decision makers were in charge of managing the foreign policy up to 2013 with a goal of a regional autonomy and international protection while prioritizing diplomatic mediation (p.67). In Qatar, Emir Hamad and his Prime Minister HJB's personal engagements became prominent in Qatar's mediation policy (p. 90). HJB actively played roles in many diplomatic mediation initiatives in the Arab and Islamic world, especially in three major Qatari diplomacy in Yemen, Lebanon and Darfur (p. 82). The success in diplomacy related with these states made a great reputation for Qatar as a 'non-stop mediator' (p.82).

In chapter four (Qatar and the Arab Spring), the author gives more information about the relationship between Qatar and the Muslim Brotherhood (p.102, 103). He believes that Qatar benefited Arab Spring unrest in two forms of leverage. First, Qatar managed to establish a good relationship with the Doha-based exiles. Doha carried on its personal relations with these people even when they returned to their homes. Second, they benefited from the Muslim Brotherhood as a powerful player in the political transitions (p.103). In fact, Qatar established a good relationship with the leaders of the upheavals in Tunisia, Egypt, Libya, Syria and Yemen. The author claims that Qatar backed the Muslim Brotherhood in the region. It hosted the Muslim Brotherhood exiles in the country (p. 103). On the other hand, Qatar's concern with the Muslim Brotherhood widened the rift between Qatar and the regional states (p. 119).

The author emphasizes that Qatar was caught unprepared for the Arab Spring as it was trying to make its stance for diplomatic mediation (p.109). However, some factors helped the political elites to launch or change the state policy quickly. The author considers three factors for the ability of launching Doha's policy quickly. Firstly, Qatar had a very concentrated core of decision making. Related with this factor he states that there was small circle of policy makers which had the advantages to make a rapid decision. Additionally, there was no bureaucracy and no opposition-competing factions in the country. Secondly, The Qatari policy makers had no real domestic constraints. Thirdly, the uprisings aligned with Qatar's

international branding as an active novel player in the Middle East (p.110).¹

Chapter five (Arab Solutions to Arab Problems: Libya and Syria), examines the nature and extent of the Qatari interventions both in Libya and Syria in terms of Qatar's foreign policy (p.121). The author states that the intervention in Libya in March 2011 means that Qatari policy evolved from the diplomatic mediation to an activist and interventionist approach to the Arab Spring (p.121). Therefore, Qatar challenged to use political, economic, and military support when needed (p.121).

Ulrichsen believes that Qatar also used Doha based Al Jazeera to oust Gaddafi so it gained a global attention and strengthened its state-branding strategy during the Arab Spring (p.122). Qatar's intervention in Libya increased its credibility in the international politics. However, in Libya in 2012, Qatar lost ground. In other words, Qatar could not maintain its influence in Libya after the international intervention due to its lack of professional diplomatic capabilities (p.130).

Qatar also intervened in the Syrian uprisings during the Arab Spring. It became one of the first Arab countries which froze its diplomatic relations with this country (p.131). Syrian opposition leaders came together at a meeting in Doha in 2012 to remove their differences (p.139). However, Qatar couldn't maintain its regional influence. During the spring and the summer of 2013 Qatar's regional influence waned and the Saudi Arabia came forward as a regional pioneer instead (p.141).

In Chapter six (Post-Arab Spring Challenges and Implications), the author emphasizes that in the post-Arab Spring Era, Qatar had three major policy consequences: Firstly, Qatar moved from diplomatic mediation towards a more activist and interventionist regional policy. Secondly, Qatar's Arab Spring policy of taking up for the winners risked Qatar's regional relationships with the other Gulf Cooperation Council (GCC) states. In the chapter, the author analyzes the Qatar's current position in domestic, regional and international arena by stating that there were two questions to be answered but probably they wouldn't be answered at the moment. The first one was the sustainability of Qatar's highly personalized decision-

¹ For complimentary respectives see: Philipp O. Amour, "Israel, the Arab Spring, and the Unfolding Regional Order in the Middle East: A Strategic Assessment," *British Journal of Middle Eastern Studies*, 2016, doi:10.1080/13530194.2016.1185696.

making structure and the second one was the durability of its relationship with the Muslim Brotherhood. Additionally, the author states Qatar's position in international politics so that Qatar has been "punching above its weight" or it has "bitten off more than it can chew" (p.171). Thirdly, the Qatari political elites inevitably focused on the lack of political freedoms at home (p.145-146). In this regard, the author points out some signs of unease among the Qatari nationals in 2012.

Ulrichsen expresses drastic political changes in the country. Firstly, he points out the criticism of Qataris on selling pork products to expatriates and license to purchase alcohol. The Qatari authority at last had to prohibit the alcohol license all around the country due to an increasing concern in public to this issue. Secondly, he underlines that the Supreme Education Council run by Emir Tamim issued a decree stipulating that Arabic would be the official language of undergraduate education at Qatar University (p.167).

Epilogue both highlights the developments in Qatar and the region, and gives the author's perspective for the future of Qatar. He claims that the new Emir has changed the Qatari foreign policy and replaced with a new one. He sees that Emir Tamim is likely to be more introspective than before (p.174). Hence, he urges that he will concentrate on domestic issues more than international ones. In this regard, the author claims that Emir Tamim will be engaging in consolidation of domestic power and damaged regional relations (p.184).

Kitap Tanıtımı/ Book Review

Revolutions and Instabilities in the Middle East

L.E. Grinin, L. M. Isaev, A.V. Korotaev; Uchitel, 2016, p. 384

Reviewed by Kulpunai Barakanova*

Revolutions and Instabilities in the Middle East is a monograph that provides a reader with a sound knowledge regarding the Arab Spring. It explains Arab revolutions in a wide scope exploring its implication to the Middle East region and to the whole world. A number of books have been written on this topic and most of them are focused on particular Arab states. Unlike other works, the book examines the Arab Spring through sociology and history of the revolutionary theory whereas a myriad of studies utilize descriptive approach. Additionally, the work explicates both underlying and proximate causes of the Arab Spring that are crucial in comprehension of the revolutionary processes.

The book generally tests several pivotal hypotheses and attempts to answer several major questions regarding the revolutions. The first assumption is a trivial one, supposes that modernization in Egypt and Tunisia had motivated

* Master Student Sakarya University, Middle East Institute, kulpunai.barakanova1@org.sakarya.edu.tr

people to demand more of civil rights from ineffective governments². Authors having looked through high numbers of university graduates and internet users in the given countries, conclude that given states are modernized in sense of social and technological development. Thus, people under authoritarian regimes were/are well-versed in state's rights and responsibilities toward civilians in modern liberal-democratic world. When the system transgresses its borders and doesn't stop misuse its authority at the expense of ordinary civilians, people are deemed to be ready to embark on revolutionary actions. Another question tests when revolution has positive and when it has negative results. Authors argue that for state that has fragile and/or unsustainable political institutions, a revolution could bring about destructive consequences in a form of civil war, interethnic conflict, counterrevolution and etc. Thus, the formula "a revolution leads to democracy" turns to "a revolution leads to chaos". Revolutionary process in such states like Libya, Syria, and Yemen where interethnic conflicts have already existed, with the start of Arab Spring have involved into the new conflicts. The third hypothesis states that an absence of lucid presidential power transmission could induce revolution as well. The hypothesis relies on the case of Egypt highlighting Hosni Mubarak's case. Example of Mubarak indicates that wish of national leader to transmit presidential power to his son has triggered a mass resentment and consequently mass protests³.

Another important research question asks whether the democratic principles are universal for all world countries. The fact that most of the states involved in the Arab Spring, had been recognized as "democratic" states and considered being "modernized" creates a question in the mind regarding universality of democracy. Hence, according to authors when revolution came up, it did change nothing to the better but vice versa deteriorated the situation⁴. Authors here question theory of "revolution for modernization".

A structure of the book as well as approach reflects great attempt to explain important aspects of the Arab Spring in a meticulous way. It consists of a thorough introduction, six concise chapters, conclusion and two interesting

² L.E. Grinin, L. M. Isaev, A.V. Korotaev, *Revolutions and Instabilities in the Middle East*, Uchitel, Moscow, 2016, p.

³ *Ibid*, p.18

⁴ *Ibid*, p.19

appendices. The first part “Political Theory and the Middle Eastern Reality” includes two chapters: “Factors of Arab Revolutions” and “Revolutions, Counter-revolutions, and Democracy (on the example of Egypt)”. The second part “The Paradoxes of the Arab Spring” is made up of three chapters that are “The Syrian Dead-End”, “Nasty Arab Autumn”: Yemen between 2014 and 2015” and “Islamic State”—an Undesirable Child of the Arab Spring”. The third part “The Middle East and Instability in the World System” includes two chapters as “The Revolutionary Wave of 2013-2014 in the Middle East and in the World: A Quantitative Analysis”, “Upheavals in the Middle East and Reconfiguration of the World System”. The conclusion is called “Surprises and Contradictions of the Middle East”. The first appendix contains letters from Tahrir protest participant and the second one represents a chronology of the Arab Spring and “Arab Autumn” between 2010-2015.

An introduction that is called “Revolutions in the 21st Century: Pros and Cons...” includes a wide range of concepts and theories from modern age to present days. First of all, authors while embarking on introduction provide essential knowledge about the relations between revolution and modernization throughout the history. The focal approaches to study revolution have been given in a scrupulous way. Authors determine six basic approaches to study revolutions: psychological, functional, politico-juridical, the fourth wave of revolutionary study (includes autonomous role of state, a long run impact of external factors, the role of army and role of pluralist/authoritarian elites), the fifth wave that focuses on question why some regimes are more stable than others (refers to the significance of inter-elite conflict, unsustainability of interim government, revolutions mostly do not bring about democracy and economic development but prevent these), the six wave of revolutionary study focuses on color revolutions and the Arab Spring⁵.

The first part of the book that is called “Political Theory and Middle Eastern Realities” starts with the chapter “The Factors of the Arab Revolutions”. The chapter explicates a wide range of socio-political and demographic factors that have been thriving in Arab states during the last half of a century. The fast growth of population, a phenomenon of “the youth bulge”, astonishing progress in education sector and existence the great deal of illiterate people

⁵ Ibid, p. 11

at the same time, a radicalization of society, unemployment are some of those factors. Such social changes and processes have been accompanied with resentment in regard with the level of justice, distribution of wealth system, nepotism, and corruption. All in all, above mentioned factors are deemed as the underlying causes of the Arab revolutions whereas the global rise of prices on foodstuffs in 2010-2011 and active foreign interference into these countries are considered to be proximate causes of the Arab revolutions⁶.

The second chapter “Political Theory and the Middle Eastern Reality” is devoted to the theoretical analysis in regard with the correlation between revolutions and democracy. While analyzing these, authors rely on historical cases and particularly on the case of the Arab Spring in Egypt. Conclusion chapter summarizes that revolutions do not always end with democracy. It also indicates that transition to democracy requires a certain level of development, a certain mentality, and readiness of people. Otherwise, revolutions prevent democratic unfolding⁷.

The second part “The Paradoxes of the Arab Spring” indicates how peaceful protests suddenly have turned into bloody clashes, civil wars and have brought about foreign interference and fragmentation of society. The third chapter “The Syrian Dead-End” illustrates the evolution of Syrian conflict around which the great geopolitical game has broken out. This game involves a number of great powers such as the US, Russia, Turkey, Iran, Saudi Arabia, some of the European countries and many others. Authors argue “Islamic State” has emerged as a result of US operation in Iraq⁸.

The chapter four “Nasty Arab Autumn: Yemen in 2014-2015” is devoted to the Yemeni Arab Spring. Yemen emerged as an integrated state in 1990⁹. What makes Yemen different from other countries is a long civil war and fragile economy in comparison with the other Arab states. Thus, an attempt to install democracy in Yemen during the Arab Spring has affected and inflamed the old resentments. Yemen has entered into the new civil war that has been deteriorated with the intervention of the Gulf States. All

⁶ Ibid, p. 21

⁷ Ibid

⁸ Ibid

⁹ “Middle East: Yemen”, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ym.html>, (15.01.2017)

these advocate the presumption that efforts to install democracy just after the revolution in the states that are ethnically fragmented bring about the humanitarian catastrophe, destabilization and to a number of ethnic clashes. So that according to authors states that were relatively “stable” prior to revolutions came to absolute collapse and became a fertile place for terrorist organizations.

The chapter “Islamic State - an Undesirable Child of the Arab Spring” analyzes the geopolitical transformation of the Middle East through Nicholas Berdyaev rule that claims “all revolutions end up with the reactions”. Authors have utilized this rule to conclude that not only revolutions but “all interventions end up with reactions”. Hence, ISIS is deemed as a reaction to the Western and particularly the US intervention into the Middle East¹⁰.

The third part of the book “The Middle East and Instability in the World System” researches the influence of the world system on the transformation of Arab states. This part of the book analyzes the correlation between occasions in the Middle East and the global political changes. Additionally, book stresses a tie between unfolding events in the Middle East and the world system. As a result authors conclude that world system is gradually embarking on the reconfiguration.

Chapter six “The Revolutionary Wave of 2013-2014 in the Middle East and in the World: A Quantitative Analysis” compares the Arab Spring with the revolutions in the different parts of the world. Authors reveal two type of protest movements such as peripheral and central. Moreover, authors find some similarities between the Arab Spring and other revolutions around the globe. Chapter seven “Upheavals in the Middle East and Reconfiguration of the World System” is devoted to the research of the Arab Spring consequences that have been assessed from the revolution-modernization theoretical perspective. First of all, internal and global causes of revolutions have been inquired in a scrupulous way. Secondly, the influence of the Arab Spring on the future of the world system has been evaluated. Authors have mentioned in this chapter that synchronic revolutions are rare in the world history and whenever such process had emerged the transformation of the world system would follow. Hence, the turbulences in the Middle East mean the start of the large transformation in the world system¹¹.

¹⁰ Ibid, p.160

¹¹ Ibid, p. 290

The conclusion “Surprises and Contradictions of the Middle East” presents a concise summary of transformations in the Middle East. Authors highlight that quite wide foreign policy of the US and rapid changes in it cause unexpected and fast reactions around the world due to the phenomenon of globalization. Thus, the US actions are quite significant for the whole world and the US should be aware of it.

Despite to the number of merits of the book, the flaws also exist. First, authors highlight in chapter three “The Syrian Dead-End” that Arab authoritarian regimes were an obstacle toward radical terrorist organizations such as ISIS to act freely in the Middle East¹². However, looking through the causes of ISIS emergence, it seems that radical groups have emerged as a response to the alienation from the authoritarian regimes. For instance, while Nouri al-Maliki was in the power in Iraq, Sunni population particularly previous national militant elites were alienated due to mass exclusion from the army. Prior to the chapter three, authors stress that ISIS is a reaction or response to the US intervention. To be precise radicalization of the given group of people took place in the wave of US support to Shia versus Sunni elites (that was dominant before). So that new authoritarian regime was created artificially by the assistance of external power. Apparently, authoritarian regimes (also supported by external powers) induce emergence of radical movements¹³. It is not clear what authors mean by claim that previous authoritarian regimes used to preserve the emergence of terrorist groups in the Middle East. However, it worth to be noted that authors’ presumption that the external interference did play a role in creation radically-minded people seems to be sensible.

The second point is that authors did some minor mistakes referring Bahrain as one of the rich Arab states and referring Egypt as relatively thriving states in the Middle East. It is quite disputable due to authors don’t mention the economic indicators according to which they have evaluated the “richness” of these states. Moreover, the question of equal distribution of wealth in Egypt is highly disputable.

The third weak point is that writers seem to utilize some anti-West discourse. It could be seen in the last chapter called “Upheavals in the Middle East and Reconfiguration of the World System. Interestingly, they don’t mention

¹² Ibid, p. 42

¹³ Ö.B. Özdemir & R. T. Güreler, “Al-Kaide’den Post-Kaide’ye Dönüşüm: İŞİD”, Turkish Journal of Middle Eastern Studies, volume 1, no 1, 2014, p. 113-155

Russian involvement into the Arab Spring and its consequences. At this point, it is logical to question authors' objectivity as well.

All in all, in spite of such flaws the book deserves to be read because its merits prevail over flaws. The book contains thorough knowledge about the internal and external, remote and immediate reasons, regional and global consequences of the Arab Spring. The last part that is devoted to the reconfiguration of the world system is important to perceive the synchronically emerged Arab Spring phenomena from the new perspective and to admit the reconfiguration process as a part of the global change.

Kitap Tanıtımı/ Book Review

Ortadoğu'nun Çoklu Kimliği

Bernard Lewis, Sabah Kitapları, 2000, çev.Hamit Harmancı

Değerlendiren: Neslihan Saydam*

Ortadoğu tarihi, kültürel ve dini özelliklerinin çeşitliliğinden ve yıllardır çatışmaların devam ettiği dinamik atmosferinden dolayı dikkatleri üzerine çeken bir bölge olmuş ve hakkında çeşitli akademik çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmaların birçoğu bölgeyi farklı açılardan, farklı tarihsel dönemlerde ele alarak önemli veriler ortaya koymuş fakat bu eserlerin çoğunun en büyük zayıflığı, anlatıcılarının algısının çizdiği sınırların ötesine geçmekte çektikleri zorluklar olmuştur. Bu yalnızca Ortadoğu ile sınırlı bir problem değildir fakat Ortadoğu'nun Batı tarafından anlaşılmaya çalışıldığı noktalarda diğer bölgelere göre daha görünür hale gelmiştir. Tam bu noktada bölgeyi anlamaya çalışırken gerçekleştirilecek bir perspektif değişikliği önemli bir ihtiyaç haline almış ve Ortadoğu'yu gerçek değerleriyle anlamak için kaçınılmaz olmuştur.

Bernard Lewis Ortadoğu alanında önemli çalışmaları bulunan sayılı tarihçilerdendir. Lewis'in Ortadoğu'nun Çoklu Kimliği kitabı, yazarın Ortadoğu çalışmalarının en bilineni olmamasına karşın Ortadoğu'yu incelemeye başlamadan önce kavramların anlaşılması ve toplumu şekillendiren dinamiklerin etkilerinin görülmesi açısından oldukça önemlidir. Lewis Ortadoğu top-

* SETA Araştırmacısı, saydam.neslihan@gmail.com

lumlarını incelerken sıklıkla, kullanılan kavramların kökenlerine inmiş ve bu kavramların bir bakış açısının ürünü olduğunu vurgulamıştır. Diğer yandan bölgedeki grupların ve bireylerin kendilerini tanımlamalarına imkân vererek, bahsettiğimiz perspektif probleminde bir çözüm önerisi getirmiştir. Ortadoğu'yla ilgi birçok akademik çalışması bulunan yazar bu kitabıyla adeta bütün çalışmalarını süzgeçten geçirerek, bölgeye süreç ve olay odaklı yaklaşmanın aksine aktör odaklı yaklaşmayı tercih etmiştir.

Avrupa, Ortadoğu'yu kendi kavramları üzerinden anlamlandırmaya çalışmaktadır. Avrupa kavramı nasıl bir Avrupalı fikirse Asya ve Afrika kavramları Avrupa'nın 'öteki'ni tanımlama aracı olarak ortaya çıkmıştır. Aynı şekilde Ortadoğu da bir batılı terim olup 20. yy'ın başlarında ortaya çıkmıştır. Bu terim batı perspektifinden bir anlam kazanıyor olmasına rağmen, zaman içerisinde yaygınlaşarak bölge halkları tarafından bile kullanılır hale gelmiştir. Ancak bölge halkları için kimlik oldukça çok yönlü bir mevzuudur. Lewis Ortadoğu'nun Çoklu Kimliği ismiyle psikolojiye atıfta bulunmuş fakat temelde grupların ve kişilerin aynı anda sahip oldukları farklı kimliklerin çeşitliliği ve karmaşıklığına vurgu yapmıştır. Ayrıca bu kimlik çeşitliliğinin yalnızca Ortadoğu'ya özgü bir durum olmadığını Birleşik Krallığın, kurulumundan bu yana milli, etnik ve dini olmak üzere üç en az üç kimliğinin bulunduğuna işaret ederek göstermiştir.

Ortadoğu'nun Çoklu Kimliği ilk olarak 1998 yılında yayınlanmış, 2000 yılında Türkçeye çevrilmiştir. Kitap, Wolfenbüttel (1989), Roma (1993) ve Castengandolfo (1995) da yapılan konferansların sonunda yayımlanan 3 tebliğ kitabına dayanmakla birlikte Lewis'in geçmiş makale ve konferanslarından da beslenmiştir. Diğer yandan

kitap, İbni Haldun'un ve Gazali'nin eserlerine referanslarla da desteklenmiştir. Lewis bu kitapta hem kavramların çıkış noktalarını hem de içerisinde bulunulan bağlama göre anlamlarındaki değişiklikleri göstermiştir. Bunu yaparken de karşılaştırmalı bir yöntem izlemiş, geçmişte ya da günümüzde Ortadoğu'da mevcut olduğunu iddia ettiği durumların Avrupa'daki karşılıklarını da ortaya koyarak okuyucuya kendi başına daha net bir karşılaştırma yapma fırsatı vermiştir. Lewis kitabın ilgili bölümlerinde dilsel bir yaklaşımda bulunarak da çalışmasını desteklemiştir.

Kitap, bir bölümünde kavramların tanımlamalarının yapıldığı, sekiz bölümünde ise Ortadoğu'nun bu çoklu kimlik yapısını oluşturan unsurların teker teker ele alındığı toplam dokuz bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde

Ortadoğu'da en yaygın gruplaşma biçimlerinden bir tanesi olan dini kimlik temelli gruplaşma ele alınmış olup Avrupa ile karşılaştırıldığında, bu durumun batılılar tarafından anlaşılmasının güç olabileceğine değinilmiştir. 56 İslam ülkesinin bir araya gelerek bir uluslararası danışma ve işbirliği örgütü kurması Ortadoğu'da dinin ne kadar güçlü bir kimlik olduğuna işaret etmiş ve Avrupa'da bunun bir örneğinin olmadığı görülmüştür. Batı düşüncesinde dünya önce milletlere bölünmüş, sonrasında milletler dinlere bölünmüştür. Müslümanlara göre ise dünya önce dinlere bölünmüş sonrasında devlet ve milletlere bölünmüştür. Kitap ikinci bölümünde ırk ve dilin Ortadoğu kimliklerindeki belirleyici rolüne değinmiş, ırkın normalde kimliğin birinci işareti olmasına rağmen Ortadoğu'da aynı etkiyi göstermediğine işaret etmiştir. Üçüncü bölümde ülke kavramı ele alınmış, Ortadoğu'nun burada da Avrupa'dan farklılaştığı Avrupa'daki, ülkenin adının hâkim etnik grubun adı ve kullanılan birinci dille aynı olması sisteminin Ortadoğu'da çok az örneğinin görüldüğü ortaya çıkmıştır. Kitabın üçüncü bölümünde millet kavramının Ortadoğu'da ne ölçüde belirleyici bir kimlik olduğu tartışılmış, bu kavramın farklı dillerde farklı anlamlarda kullanıldığına değinilmiş, Ortadoğu'da özellikle Türkler ve Araplar arasındaki çatışmanın milliyetçilik kavramının yükselmesiyle daha da belirginleştiği örneği verilmiştir. Dördüncü bölümde Ortadoğu'da devlet kavramının ne ifade ettiği İslam'ın devlet algısını nasıl şekillendirdiği konusu işlenmiştir. Diğer bölümlerde sırasıyla semboller, yabancılar ve kâfirler ve son olarak emeller ele alınmış böylece toplumları kendi içlerinde birleştiren ortak değerlerin, hedeflerin ve ortak ötekilerin olmasının Ortadoğu üzerinde nasıl bir etkisi olduğu görülmüştür.

Lewis bu kitapta, Ortadoğu'nun kimliklerini incelerken aslında hem bölge toplumunun hem de Avrupa'nın kendine özgü yanlarına dikkat çekmiştir. Bu şekilde toplumların iç dinamiklerini anlamak, onun iç siyasetini şekillendiren temel unsurları görerek olaylar karşısında daha rahat bir neden sonuç ilişkisi kurabilmeyi sağlamaktadır. Aynı durum toplumların uluslararası alandaki rolleri ve diğer toplumlarla ilişkileri için de geçerlidir.

Bu bağlamda kitap, hem sunduğu farklı bakış açısı ve kavramsal derinlik yönüyle, hem de Ortadoğu'yu kendine özgü yapan değerleri bir araya getirmesi yönüyle literatüre önemli bir katlı niteliğindedir.

Kitap Tanıtımı/ Book Review

İran Suriye Bölgesel İttifakı ve Arap Baharı Sürecine Yansıması

Yusuf Korkmaz, İstanbul, Matbuat Yayın Grubu, ss. 208.

Değerlendiren: Furkan Halit Yolcu*

Burada değerlendirilen kitap Türkçe literatürde ayrı ayrı sıkça çalışılan iki Ortadoğu ülkesi arasındaki iş birliğini mercek altına almaktadır. Yazar kitabın önsözünde bu konunun neden seçildiğini ve kitabın temel hipotezini açıkça ortaya koyarak okuyucu için kitabın ileri kısımları için yerinde işaretler vermektedir. Tabii ki burada yazarın İran-Suriye ittifakını incelerken bu analizin sadece İslam devrimi sonrasına ait olduğunu da belirtmek gerekir. Bu bağlamda kitabın öne sürdüğü temel iddia Suriye ve İran'ın kurduğu bu ittifak Ortadoğu'da bölge ülkelerinin tamamını etkileyen bir hale geldiği ve küresel aktörlerin de bu ittifaka göre planlarını revize ettikleridir (s. VI). Ancak yazar buradaki ittifakı satır aralarından anlaşıldığı üzere daha çok bir tahakküm olarak nitelendirmektedir. Bunu da İran'ın oluşturulacak olan bir Şii jeopolitiği ile bölgede hâkim olma politikasına sahip olduğunu öne sürerek desteklemektedir. Buna ek olarak, yazarın önsözde iddia ettiği, İran'ın ve Suriye'nin dış politikasını etkileyen faktörlerin idealist ve realist perspektiflerle analiz edilerek belirlenmesi kitabın ilerleyen bölümlerine

* Arş. Gör., Sakarya Üniversitesi, Ortadoğu Enstitüsü, furkanyolcu@sakarya.edu.tr

gelindiğinde askıda kalmakta ve esas itibariyle faktörler bile net bir şekilde açıklanmamaktadır. Kitabın bölümlerinin içsel bütünlüğü ve kitabın omurgasını oluşturan kısımların özetlenerek incelenmesi gereksinimi bu detaylar düşünüldüğünde daha da ön plana çıkmaktadır.

Yazar kitabın girişinde İran ve Suriye'nin kitapta ele alınan döneme gelene kadar geçirdiği metamorfozları ele almaktadır. Ayrıca İran'da batı düşmanlığının Büyük İskender'in bölgeyi işgali ile başladığı gibi yerinde tespitlerde bulunmakta ve İngilizce İran literatüründen önemli isimler olan Ervand Abrahamian, Gene R. Garthwaite, Albert Hourani'nin görüşlerine de yer vererek okuyucu için kısa ve faydalı bir özet sunmaktadır. *Birinci bölümde*, başlık itibari ile okuyucu bilimsel anlamda kitabın kendi sınırlarını çizmesini, kullanılacak olan kavramların konu için operasyonalize (işlevsel hale getirilmesi, bağlama entegre edilmesi) edilmesini ve kitabın önsözünden hareketle uluslararası ilişkiler teorilerinden veya devlet teorilerinden beslenilmesi beklenirken bu bölüm farklı bir çizgide devam etmektedir. Devrim öncesi İran için dış politikayı etkileyen faktörler olarak toplumsal karakteristik ve siyasi kültür herhangi bir sağlama olmadan öne sürülürken devrim sonrasında bu durum devrimin sosyolojisi ve rejim ihracı kavramları ile sınırlandırılmış ve burada faktörlerin tamamının açıklanmamış olması bir yana işaret edilen faktörler bile tam olarak irdelenmemiştir. Bu durum Suriye için de farklı değildir. Zira Suriye dış politikasını etkileyen faktörlerden bahsedilmesi gereken bölümde büyükçe bir kısım İsrail'e ayrılmış ve Suriye dış politikası bölümünde Türkiye'den bir kez dahi bahsedilmemiştir. Bu bölüm kitabın devamında kullanılacak olan kavramlara dair özet bilgilerle devam etmektedir. Şiiliğe dair kısa bir kısmı müteakiben Nusayrîlik ile ilgili kısımda Nusayrîliğin 19. yüzyıl sonrasında Alevîlik olarak bilinmeye başladığı söylenerek ciddi bir maddi hata yapılmıştır (s. 32). Nitekim burada kullanılması gereken kavram Arap Alevîliğidir. Nusayrîlik ile Alevîlik arasında hem ideoloji [Arap Alevîleri/Nusayrîler daha sağ tandanslı iken Alevîler genel olarak Baasçı ve sol tandanslıdır] hem de dini ritüeller bakımından ciddi farklar bulunmaktadır. Bu tarz bir kullanım bu konuda bilgisi olmayan okuyucular için Alevîlik ve Nusayrîliğin arasında isimden başka bir fark olmadığı manasına gelecektir. Bu durum ise gerçekliği yansıtmamaktır. Bu bölüm Şiilik inancında türbelerin ne derece kutsandığını kısaca anlatan bölümde devam etmekte ve Suriye'nin kuruluşundan İran İslam Devrimine kadar olan gelişmeler özetle anlatılmaktadır. Kitabın bu bölümünde Cebel Âmil geleneğinden bahsedilmesi ise konudan bir sapma olarak nitelendirilmiştir (s. 58). Zira bu İran-Lübnan bazında anlatılması daha

yerinde olacak bir olgudur.

Yine bu bölümde İran-Suriye ittifakında iki tarafında Şii inancına mensub olması bir yanlış anlaşılma veya mit olarak değerlendirilmiştir (s. 69). Ancak burada bu ortaklığın ve ittifakın şekillenmesinde iki tarafın kültürel ve ideolojik olarak paylaştıkları en önemli olgulardan birisi olan Şiiliğin bir nebze görmezden gelindiğini söylemek gerekmektedir. Zira yazarın kendisi dahi kitabın diğer kısımlarında İran'ın bir Şii jeopolitiği oluşturma temelinde oluşan dış politikalar takip ettiğinden bahsetmektedir (s. VI).

İkinci bölüm, İran Devriminden 11 Eylül 2001'deki saldırıya kadar olan süreyi özetlerken, Humeyni dönemine, İran ve Suriye'nin Fav operasyonundaki iş birliğini, İran-İrak savaşının etkilerini ve Humeyni sonrası dönemi de kısaca sunmaktadır. Üçüncü bölüm, 11 Eylül'ün Ortadoğu için milat niteliğinde olduğu gibi vahim bir yanlışlık ile başlamaktadır. Burada kullanılması gereken ifade bir dönüm noktası manasını verecek minvalde olmalıdır. Zira 2001 yılı Ortadoğu'da herhangi bir yeniden doğuşa tanıklık etmemiş aksine Ortadoğu'nun medeniyet, kültür, refah vb. bağlamlarda düşüşe geçtiği bir dönemin başlangıcıdır. Bu bölüm dönemin cumhurbaşkanlarının anlatıldığı kısımlar, Hizbullah'ın Lübnan'daki mücadelesi ve Irak'ın işgali ile devam etmektedir. *Dördüncü bölüm*, İttifak'ın Arap baharı sürecine yansımaları ele alırken 4.3. Direniş Ekseni Söylemi alt başlığı ile tamamen başka bir konuya geçmiş ve Arap Baharı her bölümün son kısmında birkaç cümle ile sınırlı kalmıştır. Bu durum bölümün içsel bütünlüğünü ve kitabın akışını da bozmuştur. *Sonuç*, kısmında yazar bu ittifakı adeta kutsamıştır ve bu ittifakın neden önemli olduğunun bilimsel sağlaması yapılması gerekirken sadece iddialı ifadelerle yer verilmiştir.

Kitabın muhtevasına dair kısa özetle birlikte kitaba dair genel değerlendirmeler bağlamında kitabın ekseriyetinde kullanılan üslubun ve yazım metodolojisinin üst düzeyde olmadığını söylemek gerekmektedir. Kitabın geneli düşünüldüğünde art arda gelen cümlelerin zaman kalıpları birbiriyle uymamakla birlikte bazı kelime seçimleri çok göze batmakta ve özellikle sonuç kısmında ve bazı bölümlerde akademik ve bilimsel yazımdan uzaklaşıldığı gözlemlenmektedir. Zira konu itibarıyla aslında Uluslararası İlişkiler disiplinine ait bu mevzu teorik olarak kitabın sadece sunuşunda yer alan bir cümle ile inceleneceği vaat edilmiş olsa da bu pratiğe yansımamıştır. Bu denli önemli bir konu Robert Jervis'in 1978'de yapmış olduğu çalışma olan "Güvenlik İkilemi İçinde İş Birliği", Güvenlik Çalışmaları disiplinine ait bir teori olan İttifak Teorisi, Defansif Realizm vb. yaklaşımlarla analiz

edilebilecekken yazar konuya teorik yaklaşma açısından zayıf kalmıştır.

Bazı bölümlerde kitabın ikili ilişkiler üzerine yazılmış olma özelliği kaybolurken konu İran ile Lübnan, Libya vb. ülkeler arasında yaşanan olaylara veya olgulara kaymıştır (s. 57,82,115). Bunlara bazı örnekler Cebel Âmil geleneği, Hariri Suikastı bölümleri örnek gösterilebilir. Yine kitapta göze çarpan başka bir durum ise bazı ifadelerin aynı şekilde kitabın muhtelif bölümlerinde tekrarlanmış olmasıdır. Buna gösterilecek örnek ise Ürdün kralının Şii hilali kavramını uluslararası ilişkiler literatürüne sokmadan önce Patrick Seale'in, Esed'in İran ile ittifak yoluyla "Camp David Dünyasını Çevreleme" politikası izlediğini söylemiştir ifadesi 45. ve 71. sayfalarda aynı şekilde tekrarlanmasıdır. Eserin bu anlamda tekrara düşmüş olması hipotezin yeterince ön plana çıkmamasına sebebiyet vermiştir. Zira eser belirli bir rota üzerine yazılmamış ya da düzenlenmemiş olduğundan bu tekrarlar da eklenince okuyucu için kitapta neden o bölümün okunduğunun anlaşılması zorlaşmaktadır.

Genel olarak eserin dili değerlendirildiğinde, akademik, bilimsel ve edebi bir dil kullanılmadığı görülmektedirken çalışmanın bazı bölümlerindeki ifadeler ise bir akademik eserde yer almaması gereken düzeydedir. Yapılan anlatım bozuklukları, yanlış kelime seçimleri ve paragrafların metodolojik bir akışa sahip olmayışı da kitabın okunmasını güçleştirmiştir.

Kitabın kaynak kullanımı incelendiğinde ise karşımıza olumlu bir tablo ortaya çıkmaktadır. Birinci derece kaynakların ve Farsça metinlerin kullanılmış olması kitabı okuyanlar için belirli yönlendirmeler yapabilmektedir. Ayrıca konuya dair daha derin araştırma yapmak isteyen akademisyenler için de bazı bölümlerde birinci derece kaynaklara yönlendirmeler bulunmaktadır. Ancak bazı kaynakların bir sayfada birçok kez kullanılmış olması okuyucuya kaynak çeşitliliğinin yeterli olmadığını izlenimi verebilmektedir. Genel bir değerlendirme ile bu iddianın Suriye mevzusunda yerinde olduğu söylenebilir ancak İran için yazarın eserin genelinde daha iyi bir hakimiyet kurduğu görülmektedir. Yazarın İran konusunda daha yetkin olduğu eserin geneline yansımıştır. Ancak bu durum bu denli önemli bir konuda yazılmış bir kitap için İran'ın daha çok bahsinin geçtiği ve bu iş birliğinin bir ittifaktan çok bir tahakküm olduğu izlenimini verebilmektedir.

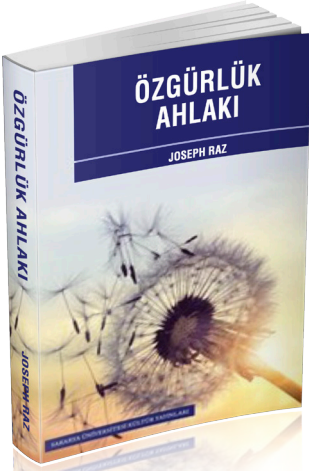
Sonuç olarak Türkçe literatürde sadece bu konuya has bir başlıkla çıkan ilk kitap olma niteliği taşıyan bu kitap, birincil kaynaklardan katkı barındırması bakımından ön plana çıkarken üslup, bilimsellik, yanlışlanabilirlik, geçerlilik, metodoloji, teorik perspektif açısından ise zayıf kalan bir eser

olarak nitelendirilmiştir. Nitekim Ortadoğu denkleminin en önemli bileşenlerinden birisi olan İran ve Suriye ile kurduğu ittifakı ele alan bir eserin, uluslararası ilişkiler teorisinden beslenmesi, bilimsel metodolojik unsurlar kullanılarak yazılması, akademik bir üsluba sahip olması, yanlışlanabilir ifadeler kullanıp kesin ifadelerden kaçınması gerekmektedir. Bütün bu açılardan değerlendirildiğinde kitabın lisans düzeyinde üniversite öğrencilerin okuyabileceği ancak daha ileri ihtisas düzeylerinde bu eserin doyurucu ve bilgilendirici olmayacağını belirtmek gerekmektedir.

Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi
ISSN:2147-7523
Cilt: 3, Sayı: 2, ss.163-167

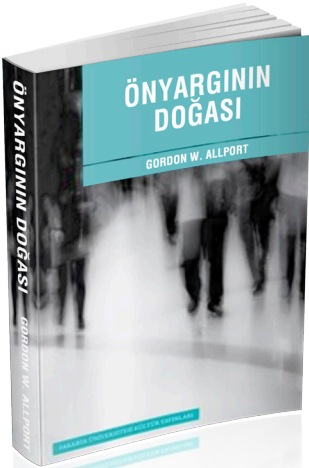
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ KÜLTÜR YAYINLARI

Özgürlük Ahlakı

Bu kitap, ahlak ve siyasetteki merkezi meseleler üzerinden özgürlük ve otoritenin doğasını tartışıyor. Joseph Raz, liberal gelenekteki değer -yansızlık ,haklar,eşitlik ve zararın önlenmesinin rolünü inceliyor ve bu kavramları, değerlerin sosyal formlarla ilişkisi, değerlerin karşılaştırılabilirliği ve kişisel bağlılıkların önemi gibi temel ahlak sorunlarıyla ilişkilendiriliyor.

Yazarın kendi görüşleri, modern toplumlarda kişisel otonominin değeri üzerinde toplanıyor. Değer çoğulculuğunu varsayan otonominin siyasal içerimlerini göz önünde tutarak mükemmeliyetçi hoşgörü doktrininin kapsamını ve sınırlarını çiziyor.

Önyargının Doğası

Harvardlı psikolog Gordon Alport insan tecrübesinin karmaşıklıklarının iç yüzüne hakim olarak araştırmalarının sonucunda önyargının doğası ve köklerine dair çığır açacak bir çalışmayı ortaya çıkarmıştır. İlk basımı 1954’de gerçekleşen ayrımcılıpğa dair en temel eserlerden olan Önyargının Doğası bu kez Columbia Üniversitesi’nden Kenneth Clark’ın kaleme aldığı

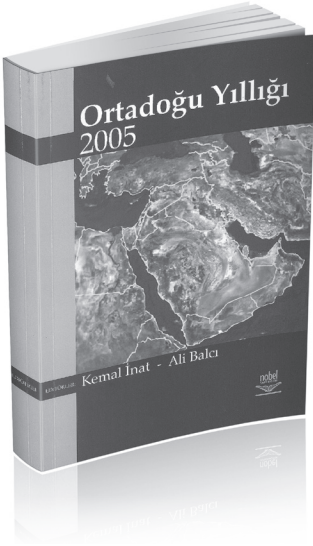
yeni giriş kısmı ve Harvard Üniversitesi'nden Thomas Pettigrew'ün kaleme aldığı yeni önsözün yer aldığı özel ve kısaltılmamış bir sürüm ile okuyucuyla buluşuyor.

Allport'un kapsamlı ve detaylı çalışması bu kadim problemi tüm yönleriyle ele alıyor: insan ve toplum psikolojisindeki kökleri , dışavurumundaki çeşitlilik, bireyler ve toplumlar üzerindeki etkisi. Allport önyargının her türlüünü – ırksal , dini etnik, ekonomik ve cinsel – incelerken ayrımcılığın yıkıcı etkilerini azaltacak önerilerde bulunuyor.

Clark ve Pettigrew'ün katkıları ise önyargı üzerine yapılan bu sosyo – psikolojik çalışmayı güncellemiş ve Allport'un özgün teorisinden doğan kalıcı değerleri tasdik etmektedir.

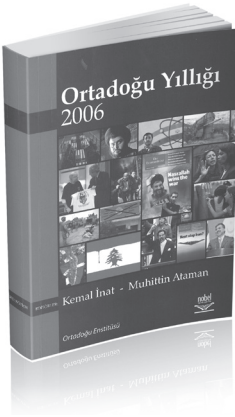

ORTADOĞU YILLIĞI

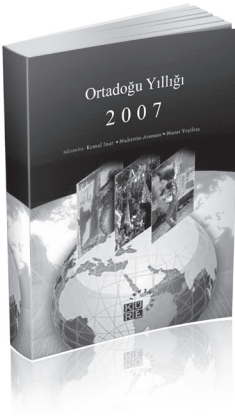

ayrıca, Ortadoğu'nun siyasi, ekonomik ve sosyal yapısına ilişkin, ilgili yıldan bağımsız makaleler yer almaktadır.

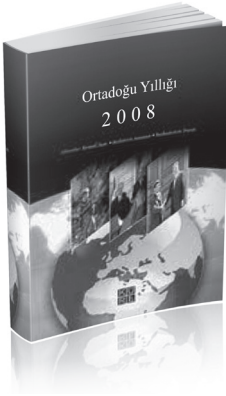
Ülkemizin de çok önemli bir parçasını oluşturduğu Ortadoğu konusunda araştırma yapan akademik çevreden olan ya da olmayan herkes için değerli bir kaynak olma amacı taşıyan Ortadoğu Yıllığı, “Çekirdek Ortadoğu” diye bilinen, Türkiye, İran ve Mısır ile bunların arasında kalan Arap Yarımadasında yer alan ülkelerdeki bir yıllık gelişmelere ışık tutmaktadır. Bölgenin, Filistin dahil olmak üzere 16 ülkesinin incelendiği elinizdeki “Ortadoğu Yıllığı 2005” söz konusu ülkelerin dış ve iç politikalarında yaşanan ilgili yıla ait gelişmeleri ele alan, yorumdan çok bilgi ağırlıklı yazılardan oluşmaktadır. Kitabın son bölümünde

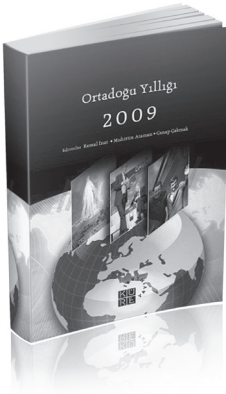
Ortadoğu Yıllığı 2006 kitabı, Ortadoğu Yıllığı 2005 adlı çalışmamızın devamı olarak ülkemizin de çok önemli bir parçasını oluşturduğu Ortadoğu konusunda araştırma yapan akademik çevreden olan ya da olmayan herkes için değerli bir kaynak olma amacı taşımaktadır. Kitapta, Çekirdek Ortadoğu, olarak adlandırdığımız bölgede yer alan 15 ülkenin ilgili yıla ait gelişmelerinin yanı sıra Türkiye'nin Ortadoğu politikasına ve 2006 yılından bağımsız bir şekilde Ortadoğu yıllığı ile ilgili makalelere yer verilmiştir. Ancak bu yıldaki bağımsız makaleler bölümünde yeni bir projenin bir parçası olarak, Büyük Güçlerin (ABD, Çin, İngiltere ve Fransa) Ortadoğu politikalarını inceleyen yazılara yer verilmiştir. Her yeni yılın başında, bir önceki yıla ait yıllığın çıkarılması şeklinde bir dizinin parçası olarak öngörülen çalışmaların 2007 yılı incelemesinde diğer büyük ülkelerin Ortadoğu politikalarının analizi amaçlanmaktadır.

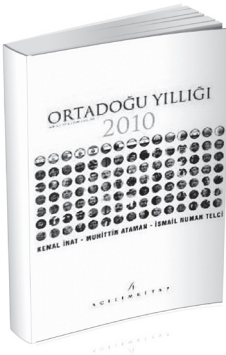
Ortadoğu Yıllığı 2007, Ortadoğu üzerine araştırma yapanlar için bilgi ağırlıklı yararlı bir veri tabanı oluşturmak gayesiyle hazırlanan serinin üçüncüsünü oluşturuyor. Elinizdeki cilt, üç ana bölümden meydana gelmiştir. İlk bölümde, Türkiye'nin İran politikası 2007 yılı olayları özelinde ele alınıyor. İkinci bölümde, 'Çekirdek Ortadoğu' tabir ettiğimiz İran, Irak, Suriye, Mısır, Filistin, BAE vb. gibi bölge ülkelerindeki iç ve dış politik gelişmeler 2007'de gerçekleşen olaylar temelinde irdeleniyor. Çalışmanın üçüncü bölümünü ise, ilk kez 2006 Yıllığında değerlendirmeye başladığımız 'Büyük Güçlerin Ortadoğu'ya Yönelik Politikaları' konusu oluşturuyor. Bölümde Rusya, Kanada, İspanya, İtalya ve Hindistan'ın bölgeye ilişkin dış politika yaklaşımlarına dair makalelere yer verilmiştir.

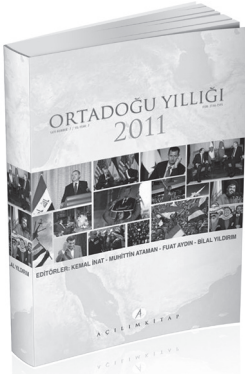
Ortadoğu Yıllığı 2008, başta uluslararası ilişkiler bölümü öğrencileri olmak üzere tüm araştırmacıların ve Ortadoğu'ya ilgi duyanların bilgi ihtiyacını karşılama misyonuyla başlayan Ortadoğu Yıllığı serisinin dördüncü kitabı. Elinizdeki cilt üç ana bölüme ayrılmıştır. İlk bölümde Türkiye'nin İran politikası 2008 yılı olayları özelinde ele alınıyor. İkinci bölümde, "Çekirdek Ortadoğu" olarak adlandırdığımız bölgede yer alan 15 ülkenin, ilgili yıla ait gelişmeleri irdeleniyor. Üçüncü bölümde ise, 2008 yılından bağımsız bir şekilde, Ortadoğu ile ilgili 6 makale yer alıyor.

Ortadoğu Yıllığı 2009, başta uluslararası ilişkiler öğrencileri olmak üzere tüm araştırmacıların ve Ortadoğu'ya ilgi duyanların bilgi ile buluşturulması konusunda kalıcı bir hizmet sunma amacıyla hazırlanan Ortadoğu Yıllığı serisinin beşinci kitabıdır.

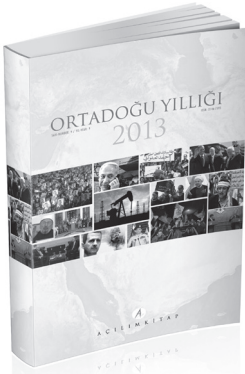
Ortadoğu Yıllığı'nın altıncı kitabına ulaşmış bulunuyoruz. Ortadoğu Yıllığı serisinin bu kitabında da, önceki yıllarda olduğu gibi, Türkiye'nin İran politikasının incelendiği birinci bölümün ardından, ikinci bölümde, "Çekirdek Ortadoğu" olarak adlandırdığımız bölgede yer alan diğer 15 ülkenin, ilgili yıla ait gelişmeleri ele alınmaktadır.

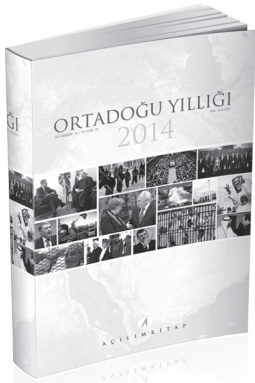
Ortadoğu Yıllığı 2011'in birinci bölümünde Türkiye'nin Ortadoğu Politikası ele alınırken ikinci bölümde "Çekirdek Ortadoğu" olarak tanımlanan bölgede bulunan 15 ülkede 2011 yılında siyasi ekonomik ve toplumsal alanda yaşanan gelişmeler bir yıllık formatında incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise bağımsız makaleler yer almaktadır.

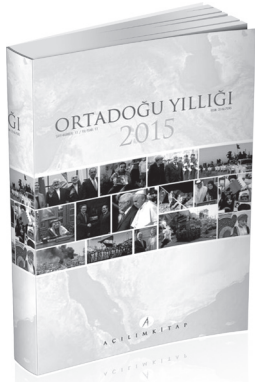
Ortadoğu Yıllığı 2012'nin birinci bölümünde Türkiye'nin Ortadoğu Politikası ele alınırken ikinci bölümde "Çekirdek Ortadoğu" olarak tanımlanan bölgede bulunan 15 ülkede 2012 yılında siyasi ekonomik ve toplumsal alanda yaşanan gelişmeler bir yıllık formatında incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise bağımsız makaleler ve kitap değerlendirmeleri yer almaktadır.

Ortadoğu Yıllığı'nın diğer sayılarında olduğu gibi 2013 Yıllığı da üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde 15 Ortadoğu ülkesinin 2013 yılındaki siyasi, ekonomik ve toplumsal gelişmeleri ele alınmıştır. İkinci bölümde bağımsız makaleler yer alırken üçüncü bölümde ise Ortadoğu üzerine kitap tanıtımları bulunmaktadır.

Ortadoğu Yıllığı'nın diğer sayılarında olduğu gibi 2014 Yıllığı da üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde 19 Ortadoğu ülkesinin ve Kürt toplumunun 2014 yılındaki siyasi, ekonomik ve toplumsal gelişmeleri ele alınmıştır. İkinci bölümde bağımsız makaleler yer alırken üçüncü bölümde ise Ortadoğu üzerine kitap tanıtımları bulunmaktadır.

2005'ten beri yayımlanmakta olan Ortadoğu Yıllığı bu sayısıyla birlikte onuncu kez okuyucusuyla buluşmuş oldu. Uzun bir dönem durağan bir siyasi ve toplumsal yapıya sahip olan Ortadoğu coğrafyası, özellikle Arap Baharı sonrasında çok ciddi siyasi ve toplumsal hareketlenmeleri ve çok insanın yaşamına mal olan bir istikrarsızlığı yaşamaktadır. Ortadoğu'nun bu konumu, bölge toplumlarını ve siyasetini anlamak için derinlikli analizlerin gerekliliğini göstermektedir. Tüm bu süreçlerin daha sağlıklı ve daha derin bir şekilde analiz edilebilmesi için “doğru bilgi ve sağlıklı

analiz” sloganıyla yola çıkan Ortadoğu Yıllığı, bu sayısıyla birlikte içeriğini Ortadoğu'nun daha geniş bir coğrafyasını kapsayacak şekilde genişletmiştir. Bu kapsamda siyasi, toplumsal ve sosyolojik olarak Ortadoğu'nun önemli bir parçası olan Libya, Cezayir, Tunus, Fas gibi Kuzey Afrika ülkeleri de bu yıldan itibaren yıllık serisinde yerini alacaktır. Yine Ortadoğu siyasetinde önemli rol oynayan Kürt toplumuna ve Kürt siyasi karar alıcılara ilişkin gelişmeler de bu yıldan itibaren Ortadoğu Yıllığı'nda kendine yer bulacaktır.

Ortadoğu Yıllığı'nın diğer sayılarında olduğu gibi 2015 Yıllığında da Ortadoğu ülkelerinin 2015 yılındaki siyasi, ekonomik ve toplumsal gelişmeleri ele alınmıştır. Ayrıca bağımsız makaleler yer verilen yıllıkta Ortadoğu üzerine kitap tanıtımları bulunmaktadır.

Sakarya Üniversitesi Ortadoğu Enstitüsü Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi

YAYIN İLKELERİ

Dergiye gönderilen makaleler dipnotlar dahil en az 6000 en fazla 9000 kelime olmalıdır. Kitap değerlendirmeleri en az 750 en fazla 1500 kelime olmalıdır. Makalelerde en az 100-180 kelimelik Türkçe- İngilizce özet ve makale başlığı bulunmalıdır. Özetlere her iki dilde de en az 5 adet anahtar kelime eklenmelidir.

Yazılar Times New roman karakterinde, 12 punto yazı tipi boyutu ve tek satır aralığı sayfa yapısı ile yazılmalıdır. Dipnotlar ise 10 punto yazı tipi ile yazılmalıdır. Makale sonunda, yararlanılan kaynaklar, kaynakça başlığı ile verilmelidir. İnternet kaynakları da ayrı bir başlık olarak yazılmalıdır.

İMLA ve ATIF KURALLARI

1. Dipnotlarda aşağıdaki kurallara riayet edilmelidir:

Tek Yazar

Coşkun Çakır, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Maliyesi*, İstanbul: Küre Yayınları 2001, s. 10-15.

Çok Yazar

Geoffery Collins ve D. Wortmaster Matthew (haz.), *The Collected Works of G. Farthington Pennyloss*, Boston: C. F. Pennyloss 1993, s. 48.

Derleme

Michael P. Steinberg (der.), *Walter Benjamin and the Demands of History*, New York: Cornell University Press, 1996, s. 38. Not: editör için ed. [birden fazla editör için eds.], Neşreden için nşr., Hazırlayan için haz. kullanılır.

Çeviri

Michael Palairët, *Balkan Ekonomileri 1800-1914: Kalkınmasız Devrim*, çev. Ayşe Edirne, İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları, s. 48-50.

Makale

Şevket Pamuk, “Money in the Ottoman Empire, 1326-1914”, *An Economic and Social History of the Ottoman Empire*, Halil Inalcik ve Donald Quataert (haz.), New York: Cambridge University Press 1994, s. 102.

Selim Deringil, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Geleneğin İcadı ve ‘Muhayyel Cemaat’ ve Panislamizm”, *Toplum ve Bilim*, 1991, c. 15, sy. 54-55, s. 10-15.

Tez

Samuel Bostaph, “Epistemological Foundations of Methodological Conflict in Economics: The Case of the Nineteenth Century Methodenstreit”, doktora tezi, Southern Illinois University, 1976, s. 20-23.

Gazete

Cengiz Çandar, “Cheney geliyor, niye geliyor, ne getiriyor”, *Hürriyet*, 13 Mart 2008.

“PKK’ya karşı işbirliği görüşülecek”, *Sabah*, 13 Nisan 2008.

İnternet

İnternet kaynaklarının kullanımında dipnotta mutlaka yazı başlığı yazılmalıdır ve varsa yazar da yazılmalıdır. Ancak gazetelerin internet sayfalarının kullanımında, yazar isimleri sadece köşe yazıları ya da yorum sayfaları söz konusuysa yazılacaktır. Yazı başlığı, arama motorlarında tırnak içinde yazıldığında bulunacak şekilde hiç değiştirilmeden yazılmalıdır.

Gazetelerin internet sayfalarındaki haberlerden yararlanılması durumunda, önceki yıllıklarda olduğu gibi, web adreslerini yazmıyoruz. Görüntü kirliliğini önlemek için başvurulan bu yöntemle ilgili kitabın giriş bölümüne not yazılacaktır. Bütün yazarların bu kurala uymasını önemle hatırlatırız. Gazete haberlerine örnek:

Cengiz Çandar, “Cheney geliyor, niye geliyor, ne getiriyor”, *Hürriyet*, 13 Mart 2008.

“PKK’ya karşı işbirliği görüşülecek”, *Sabah*, 13 Nisan 2008.

Gazete dışındaki web adresleri aşağıdaki gibi yazılacaktır:

Selim Deringil, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Geleneğin İcadı ve ‘Muhayyel Cemaat’ ve Panislamizm”, 10.12.1991, <http://www.toplumbilim.com.tr/deringil.htm>

Bu web adresleri bir satırı geçiyorsa aşağıdaki örnekteki gibi ana sayfadan sonraki kısmı “...” ile kısaltılsın.

Örnek: <http://www.irinnews.org/Report...>

Daha önce geçen bir kitap ya da makale için kısaltmalar

Pamuk, “Money in the Ottoman Empire, 1326-1914”, s. 10-11.

Çakır, *Tanzimat Dönemi*, s. 103.

Diğer kısaltmalar

aynı yazar: a.mlf.

bkz./ çev.

cilt: c./ sayı: sy./ sayfa: s.

tarihsiz: ts.

2. Arapça isimler okunuşları dikkate alınarak Türkçe imlâ ile yazılmadır. (Örnek: Mahmoud değil Mahmud) Eğer bir ismin Türkçe imlası bilinemiyorsa İngilizce yazılışları kullanılabilir. Ancak öncelik Türkçe'ye verilmelidir. (Not: Aynı isim içinde hem Türkçe hem de İngilizce imlâ kullanılsın.) Bu konuda örnekler için lütfen diğer ekte gönderdiğimiz “Genel Yazım Sorunları” ve “Yazarlara Not” metinlerine bakınız.

3. Dipnotlarda ya da alıntılarda yer alan Arapça isimler ise, alındıkları kaynaktan nasıl yazıldıysa, o şekilde muhafaza edilmelidir.

4. “el” takısı —paragraf başında olsa da— küçük harfle yazılmalıdır. “bin” ve “binti”nin de ilk harfi küçük yazılmalıdır.

“el” takısından sonra “-“ (tire) işareti bitişik yazılarak kullanılmalı. Örnek: el-Sabah

5. Makaleler Word programlarının birinde, Times New Roman karakterinde ve 1. aralıkla yazılacaktır. Metin için 12 punto, dipnotlar için 10 punto kullanılacaktır. Kenarlıklar ise her dört taraf için 2.5 cm olacaktır. Paragraflar ise 1 cm olacak şekilde düzenlenecektir.

6. Dipnotlardaki dergi, gazete isimleri için ortak bir tercih kullanılmalıdır. Mesela *Voice of America*, *Voice of America News*, *VOA News*, *voanews.com* örneğinde olduğu gibi 4 farklı biçim kullanılmamalı; biri tercih edilmelidir. Ayrıca başına *the* alan dergi ya da gazete isimlerinde “the” takısını kullanmayalım.

7. İngilizce yayın yapan Ortadoğu kaynaklı gazeteler dipnotlarda İngilizce yazılışı, metin içinde okunuşu/Türkçe imlâ dikkate alınarak yazılmadır. [Msl. *Asharq Alawsat* (dipnotta), *eş-Şarku'l-Evsat* (metin içinde)]

8. Atıflarda yazarların isimleri mutlaka belirtilmelidir; gazetelerden yapılan atıflarda, sadece köşe yazılarında yazarın ismini yazalım, onun dışında haberin başlığıyla yetinelim. Bazı haberlerde isimleri verilen haberleri hazırlayanların isimlerini yazmayalım.

9. Dipnotlardaki kitap, makale, haber başlıklarının yazımında kaynağa riayet edilmelidir. Yazının bulunmasını zorlaştıracak şekilde başlık kısaltılmamalıdır. Tarihler de dikkat edilmelidir.

10. Baskı sayısı, kitap isminden sonra yazılacak: İrfan Gündüz, *Osmanlılarda Devlet-Tekke Münasebetleri*, 2. baskı, İstanbul: Seha Neşriyat, 1990.
11. Ana başlıklar ile alt başlıklar birbirinden ayrılırken farklı tercihlerin yapılması mizanpajda sorun olmaktadır. Bu sebeple başlıklar numaralandırılmalıdır. Bu kural, sadece mizanpajda ana başlıklar ile alt başlıklar için farklı formlar ayarlamak içindir; yani baskıda başlıkların yanında numaralandırma kalmayacaktır.
12. Terimlerin yazımında ortak bir imlâ kullanılmalıdır.
13. Yıllar ek aldığı zaman apostrof kullanılmalıdır (msl. 1 Ekim 2007'de). 11 Eylül'de olduğu gibi işaret ettiği günün özel ismi haline gelmedikçe ay adları için apostrof kullanılmaz (msl. 1 Ekimde).
14. Büyük harfle yazılıp apostrof kullanılacak yerler şunlardır: Savaş, din, mezhep, ülke, kurum ve kıta adları; şahıslar ve kısaltmalardır. Büyük harfle yazılan diğer durumlarda (msl. ünvan, kriz, devrim, ihtilal, coğrafi isimler) apostrof kullanılmamalıdır. [Bunlar birer tercih olarak kabul edilebilir; yani yazar kendi tercihini de uygulayabilir. Ancak bu tercihe yazı boyunca riayet edilmelidir.]
15. Kitap adları ve makaleler için dipnot ya da kaynakçada geçerli olan kural, metin içinde de geçerlidir: Kitaplar italik, makaleler çift tırnak içinde olmalıdır.
16. Alıntılarda, kaynağa riayet edilmelidir. Eğer, alıntı yapılan ifadede bir değişiklik yapıldıysa, bu duruma mutlaka işaret edilmelidir.
17. Alıntılar 3-4 cümleyi geçiyorsa ya da vurgulanmak isteniyorsa ayrı bir paragraf yapılmalıdır. Çok gerekmedikçe uzun alıntılar koyulmamalıdır.

Turkish Journal of Middle Eastern Studies

Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi

Turkish Journal of Middle Eastern Studies is published biannually by the Middle East Institute at Sakarya University. The journal has been indexed by **Columbia International Affairs Online (CIAO)**, **Worldwide Political Science Abstracts**, **ASOS Index**, **Erih Plus** and **Index Islamicus**. **Index Copernicus**. The journal accepts original articles throughout the year particularly about contemporary political and social developments in the Middle East, Arab Revolutions and international politics of the Middle East. Along with scientific studies in English and Turkish, the journal also includes a book review section. Previous volumes of the Turkish Journal of Middle Eastern Studies including guidelines for publication and instructions to authors can be found at our webpage: http://ormer.sakarya.edu.tr/18,2,,2,turkiye_ortadoğu_calismalari_dergisi.html In order for the submissions to be accepted for scientific review and evaluation, articles need to be written in accordance with the rules set by the Editorial Board. Researchers who would like to submit their papers can contact **İsmail Numan Telci** at numantelci@gmail.com or **F. Zehra Toçoğlu** at ftzocoglu@sakarya.edu.tr.

Submission via e-mail: TUBITAK-ULAKBIM Journal-Park National Journal System <http://dergipark.gov.tr>

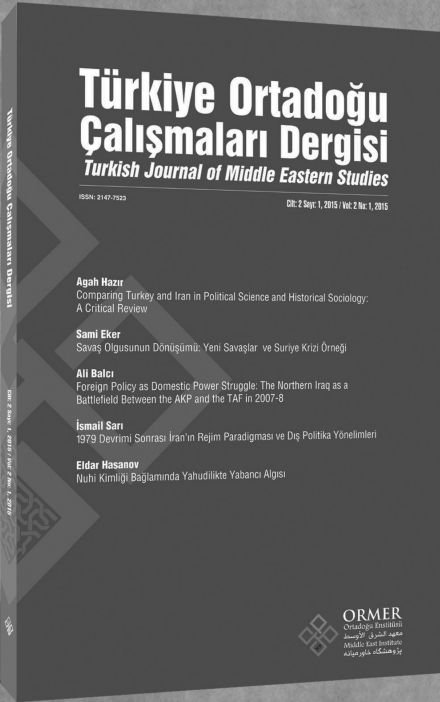
Sakarya University Middle East Institute
Esentepe Kampüsü 54187
Serdivan/Sakarya
+90264 295 36 03
ormer.sakarya.edu.tr

ORMER
Middle East Institute
معهد الشرق الأوسط
Ortadoğu Enstitüsü
پژوهشگاه خاورمیانه

Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi

Turkish Journal of Middle Eastern Studies

Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi Sakarya Üniversitesi Ortadoğu Enstitüsü tarafından yılda iki kez yayınlanan hakemli bir dergi olup **Columbia International Affairs Online (CIAO)**, **Worldwide Political Science Abstracts**, **Asos Index**, **Eriş Plus**, **Index Islamicus** ve **Index Copernicus** tarafından taranmaktadır. Ortadoğu'daki siyasi ve toplumsal gelişmeler başta olmak üzere, Arap devrimleri, Türkiye Ortadoğu ilişkiler, Ortadoğu ve küresel siyaset gibi konularda orijinal çalışmaların yer aldığı dergimi, bilimsel araştırma ve makaleleri yıl boyunca kabul etmektedir. Dergimizde bilimsel nitelikli yazılmış Türkçe ve İngilizce dillerinde makalelerle birlikte, kitap incelemelerine de yer verilmektedir. Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisinin önceki sayıları, genel yayın ilkeleri ve makale yazım kuralları ile ilgili bilgiler için http://ormer.sakarya.edu.tr/18,2,,2,turkiye_ortadoğu_calismalari_dergisi.html adresini ziyaret edebilirsiniz.

Gönderilecek makalelerin ön değerlendirilmeye alınabilmesi için Dergi Yayın Kurulu tarafından belirlenen yazım kurallarına uygun olarak hazırlanmış olması gerekmektedir. Derginin makale kabul, inceleme ve yayım işlemleri Nisan 2016 itibarı ile "**DergiPark UDS**" üzerinden yapılmaktadır. Katkıda bulunmak isteyenler yazılarını <http://dergipark.gov.tr/login> adresi üzerinden gönderebilir. Dergiyle ilgili soru ve görüşlerinizi İsmail Numan Telci (numantelci@gmail.com) ve Fatma Zehra Toçoğlu (fzehratoçglu@gmail.com)'na iletebilirsiniz.

Sakarya Üniversitesi Ortadoğu Enstitüsü
Esentepe Kampüsü 54187
Serdivan/Sakarya
+90264 295 36 03
ormer.sakarya.edu.tr

ORMER
Ortadoğu Enstitüsü
معهد الشرق الأوسط
Middle East Institute
بازوهشگاه خاورمیانه

